

1990
1.º semestre

Cadernos de lingua
1

Real Academia Galega

R (05)/3

1990
1.º semestre

Cadernos de lingua 1

Real Academia Galega

Colaboracións e correspondencia:

Orixinais para publicación e correspondencia en xeral enviaranse ó coordinador:

Xosé Luís Regueira Fernández
Facultade de Filoloxía
15771 Santiago de Compostela

Subscripción e intercambio: Dirixirse a

Real Academia Galega
Tabernas, 11
15001 A Coruña

© Real Academia Galega
A Coruña, 1990

Imprime: "Velograf, S.A."
Milladoiro
Santiago

Edita: Real Academia Galega
R/ Tabernas, 11
15001 A Coruña

Depósito Legal: C-745-1990
ISBN: 84-600-7496-X

Esta publicación é posible gracias á colaboración económica da Concellería de Cultura da Xunta de Galicia.

Os Cadernos de lingua nacen coa aspiración de promover a investigación científica sobre a lingua galega, así como de divulgar aspectos lingüísticos que son de interese para os estudiosos e para a sociedade galega en xeral.

Tomando en conta a situación actual da nosa lingua, esta nova revista quere prestar unha atención especial ó proceso de normalización lingüística en curso e ós problemas derivados del, tanto no que se refire á planificación do corpus lingüístico coma á difusión social do idioma. Neste sentido, os Cadernos de lingua teñen a intención de se converter nun foro de debate onde se aborden científicamente cuestións de tanta importancia para o futuro da lingua galega como son, entre outras, a fixación da terminoloxía, a definición da variedade culta, o coñecemento da situación lingüística de Galicia e posibles estratexias de normalización.

Deste xeito esperamos poder contribuír ó estudo e á reflexión sobre os problemas lingüísticos, así como ó desenvolvemento e á normalización da lingua galega.

It is a common mistake to suppose that the only way to
improve the quality of a product is to increase the quantity
of it. This is not true. The quality of a product is
determined by the care and skill of the workers who
make it. If the workers are well-trained and have the
proper tools, they can produce a high quality product
in a small quantity. If the workers are poorly-trained
and have the wrong tools, they can produce a low quality
product in a large quantity.

The quality of a product is also determined by the
materials used in its production. If the materials are
of high quality, the product will be of high quality.
If the materials are of low quality, the product will
be of low quality. The quality of the materials is
determined by the source of the materials and the way
they are handled. If the materials are sourced from
reputable suppliers and are handled properly, they will
be of high quality. If the materials are sourced from
unreputable suppliers and are handled improperly, they
will be of low quality.

The quality of a product is also determined by the
way it is stored and transported. If the product is
stored in a dry, cool place and is transported in a
secure container, it will remain of high quality. If
the product is stored in a damp, warm place and is
transported in an insecure container, it will become
of low quality.

The quality of a product is also determined by the
way it is used. If the product is used in a way
that is consistent with its design, it will remain of
high quality. If the product is used in a way that
is not consistent with its design, it will become of
low quality.

ÍNDICE

ARTIGOS

C. GARCÍA, Xornadas e xeiras	7
A. I. BOULLÓN AGRELO- F. R. TATO PLAZA, Tres propostas terminolóxicas para o léxico xurídico-administrativo a partir de fontes medievais	11
A. CARBALLO MARTÍNEZ-B. DOSIL LÓPEZ, Apuntamentos para un léxico da banca	17
C. DÍAZ ABRAIRA, Modelo de ficha lexicográfica. Dous exemplos: "Turno" e "Apremio"	41
X. GARCÍA CANCELA, Algunhas consideracións sobre o galego como lingua da administración	47
C. HERMIDA, Contribución á caracterización sociolingüística da segunda metade do século XIX	57
X. TORRES ROMAR, O status lingüístico nas denominacións de orixe específicas dos produtos agroalimentarios galegos	79
M. PÉREZ PEREIRA, A lingua da escola: Reflexións sobre da política lingüística no ensino dende a psicolingüística evolutiva	93
EQUIPO DE LINGUA GALEGA, Novas propostas na didáctica da lingua	111
B. SILVA VALDIVIA, Lingua galega e lingua española: Unha interacción pedagoxicamente necesaria	119
N. ARZA ARZA-D. VEIGA MARTÍNEZ, Algunhas notas sobre o material didáctico para o ensino en galego	125
H. MONTEAGUDO ROMERO-M. PUGA MORUXA-X. A. FERNÁNDEZ SALGADO, Consideracións básicas para a renovación dos métodos de aprendizaxe do galego	131
S. RIVEIRO COSTA, Nota sobre o vocabulario inédito galego-castelán de X. M. Pintos	145
X. RIVAS CID, Confusión entre as grafías b/v no galego	155

X. C. SOUSA FERNÁNDEZ, "Galician G". Un artigo esquecido de E. H. Tuttle	161
X. L. REGUEIRA FERNÁNDEZ-X. B. ARIAS FREIXEDO-A. I. BOULLÓN AGRELO-F. A. CIDRÁS ESCÁNEO-E. GONZÁLEZ SEOANE-R. MARIÑO PAZ-X. RIVEIRO COSTA-F. R. TATO PLAZA, Bibliografía de lingüística galega	165

RECENSIONÍS

<i>Diccionario temático e ilustrado de Apicultura. Vocabulario castelán-galego</i> , X. M. ASOREY / X. TORRES ROMAR / A. CASTRO / X. L. GALLEGU (X. L. Regueira)	204
<i>Sociolinguística. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik / International Yearbook of European Sociolinguistics / Annuaire International de la Sociolinguistique Europeenne</i> (X. L. Regueira)	202
<i>Revista de Llengua i Dret nº 12, xullo de 1989. Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya</i> (Carlos Díaz Abraira)	204

XORNADAS E XEIRAS

CONSTANTINO GARCÍA

Instituto da Lingua Galega

Nun comentario do léxico das obras de Castelao que recollemos no noso libro *Retrincos da lingua*, 1988, p. 182-183 dicíamos: "Así temos no galego de hoxe un uso constante da voz *xornada*, orixinaria de Francia e que penetrou desde a lingua castelá, para substituír unha forma tipicamente galega, *xeira*... Pagaría a pena que os organizadores de tantas xeiras usasen esta voz".

Queremos afondar con estas liñas nese tema. A forma latina corrente que corresponde ó noso adxectivo 'diario' era *quotidianus*, que deixou descendentes nalgunhas linguas e dialectos románicos. Un deles está hoxe aínda vivo no galego *cotián*, mentres o portugués e o castelán recuperaron a forma orixinaria latina co cultismo *cotidiano*.

Pero outra forma latina para indicar 'diario' foi o adxectivo *diurnus* que tivo máis fortuna cós seus descendentes románicos, xa que se substituíu e deu orixe a nomes como italiano *giorno*, francés *jour* e provenzal e catalán *jorn*, que substituíron á palabra máis tradicional *dies* ou *dia*. En galego, portugués e castelán non hai derivado tradicional, senón o cultismo *diurno*.

En francés e provenzal formáronse uns derivados de *jour* e *jorn*: *journée* e *jornada*, voz provenzal esta última que foi introducida nas linguas peninsulares primeiramente coa significación orixinaria de 'día' ou, mellor dito, 'tempo que vai desde o amañecer ata o solpor'. Esta significación permanece aínda viva en frases populares (*parece que hoxe teremos boa xornada*) e en frases literarias (*o señor Paio volvía ao matinar que ao longo da xornada lle rillaba os miolos...*; *Non rematará a xornada sin que teñamos unhas malas palabras*, de Otero Pedrayo).

Xornada toma en tódalas linguas peninsulares o sentido que ten a nosa verba tan popular *andada*, pero concretando o camiño que se percorre á duración dun día, significación que xa vemos usada nas *Cantigas de Santa María*: *correndo de randon -foi a jornadas tendudas...*, *ouve de fillar -jornadas grandes no día*, e noutros textos medievais que están recollidos en R. Lorenzo, *La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*, (Ourense 1977), vol. II, s.v. *jornada*. Neste sentido é voz tamén

moi usada nos textos modernos: *E de alí a tres xornadas de longo camiñar, -san e salvo, atopouse na ribeira do mar...; a tribu camiñaba, camiñaba, -xornada tras xornada...*, versos de Ramón Cabanillas.

Desta acepción pasou *xornada* facilmente á de 'viaxe' en sentido lato, como observamos en textos literarios antigos e modernos: *Pegou de súpeto un pulo -o tren... comenzámo-la xornada* (Curros Enríquez), *Gostaba pensar nas Lamas do Ermo pra disfrutar millor da xornada seguinte cruzando a serra* (R. Otero Pedrayo) e á de expedición militar ou batalla, como vemos nestes versos de Ramón Cabanillas: *de varudos loitadores -en cen heroicas xornadas..., nunha xornada de gloria -terá de morrer por ela..., Das Navas de Tolosa -na xornada sangrenta.*

Pero *xornada* tomou en tódalas linguas peninsulares, partindo da súa significación orixinaria básica, o sentido de 'tempo que dura o traballo diario', acepción moi popular en expresións como *xornada intensiva, traballar a media xornada, xornada prolongada*, etc. E de aí facilmente, desde un punto de vista semántico, tomou a voz *xornada* a acepción de acto dunha obra teatral.

Sen embargo o uso continuo e a identificación de *xornada* como duración do traballo diario supón para nós a suplantación da voz tan tradicional e corrente *xeira*.

A voz galega *xeira* (portugués *jeira* ou *geira*) descende da palabra latina *diaria*, plural do neutro *diarium*, que significaba 'a ración de comida diaria que se lles daba ós criados ou ós escravos' e logo pasou a denominarse así o que hoxe chamariamos salario, pagamento ou xornal diario que se lle dá ó traballador rural. Esta acepción, segundo algúns dicionarios está aínda viva nalgúns lugares de Galicia e na rexión portuguesa de Tras os Montes.

Desa significación de salario diario que se pagaba pola realización dun traballo pasou *xeira* a significar tamén o traballo realizado por un traballador que recibía ese salario ou *xeira*. E *xeira* converteuse na voz normal para denomina-lo traballo diario, sobre todo o que se fai no campo, e posteriormente, nun sentido máis amplo, calquera tipo de traballo ou tarefa. Coido que *xeira* ten para algúns falantes o matiz de que ese traballo, dure todo o día ou non, sexa feito continuamente e sen interrupción.

Así pois, *xeira* é a palabra tipicamente galega, derivada directamente do latín, para expresa-la duración diaria ou sen interrupción dun traballo ou dunha ocupación, que ten non soamente un uso moi corrente na fala popular, senón tamén no nivel literario da lingua: *Voltaire... espallaba en tódalas esferas da Ilustración o tipo estoico e as xeiras do rei da Suecia* (R. Otero Pedrayo), *e na taberna, onde é máis triste e agre o sudor das xeiras, -anque o viño dá fume ós corazóns aturtuvigados* (Iglesia Alvaríño). Castelao emprega a miúdo esta voz no sentido de tarefa ou de traballo: *E por verme ceibe de xeira tan macabra dñxenlle que unha fotografía era mellor que un deseño... E os tres, naquel punto, decidiron remata-la*

xeira, e foron a molla-la gorxa ó pé dunha pipa do viño... Abofé que a xeira foi un ben de Deus, pois ó remata-la romería Rañolas puxo en prata tres pesos, que gardou ben gardadiños...

Como dicíamos arriba, sería de desexar que a voz importada *xornada* non substitúa decote á verba máis tradicional *xeira*, que tivo e ten outras moitas acepcións. Así *xeira* ten nalgures a significación de cansazo, agotamento, fatiga, apuro que nace loxicamente do feito de facer *xeiras* moi fatigosas e pesadas.

Por outra parte témo-la constancia da existencia nalgúns lugares de Galicia da acepción (que existiu tamén antigamente en Portugal) de 'servicio de axuda mutua que se fan os veciños dunha aldea nos traballos de campo'. *Ir botar unha xeira a un veciño* converteuse nun costume popular que recibiu o nome de *xeira* pola translación do significado normal da nosa voz.

Hai traballos que hai que facelos en *xeiras* sucesivas, é dicir, en turnos ou tandas ou veces diferentes. De aí que *xeira* tomase a acepción rexistrada nos dicionarios de 'turno, vez'. Fr. Juan Sobreira (*Papeletas de un diccionario gallego*, Ed. de J.L. Pensado, Ourense 1979, pp. 273 e 461) no século XVIII recolle xa testemuños desta significación de *xeira*, así como a expresión *ás xeiras* como 'ás veces'.

Cando unha persoa vai traballar con outra nun labor de campo, é dicir, cando fan unha *xeira* en común, deben face-las cousas de acordo, co mesmo ritmo, co mesmo entusiasmo. Da expresión *facer xeira en común* nun traballo normal naceu a expresión *facer xeira* no sentido de 'conxeniarse'. E. Rivas (*Frapas*, 1978) documenta este uso na provincia de Ourense: *Il non fai xeira coa sogra*. E de *facer xeira* naceu o verbo *xeirear* co mesmo valor semántico de 'traballar ó unísono', 'ir acordes', 'conxeniarse', etc.

Pero *xeirear* ten ademais o valor que di M. Valladares (*Diccionario gallego-castellano*, 1884): "dar una vuelta por el campo o por las calles sin otro objeto que el de distraerse o esparcirse", significación que recollen os dicionarios posteriores, e que algún escritor emprega como sinónimo de 'pasear': *Case sempre xeireaba pola feira..., foi xeirear unha tempadiña polos portos... Xeireamos como fantasmas* (R. Otero Pedrayo). Probablemente este *xeirear* naceu da expresión *ir de xeira*, na que *xeira* equivale a *xornada*.

Pensemos que tanto *xornada*, como *xeira*, aínda que con este sentido non apareza recollida nos dicionarios, teñen tamén o valor de sesión de traballo que fan investigadores ou diversos colectivos de todas clases, que inclúe en certo modo a acepción de 'viaxe'. Véxanse estes exemplos que tomamos de *As Cruces de Pedra na Galiza* de Castelao: *Fun a Portugal, sen lecer dabondo para pelengrinar polos seus camiños, e voltei prometéndome novas xeiras, que xa máis nunca poden emprender... Lembrámonos de que nunha das xeiras do Seminario de Estudos Galegos por terras de Lalín...*

Aínda quedan por sinalar outras acepcións de *xeira* que non teñen que ver cos traballos dos homes, senón cos dos animais. Unha *xeira* é tamén o terreo que unha xunta de bois ou vacas pode labrar nun día. Este sentido é precisamente o máis estendido en Portugal, e é o que ten a forma do dialecto leonés *jera*.

Nalgúns dicionarios galegos aparece *xeira* definida tamén xenericamente como "leira longa e estreita". Coido que eses dicionaristas fan unha ampliación ou extensión da significación que acabamos de sinalar ou un calco da acepción de 'leira' que ten efectivamente nalgúns puntos de Portugal.

Esta acepción de *xeira* como 'anaco de terreo' deu lugar á existencia doutra derivada deste significado: 'medida agraria que varía segundo as diferentes bisbarras'. Os dicionarios portugueses consideran esta acepción como anticuada, e non aparece nos galegos a pesar de que está recollida por Fr. Martin Sarmiento (*Catálogo de voces y frases de la lengua gallega*, Ed. J.L. Pensado, Salamanca 1973, p. 396) que di "tierra con dos ferrados de sembradura (de centeno)".

* * *

Penso que, como dicía ó principio, paga a pena non deixar de usa-la palabra *xeira* que ten tantas acepcións en galego e que pode moi ben seguir usándose en vez da voz importada *xornada*.

TRES PROPOSTAS TERMINOLÓXICAS PARA O LÉXICO XURÍDICO-ADMINISTRATIVO A PARTIR DE FONTES MEDIEVAIS

ANA ISABEL BOULLÓN AGRELO

FERNANDO R. TATO PLAZA

Universidade de Vigo / Universidade da Coruña

1. Introducción

O establecemento do corpus terminolóxico dunha lingua segue normalmente un proceso progresivo acorde coa evolución das distintas disciplinas. Sen embargo, o galego, truncado este proceso por causa da minorización a que se ve sometido, vese na necesidade de estruturar ou reestructurar determinados dominios terminolóxicos ó acceder a ámbitos que lle son novos ou recuperar outros que estaban perdidos desde a época medieval.

Non existe hoxe por hoxe en Galicia ningún organismo que planifique de maneira sistemática as propostas terminolóxicas. As únicas actividades levadas a cabo neste sentido realízanas as persoas que forman parte dos gabinetes lingüísticos de diversos órganos, como o Parlamento, o Servicio de Traducción da Consellería da Presidencia, o Rectorado da Universidade de Santiago, a Radio-Televisión Galega e maila Sección de Linguaxe Administrativa do Instituto da Lingua Galega. O elo de unión de todos eles é o ILG, onde se realizan reunións periódicas que permiten a uniformización das escollos léxicas que se van facendo e a programación de traballos conxuntos. Existe tamén unha asociación privada, a *Asociación de Funcionarios para a Normalización Lingüística de Galicia* que, entre outras actividades, edita dúas revistas, *Lingua e Administración* e a *Revista de Administración Galega*, e organiza periodicamente *Xornadas de Lingua e Administración*.

Froito deste labor son os distintos vocabularios terminolóxicos que nos últimos anos se foron editando, e as propostas terminolóxicas concretas que ven a luz fundamentalmente ben na dita revista *Lingua e Administración*, ou ben na práctica cotián dos distintos departamentos de normalización ou traducción, que as fan circular nas publicacións oficiais (no *Diario Oficial de Galicia* ou no *Boletín do Parlamento de Galicia*, por exemplo) e mais nos medios de comunicación (Televisión e Radio Auto-

nómicas). Sen embargo, hai aínda moi poucos traballos de carácter teórico; poderíase citar, amais das distintas seccións de *Lingua e Administración* (A linguaxe administrativa, Terminoloxía, etc.), o artigo "A documentación dialectal no establecemento dunha lingua administrativa", de Antón Santamarina, publicado na *Revista de Administración Galega* (nº 1).

Dentro desta liña de renovación léxica unha das fontes máis importantes coas que contamos é a lingua medieval. O interese que de por si ten o estudio das fontes medievais non literarias para o coñecemento da realidade lingüística da época vese acrecentado no caso da lingua galega polo feito de se estar a restablece-lo uso oficial do idioma. O uso instrumental do galego para a regulación da vida xurídico-administrativa tivo o seu pleno desenvolvemento nos séculos XIII, XIV, XV e XVI, momento a partir do cal se viu definitivamente truncado pola invasión do castelán nos usos oficiais. A pesar de que non chegou ós nosos días ningún código xurídico íntegro en lingua galega non por iso son escasos os exemplos documentais cos que contamos para o estudio do léxico neste rexistro lingüístico. É a partir deses testemuños de onde se recuperan formas como *titor* e *titoría*¹ (para o cast. *tutor* e *tutoría*), *testamenteiro* (para o cast. *albacea*), *allear* e *alleamento*² (para o castelán *enajenar* e *enajenamiento*), e *concello*³, forma xa consolidada popularmente que substituíu o castelán *ayuntamiento* ou as formas vulgarizantes *untamento*, *auntamento*.

Imos ver de aquí en diante varias propostas terminolóxicas que parten da existencia de determinadas formas na lingua medieval que poden axustarse ós conceptos correspondentes na realidade administrativa moderna, e que de se recuperaren, axudarían a evita-la perpetuación innecesaria de determinadas formas castelás no ámbito terminolóxico que nos ocupa.

2. Cast. *dieta*; gal. *axuda de custa*

Poñamos algún exemplo da adopción dun préstamo interno (ou recuperación dunha palabra perdida, se se quere). A palabra *dieta* ten, en castelán, as acepcións "réxime de comidas" (herdeira directa da palabra latina da que procede, *diaeta*, 'xénero de vida'); e tamén "assemblea polí-

¹ Véxanse os artigos de H. Monteagudo: "Titor, forma galega medieval para o galego moderno", e mailo de J.E. López Pereira: "¿Por qué titor?", en *Verba*, 13, 1986, pp. 317-324 e 313-316.

² Véxase o artigo do mesmo título de F.R. Tato e H. Monteagudo en *Lingua e Administración*, 6, 1985, pp. 10-11.

³ Véxase A. Santamarina: "¿Concello, axuntamento, municipio...? *Lingua e Administración*, 1, 1984, p. 6.

tica de certos países europeos", de orixe máis discutida⁴; estas dúas acepcións son compartidas pola maioría das outras linguas romances: port. *dieta*, cat. *dieta*, fr. *diète*, it. *dieta*. Sen embargo, non ocorre así coa outra acepción de uso corrente que este termo ten en castelán:

"Retribución de los funcionarios por ciertos servicios desempeñados fuera de su residencia, que se paga por cada día de actuación"⁵,

xa que en ningún outro idioma (salvo no catalán, segundo o dicionario de Pompeu Fabra) esta palabra presenta esta acepción. Para Corominas "el influjo de DÍA hizo que se tomara por 'salario o retribución de un día asignado a varios profesionales y miembros de asambleas". Parece claro, pois, que de adoptarmos en galego este sentido sería un castellanismo semántico. ¿Que solución lle dan as outras linguas? En todas elas as equivalencias son distintas: *indemnité de déplacement* en francés ou *trasferta* en italiano. En portugués a expresión utilizada é *ajuda de custo* ou *ajuda-de-custa*, que non só aparece nos grandes repertorios lexicográficos⁶, senón tamén en modernos dicionarios terminolóxicos: "pagamento extra-salarial, em dinheiro, feito ao empregado, para ajudá-lo a atender a despesas extraordinárias"⁷, co que se demostra que segue sendo unha fórmula viva dentro do rexistro xurídico-administrativo deste idioma.

Á hora de comprobarmos se esta palabra pertence tamén a nosa tradición medieval, topámonos co problema de que se trata dun termo moi específico, propio da lingua xurídica ou administrativa, que non soe estar presente na lingua poética nin na prosa literaria, niveis ós que pertencen a maior parte dos nosos glosarios medievais. Son moi poucos aínda os que están baseados en textos administrativos, realizados cunha lingua menos elaborada por non teren pretensións estéticas, pero máis adecuada á realidade cotiá. Tal é o *Glosario das Actas do Concello de Santiago (1416-1522)*⁸. Nel encontrámonos-la mesma fórmula con ese sentido:

"que desem et pagasen ende ao dito Meestre Fernando, çento e çinquenta moravedis, /.../ et que era sua voontade de lle mandar dar para *ajuda de custa* que el fizera en estar regidentemente en esta dita çidade despois que lle fora dito de parte do dito conçello que morase et estevese enna dita çidade".

⁴ Segundo Corominas, pode tratarse dunha tradución do alemán *tag* ó baixo lat. *diaeta*, sentido falsamente como derivado de *dies*.

⁵ María Moliner: *Diccionario de uso del español*, 2 vols., Gredos, Madrid, 1983, s.v.

⁶ A. de Moraes Silva: *Grande Dicionário da Língua Portuguesa*, Confluência, Lisboa, 12 vols., 1949-59¹⁰, s.v.

⁷ M. Chaves de Melo, *Dicionário jurídico português-inglês, inglês-português*, Crescente, Rio de Janeiro, 1985. Tamén se rexistra no *Dicionário bancário português-inglês* de A. Correia da Cunha, Publicações Europa-América, Lisboa, 1984.

⁸ Memoria de licenciatura realizada na Universidade de Santiago en 1986 por Fernando R. Tato Plaza. De aquí en diante, salvo indicación do contrario, os exemplos que se expoñan tíranse desta memoria de licenciatura, que consta da transcripción do texto, concordancia e glosario.

Tendo en conta, pois, que a secuencia *ajuda de custa* é a escolla actual do portugués e, sobre todo, que o seu uso está refrendado polo galego medieval, avogamos por esta forma para a dita acepción de *dieta*.

3. Cast. *a mayor abundamiento*; gal. *a maior abastanza, por máis abastamento*

A lingua administrativa non só se caracteriza por un vocabulario específico senón tamén pola aparición dunhas determinadas locucións que non se utilizan na linguaxe común. Á hora de construír unha linguaxe xerada desde o propio galego e non servilmente imitante da castelá pódese optar ou ben por encontrarlles a estas expresións equivalencias actuais, que desvelen a escaseza de transparencia que moitas veces portan este tipo de locucións, ou ben recuperármolas locucións que nestes mesmos contextos aparecían xa na nosa tradición medieval. Un bo exemplo disto último constitúe a equivalencia buscada para *a mayor abundamiento*, locución que en castelán expresa "Por si acaso, además de lo que se considera necesario"⁹, e que é moi empregada en contextos xurídicos. A lingua medieval utilizaba dúas expresións semellantes, como se pode ver nos seguintes exemplos:

"outorgey esta carta ante este notario e testigos de juso scriptos e *por mays abastamento* firmey aqui meu nome".

"et porque esto he çerto scrpvi aqui meu nome et *por mayor abastança* troyey ao notario de juso scripto que a signase de seu signo".

Naturalmente, a adopción destas fórmulas pasa pola súa adaptación ó sistema gráfico moderno: *por máis abastamento* e *por maior abastanza*.

4. Cast. *daños y perjuicios*; gal. *danos e perdas*

Igualmente exemplificadora pode se-la expresión castelá *daños y perjuicios*; na nosa tradición medieval, esta "expresión con que se designan jurídicamente los perjuicios causados por una persona a otra, voluntaria o involuntariamente, por los que tiene que indemnizarla", expresábase de diversas maneiras, como podemos ver nos seguintes exemplos contextualizados:

"e o tal ome feses algo mal ou danno enna dita çidade asy de noyte conmo de dia, que o vesinno ou persona que asy rezeber seja tiudo de pagar e enmendar o *danno* ou *malfeytoria* que asy feses a tal persona";

⁹ María Moliner, s.v.

"os ditos alcalles e regidores jurados e omes boos diseron que ouvese pennora por los outros moravedis e devedas que eran devydas, que todo o *dapno e perdida* que por elo se requese que o susubisen e pagasen os ditos vigarios"; (9100)

"que os ditos alcalles fosen obligados a pagar todas las *perdas et dapnos et menoscabos* que por elo requisçessen ao concello da dita cidade" (2533)

Non son estas as únicas expresións utilizadas; tamén nos aparecen outras como *mal nen dano*, *mal e dano*, *dapno ou menoscabo*, *dapno ou perdida*, *dapnos e perdas e menoscabos*.

Obsérvase, pois, que aínda que non cristalizadas nunha locución estable, xa na nosa literatura xurídica se empregaban locucións hoxe aproveitables; coma nos casos anteriores; coidamos preferible a recuperación por vía do préstamo interno, antes có recurso ó calco (*danos e prexuícios*), só explicable pola presión que o castelán exerce non só sobre a lingua estándar senón, e por razóns obvias, moi especialmente, sobre os tecnolectos ou linguas especiais.

Ante a necesidade de termos que escoller unha única secuencia, dado que se trata dunha expresión cun moi concreto valor xurídico, optouse por *danos e perdas*, xa que, amais de harmonizar coa solución moderna do portugués (*perdas e danos*), resulta moi transparente e non choca en absoluto co noso sentimento lingüístico.

A través destes casos esperamos achegar, amais da información necesaria e proposta normativizadora sobre as formas comentadas, unha proposta metodolóxica de reconstrución do noso léxico xurídico-administrativo e un chamado á investigación dos materiais medievais que se poden revelar como fonte de ricas augas nas que acalma-la sede terminolóxica que padece a linguaxe xurídica na actualidade.

1. Metodoloxía

1.1. Introducción

1.2. Información sobre o ámbito de influencia

1.3. Comunicación

III. OPERATIONS BANCAIRES

1. Operations actives

2. Operations passives et usures

3. Autres operations

ANEXO: Imprensa de banca

Por razóns de espazo, esta primeira publicación só abarca os traballos correspondentes á primeira sección, pois trata sobre a estrutura bancaria, non sobre o seu funcionamento, e algunhas actividades externas do segundo punto tratado, mesmo un anexo sobre os emprazos máis usuais, que se completará en volumes seguintes.

1. The first part of the paper discusses the importance of the study of the history of the United States. It is argued that a knowledge of the past is essential for a full understanding of the present and for the development of a sound policy for the future. The author points out that the history of the United States is a complex one, involving many different factors and influences. It is not simply a matter of dates and events, but of the underlying causes and motivations. The author emphasizes the need for a balanced and objective approach to the study of history, one that takes into account all the relevant facts and perspectives.

2. The second part of the paper deals with the role of the individual in the history of the United States. It is argued that while the actions of individuals are important, they are ultimately determined by the social and economic conditions of the time. The author points out that the history of the United States is a story of the struggle for freedom and equality, and that the actions of individuals are often driven by a desire for these things. The author emphasizes the need for a sense of responsibility and a commitment to the common good, and argues that these are the qualities that are most likely to lead to a successful and just society.

3. The third part of the paper discusses the role of the government in the history of the United States. It is argued that the government is a powerful force in society, and that its actions can have a profound impact on the lives of its citizens. The author points out that the history of the United States is a story of the growth and development of the government, and that the actions of the government are often driven by a desire for power and control. The author emphasizes the need for a system of checks and balances, and argues that this is the best way to ensure that the government is acting in the best interests of the people.

4. The fourth part of the paper discusses the role of the economy in the history of the United States. It is argued that the economy is a fundamental part of society, and that its development is essential for the well-being of its citizens. The author points out that the history of the United States is a story of the growth and development of the economy, and that the actions of individuals and the government are often driven by a desire for economic success. The author emphasizes the need for a system of free trade and competition, and argues that this is the best way to ensure that the economy is growing and developing in a healthy and sustainable way.

5. The fifth part of the paper discusses the role of culture in the history of the United States. It is argued that culture is a powerful force in society, and that its development is essential for the well-being of its citizens. The author points out that the history of the United States is a story of the growth and development of culture, and that the actions of individuals and the government are often driven by a desire for cultural success. The author emphasizes the need for a system of education and the arts, and argues that this is the best way to ensure that culture is growing and developing in a healthy and sustainable way.

APUNTAMENTOS PARA UN LÉXICO DA BANCA

ÁNXELES CARBALLO MARTÍNEZ

BENXAMÍN DOSIL LÓPEZ

Servicio de Traducción. Consellería da Presidencia

Comezamos aquí unha serie de entregas nas que se irá presentando un vocabulario bancario, do castelán para o galego, que inclúe tamén referencias ó inglés e, eventualmente, a outras linguas.

As entradas, seleccionadas dun xeito amplo, aparecerán agrupadas segundo un criterio temático que permite establece-los seguintes apartados:

I. ESTRUCTURA BANCARIA

1. Organigrama
2. Órganos superiores
3. Organización interna dos bancos

II. ACTIVIDADES EXTERNAS

1. Mercadotecnia
 - 1.1. Introducción
 - 1.2. Información sobre o ámbito de influencia
 - 1.3. Comunicación

III. OPERACIÓNS BANCARIAS

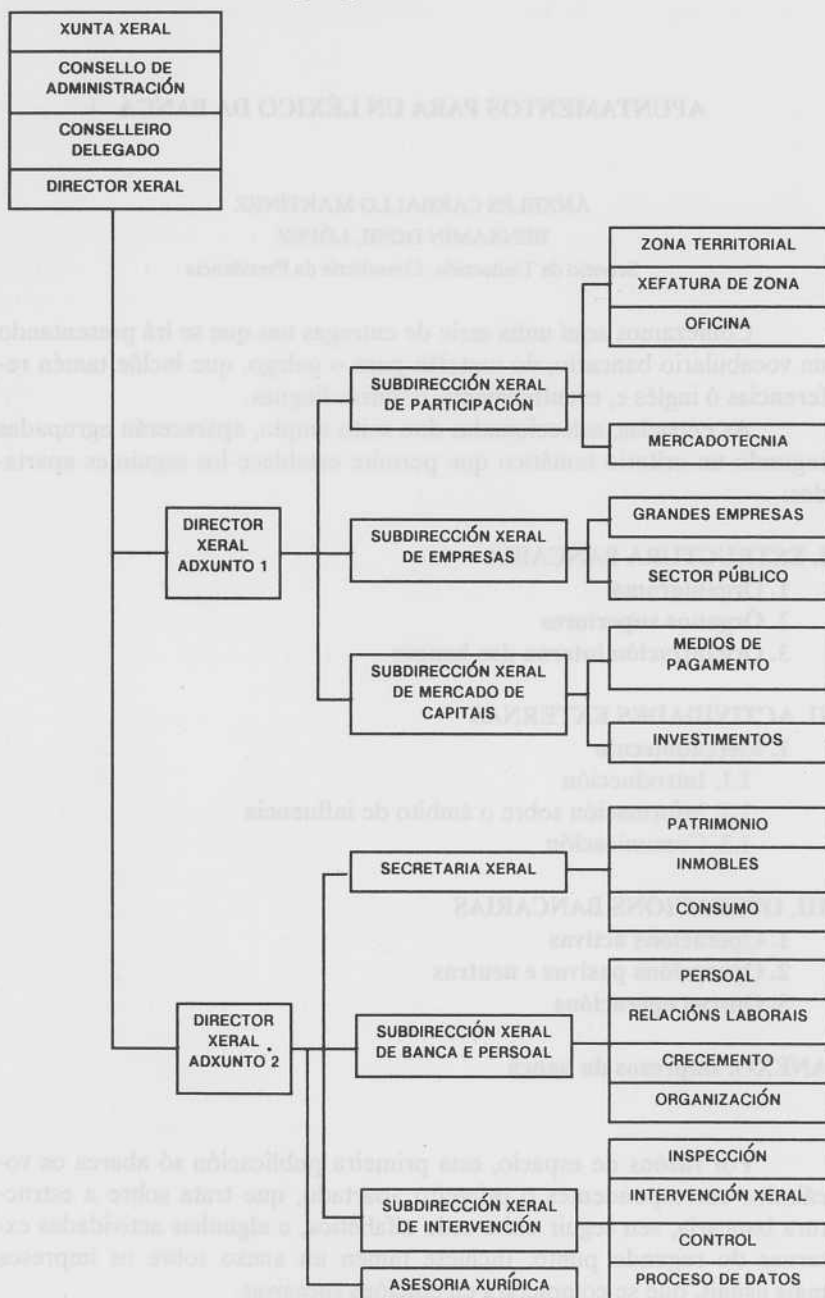
1. Operacións activas
2. Operacións pasivas e neutras
3. Outras operacións

ANEXO: Impresos da banca

Por razóns de espacio, esta primeira publicación só abarca os vocábulos correspondentes ó primeiro apartado, que trata sobre a estrutura bancaria, sen seguir unha orde alfabética, e algunhas actividades externas do segundo punto. Inclúese tamén un anexo sobre os impresos máis usuais, que se completará en edicións sucesivas.

I. ESTRUCTURA BANCARIA

1. Organigrama

2. Órganos superiores

junta general de accionistas. Xunta xeral de accionistas (i. *shareholders' meeting*). Conxunto de persoas titulares de unha ou varias accións dun banco.

consejo de administración. Consello de administración (i. *board of directors, board of management*). Grupo de persoas ás que corresponde a administración dun banco, cando este é colexiado, co fin de que obteña os mellores resultados mediante os investimentos que coide máis apropiados; tamén debe preocuparse de que tódalas operacións se axusten ás normas establecidas nos estatutos que rexen a entidade. Consta de presidente, delegados, comisións executivas, secretario xeral, xuntas, consellos, comisións, mandatarios, etc.

dirección general o gerencia. Dirección xeral ou xerencia (i. *general management*). Representada por unha ou varias persoas, ten ó seu cargo dar saída adecuada ás ordes recibidas do consello ou das súas comisións e cursa-las instrucións ós distintos departamentos e servicios ó seu coitado.

subdirección general. Subdirección xeral. Pode ser unha ou varias e responde perante a dirección do cometido que lle corresponde en por si ou por delegación. A súa función fundamental é a de colaboración co seu órgano superior.

3. Organización interna dos bancos

3.1. servicios técnicos. Servicios técnicos (i. *technical assistances*). Son os encargados da función financeira técnica, ou sexa, do establecemento das previsións financeiras adecuadas a cada momento da vida do banco en relación co estado económico do país, e da función de seguridade, que ten por obxecto establece-las normas pertinentes que tendan a defende-lo banco dos riscos inherentes á práctica das súas operacións. Consta dos departamentos seguintes: de investimentos, de valores, de estudos, xurídico, e de organización e métodos.

departamento de inversiones. Departamento de investimentos (i. *investments' department*). Ocúpase das funcións correspondentes á determinación de disponibilidades, investimentos e recursos do banco. Tamén atende o pagamento de dividendos propios e prevé as peticións de fondos que aseguren a clientela, facilitando a súa tesourería.

departamento de valores. Departamento de valores (i. *shades' department*). Ocúpase das funcións de tipo bolsista e de canto se relaciona coa carteira de valores e emisións do banco. Estudia, promove e tramita as emisións de valores, e tamén estudia a evolución do mercado bolsista para deducir oportunamente o momento favorable para operar.

departamento de estudios. Departamento de estudios (i. *studies' department*). Ten ó seu cargo a comprobación e informes da situación financeira xeral da demarcación de influencia do banco, e, en particular, daquelas empresas que por financiamento, riscos ou simple información sexan de interese para a dirección.

departamento jurídico. Departamento xurídico (i. *juridical department*). Ten ó seu cargo o estudio de tódolos litixios nos que o banco sexa parte e aconsella a actuación que procede adoptar en cada caso concreto despois de esgota-las posibilidades de solución por vía amizosa cos debedores. Depende directamente da dirección e da secretaría xeral, e vénse dividindo en tres grupos: letrados, documentación e rexistros, e realización de bens.

departamento de organización y métodos. Departamento de organización e métodos. O seu principal obxectivo é o estudio e planificación da execución dos traballos en tódalas oficinas do banco, mantendo actualizada a organización interna, en relación cos continuos progresos da técnica, mediante a racionalización dos métodos de realización de tódalas actividades bancarias.

3.2. secretaría general. Secretaría xeral (i. *general secretariat*). Ten como funcións xerais aqueles coidados e trámites de práctica común para tódolos servizos bancarios, tanto de orde interna como externa, e como específicas as administrativas e xurídicas. Está subdividida en varios servizos: secretaría do consello, actas e memorias; departamento de accionistas; administración; e arquivos.

secretaría del consejo, actas y memorias. Secretaría do consello, actas e memorias. Coida de todo aquilo relacionado coas reunións das xuntas xerais, do consello de administración e das súas comisións delegadas.

departamento de accionistas. Departamento de accionistas (i. *shareholder, stockholder*). Encargado de tramitar cantas operacións se deriven da emisión, subscripción, desembolsos e transferencias, así como as amortizacións e reembolsos das accións propias do banco.

administración, s.f. Administración (i. *management, administration*). Consiste na fiscalización e amortización de tódolos pagamentos que deba realízalo banco como consecuencia da adquisición de moblaxe, material de oficina, trebellos de limpeza, gastos de viaxe, etc.

archivo, s.m. Arquivo (i. *file*). Ten unha función dependente da secretaría xeral que consiste na ordenación e conservación de toda clase de documentos, correspondencia e rexistros producidos pola práctica de operacións das distintas seccións do banco.

3.3. servicios de control. Servicios de control (i. *control services*). Neles inclúense os que a seguir se citan.

intervención, s.f. Intervención (i. *auditing*). Ten ó seu cargo leva-la conta do activo realizable e do pasivo esixible do banco ou oficina bancaria en que radique, exerce un control directo sobre a súa administración e contabilidade, e asesora co seu informe a dirección sobre a regularidade do negocio e os resultados que en cada momento presenten as operacións realizadas. As súas funcións xerais son de autorización, de control e de información.

inspección, s.f. Inspección (i. *survey, examination, audit*). Servicio encargado de fiscalizar a actuación de cada dependencia do banco. Está dotado de autoridade para axuizalo desenvolvemento administrativo e contable, e maila produción de negocio en cada oficina, en relación coas posibilidades da zona en que estea situada.

3.4. departamento de contabilidad. Departamento de contabilidade (i. *accounting department*). Servicio encargado de levar conta de tódalas operacións realizadas polo banco e de exercer un control directo sobre os saldos que en cada momento presenten as contas, para determinar a situación real da empresa e o resultado da explotación.

3.5. departamento de cuentas corrientes. Departamento de contas corrientes (i. *currents'/accounts' department*). Ocúpase da determinación dos saldos a que dan lugar, en virtude das operacións realizadas, as terceiras persoas naturais ou xurídicas coas que o banco realiza as súas operacións.

3.6. Outros departamentos

departamento de recursos humanos. Departamento de recursos humanos (i. *human resources' department*). Correspóndelle o trámite de cantos asuntos estean relacionados con todo o persoal que presta os seus servizos ó banco, calquera que sexa a súa clase. Ten ó seu cargo a nota por menorizada do cadro de persoal, as modificacións que se efectúen e a solución das incidencias de orde administrativa, laboral, legal e interna que se susciten entre o banco e mailos seus mandatarios.

servicios generales. Servicios xerais (i. *utilities*). Ten ó seu coidado prover a tódalas oficinas dos elementos materiais adecuados para facilita-la súa actuación bancaria e autorizar e controla-la aplicación das despesas xerais de carácter administrativo; encárgase da policía, da hixiene dos locais, de regula-la distribución do persoal subalterno e dos oficios varios que colaboran nestes traballos.

almacén, s.m. Almacén (i. *stock*). Encárgase das compras, facturación, envíos e administración do material acumulado para o seu uso posterior.

II. ACTIVIDADES EXTERNAS

1. Mercadotecnia

1.1. Introducción

agencia, s.f. Axencia (i. *branch*). En banca, oficina dependente doutra de nivel superior, chamada sucursal. Case sempre carece de autonomía contable e de relación directa cos servizos centrais. **Axencia de cualificación:** entidade que ten por obxecto a cualificación de emisións de títulos de renda fixa en función do seu risco. **Axencia de cualificación de valores:** aquela que, tras avalía-la solvencia das empresas, emite unha cualificación expresada en letras. **Axencia urbana** (ver *oficina*).

agente, s.m. Axente (i. *agent, broker*). Persoa a cargo dunha axencia, dunha empresa, dun negocio, etc. **Axente de bolsa:** persoa física ou moral que se dedica profesionalmente á compra e venda de accións, bonos e valores en xeral, cunha comisión polos seus servizos. **Axente de cambio:** persoa que ten un posto na bolsa, onde executa as ordes de compra e de venda por conta dos seus clientes. **Axente de cambio e bolsa:** intermediario oficial que dá fe pública e que está autorizado pola lei para negociar en bolsa títulos-valores, cobrando por iso unha corretaxe de acordo cun arancel oficial. Obra en nome propio e por conta dos seus clientes, cele-

brando o contrato para a mediación do cal foi elixido. **Axente mediador de comercio:** persoa que, por conta de terceiros, intervén en operacións mercantís para dar fe da súa realización e testifica-la capacidade legal dos contratantes. Sono os axentes de cambio e bolsa, os corredores de comercio e os corredores intérpretes de buques.

banca, s.f. Banca (i. *banking, bank*). 1. Actividade regulada pola Lei de ordenación bancaria de 1947 e realizada por persoas naturais ou xurídicas que, habitualmente e con ánimo de lucro, reciben do público, en forma de depósito irregular ou noutras análogas, fondos que aplican por conta propia a operacións activas de crédito e a outros investimentos, segundo as leis e usos mercantís. Prestan, por regra xeral, á súa clientela servizos de xiro, transferencia, custodia, mediación e outros propios da comisión mercantil. 2. Entidade que agrupa as institucións financeiras e de aforro. **Banca oficial:** aquela de titularidade pública que agrupa a varios bancos no Instituto de Crédito Oficial. **Banca privada:** denomínase así a de titularidade privada por contraposición á banca oficial, de propiedade pública. **Rede bancaria:** conxunto de bancos dun territorio ou de oficinas e sucursais bancarias dunha determinada entidade.

banco, s.m. Banco (i. *bank*). 1. Establecemento onde se realizan as actividades propias da banca. 2. Institución financeira que converte en créditos e préstamos o aforro captado a través de diversas modalidades de depósito. **Banco aceptante:** o que se obriga a acepta-los xiros derivados do uso dun crédito documentario; tamén o que acepta papel comercial emitido polos seus clientes que, trala aceptación bancaria, pode ser redescontado. **Banco axente:** o que asume a organización, colocación e seguimento dun crédito sindicado ou dunha emisión de títulos financeiros. **Banco central:** aquel que, ademais de actuar no nome do goberno dun país, posúe o dereito de emiti-la moeda dese e a responsabilidade de administra-la súa oferta monetaria, os niveis do tipo de xuro e a dispoñibilidade de crédito. Tamén administra o nivel das reservas de cambio exterior do país e o valor externo da súa moeda. **Banco comercial:** banco especializado no crédito a curto e medio prazo ó comercio, sen entrar na toma de participacións industriais. **Banco correspondente:** o que, situado nunha área xeográfica determinada, acepta depósitos dun banco instalado noutra rexión e ofrece servizos no nome destoutro banco. **Banco de depósito** (ver banco comercial). **Banco de desconto:** o que realiza negociacións sobre todo tipo de documentos mercantís, principalmente letras de cambio, cheques e coñecementos de embarque. **Banco de emisión, emisor** (ver banco central). **Banco industrial:** o que promove a creación de actividades empresariais e a súa expansión pola vía da toma de participacións nas empresas. **Banco mixto:** o que opera indistintamente no terreo comercial e no industrial.

Nota. A palabra "banco" co significado que nos ocupa provén do xerm. *bank* a través do l.v.: é unha derivación semántica da mesa usada polos cambistas. De aquí pasa a indica-lo local onde se realizan negocios de diñeiro, e logo a mesma institución financeira. Foi tomada do it. no s. XVI, xunta á súa derivada *banca*. Esta refírese tanto á actividade coma ó conxunto de bancos, aínda que hoxe nesa lingua é sinónimo de *banco*. O fr., que só conserva o fem. *banque* para os dous termos nosos, non mantivo as dúas palabras dos romances ibéricos (gal., port. e cast. *banco*, *banca*; cat. *bank*, *banca*).

billete, s.m. Billete. Cédula impresa que representa cantidades de moeda. **Billete de banco** (i. *bank note*): título ó portador, á vista e sen producir xuros, que autoriza a esixir ó respectivo banco emisor o pagamento na moeda do país da cantidade que representa. **Billete estranxeiro**: na banca española faise distinción entre este e divisa, pois ós billetes aplícaselles unha cotización inferior porque reflicten o custo de envío e mailo seu seguro, operación necesaria para convertelos en divisa. **Billete nacional**: o de circulación legal nun determinado país. **Billete á orde**: compromiso, asinado polo debedor, de pagar unha suma determinada nunha data fixa, a favor do beneficiario.

caja de ahorros, f. Caixa de aforros (i. *saving and loan association*, *saving bank*). Institución de crédito establecida por organismos públicos ou establecementos benéficos que aplican medidas tendentes a fomenta-lo aforro e a previsión popular. Non ten ánimo de lucro pero realiza practicamente os mesmos servizos e operacións cós bancos, con maior orientación cara a clientes individuais e asigna os seus excedentes a obras de carácter benéfico.

comercio, s.m. Comercio (i. *trade*). Actividade propia do intercambio. Representa a negociación que fan as persoas, físicas ou xurídicas, e os estados comprando, vendendo ou permutando toda clase de bens. **Comercio bilateral**: convenio entre dúas nacións para aceptar mutuamente moedas inconvertibles en pagamento de exportacións e empregalas para adquirir importacións. **Comercio compensatorio**: modalidade do comercio internacional de contraentrega iniciado na Europa do Leste, integrado por un contrato comercial mediante o cal se vinculan as importacións dun país coas compras dos seus produtos por parte doutro. As súas principais modalidades son o troco, as contraentregas, o *switch*, o *swap*, a conta compensatoria e a compensación de presupostos. **Comercio de estado**: o realizado por un estado a través de organismos estatais ou paraestatais por razóns de interese nacional, monopolio, acordo, etc. **Comercio globalizado**: o que se realiza en réxime de continxentes, os cales non poden sobrepasarse salvo que medien razóns xustificadas. **Comercio liberalizado**: o

que se realiza libremente, aínda que poida estar suxeito a certos controles gobernamentais. **Comercio multilateral:** o realizado entre dúas ou máis partes, sexan individuos ou países. **Comercio triangular:** o realizado entre tres países por razóns de conveniencia ou porque dous deles non manteñen relación directa. **Comercio vinculado** (ver comercio compensatorio).

dinero, s.m. Diñeiro (i. *money, chink; currency*). 1. Medio de pagamento de aceptación xeral. Vén estando composto de **diñeiro de curso legal** e **diñeiro bancario**: ó primeiro correspóndenlle as moedas e billetes e ó segundo as disposicións sobre contas bancarias. 2. Diñeiro, palabra empregada en bolsa para indicar que no momento da contratación (no curro) había maior demanda dun título ca oferta. **Diñeiro bancario:** talóns emitidos contra depósitos en entidades de crédito. **Diñeiro barato:** aquel cun custo de captación no mercado que resulta a tipos interesantes en relación cos tipos a que pode colocarse. **Diñeiro caro:** oposto a barato. **Diñeiro efectivo, metálico:** o que se ten en moedas, papel moeda ou valores. **Diñeiro errático:** apelación dada ó diñeiro que cruza fronteiras buscando colocacións máis rendibles. Xeralmente opta por operacións a moi curto prazo e reacciona con rapidez perante calquera modificación das circunstancias. **Diñeiro falso:** se non está emitido pola entidade legalmente autorizada para facelo. **Diñeiro legal:** 1. O emitido por institucións de emisión e ó que a lei dá ese carácter. E de circulación obrigada no interior do país. 2. Expresión bolsista que representa a demanda de títulos. **Diñeiro negro:** 1. Diñeiro que non se desexa colocar en forma normativa de maneira que estea identificado o titular. 2. Diñeiro obtido de forma ilegal ou mediante actividades que, non sendo esencialmente ilegais, se manteñen ocultas ó fisco. **Diñeiro reembolsable á vista:** operacións interbancarias de crédito a un termo extremadamente curto, normalmente 24 horas. O diñeiro prestado pode ser retirado ou devolto cada día sen prazo de denuncia.

entidad bancaria, f. Entidade bancaria (ver *banco*).

marketing, s. m. (ver *mercadotecnia*).

mercadería, s.f. Mercadoría (ver *mercancía*).

mercado, s.m. Mercado (i. *market*). Institución en que os compradores e vendedores dun ben ou servicio, presente ou futuro, realizan as súas ofertas e concertan as súas transaccións. **Euromercado:** mercado internacional de diñeiro e capitais privados depositados en bancos nas principais prazas financeiras do mundo. Engloba os mercados de euromoedas, eurocréditos, eurobonos e euroobrigacións. As divisas utilizadas son o dólar, os petrodólares e as eurodivisas. **Flexibilidade ou versatilidade do mer-**

cado: en mercadotecnia, capacidade de adaptación ás novas demandas da sociedade. **Mercado aberto:** sistema de operacións que consiste nas compras e vendas de valores para aumentar ou diminuí-lo volume de diñeiro, segundo conveña. **Mercado ancho:** cando un título responde ás expectativas e o seu curso non sofre fluctuacións fortes. **Mercado bolsista:** aquel en que se contratan os valores en circulación admitidos a cotización oficial. **Mercado de cambios** (ver mercado de divisas). **Mercado de capitais:** onde se negocia con capitais a medio e longo prazo, en préstamos ou empréstitos, así como na compravenda de accións e participacións en sociedades mercantís, por exemplo, a bolsa. **Mercado pechado:** aquel en que o consumidor non pode dirixirse a outros provedores. **Mercado comprador, de compradores:** cando a oferta de títulos e divisas é superior á demanda e os compradores exercen a presión suficiente sobre os cursos para que os cambios lles favorezan. **Mercado común:** forma de integración económica en que dous ou máis países eliminan as restriccións arancelarias impostas ás transaccións entre eles e seguen unha mesma política comercial fronte a terceiros. **Mercado de contado:** aquel en que a transacción se culmina no momento de pactarse. **Mercado crediticio:** o encargado de fixa-la contratación de créditos oficiais e privados. **Mercado a crédito:** sistema de recente aparición na bolsa -en 1981- polo que se permite ó investidor adquirir valores sen dispoñer do importe da compra, ou vender sen precisa-los títulos que son obxecto da transacción. **Mercado de diñeiro, monetario:** aquel en que os establecementos financeiros prestan, ou reciben prestados, fondos a moi curto prazo con gran seguridade e liquidez. **Mercado de diñeiro doméstico:** lugar no que a moeda local é tomada en préstamo e é depositada polas institucións financeiras e por outras corporacións importantes. **Mercado de divisas:** nel trátase con moeda estranxeira e con títulos nominados naquelas. **Mercado eficiente:** cando nos prezos se reflicte a totalidade da información dispoñible. **Mercado de emisións, primario:** colócanse no mercado as obrigacións saídas dunha emisión, que, máis tarde, serán negociadas no mercado secundario. **Mercado estreito:** oposto a mercado ancho. **Mercado externo:** calquera lugar en que se intercambia unha moeda forte do país ó que corresponde a dita moeda, por exemplo o mercado do dólar externo. **Mercado de euroaccións:** nel as compañías multinacionais ou de primeira fila dos países industriais colocan emisións de novas accións a través de grupos bancarios que as ofrecen ós seus clientes. **Mercado de eurocréditos:** permite negociar créditos sindicados, destinados a financia-lo déficit da balanza de pagamentos dun país ou investimentos de capital de empresas e organismos, públicos e privados. **Mercado de euromoedas:** onde se veñen realizando operacións ó contado ou a prazo. **Mercado financeiro:** lugar teórico de encontro da oferta e da demanda de capitais a medio e longo prazo. **Mercado de futuros:** aquel no que se pactan en contratos as condicións de liquidación de operacións que se realizarán no futuro. **Mercado hipoteca-**

rio: creado en España en 1981, ten por obxecto favorecer a realización de préstamos ó sector inmobiliario. Os títulos que se emiten son créditos hipotecarios, bonos hipotecarios e participacións hipotecarias. **Mercado interbancario:** mercado monetario no que se negocia diñeiro entre as entidades do sistema bancario. **Mercado laboral:** encargado de marcar a situación laboral así como das súas consecuencias legais, sanitarias, etc. **Mercado libre:** mercado secundario no que se tratan títulos que non figuran na cotización oficial (é moi importante en USA). **Mercado monetario** (ver mercado de diñeiro). **Mercado negro:** o que se crea fóra das normas oficiais cando os prezos e as cantidades están reguladas, e a demanda rebasa a oferta. **Mercado de opcións:** céntrase na venda de opcións para a compra ou venda de divisas, valores, tipos de xuro, etc. **Mercado paralelo:** actúa ó mesmo tempo có oficial e non chega a ser mercado negro. **Mercado potencial** (ver segmento de mercado). **Mercado a prazo:** contrato de bens ou servizos para a súa entrega no futuro. **Mercado primario** (ver mercado de emisións). **Mercado secundario:** as transaccións só se fan sobre os títulos antigos que xa foron colocados no momento da súa emisión. **Mercado de valores:** bolsas de comercio oficiais. **Mercado vendedor, de vendedores:** aquel en que a demanda é superior á oferta, de xeito que o curso dos cambios favorece ós vendedores. **Segmento de mercado:** en mercadotecnia, parte do mercado analizada para se-la destinataria de determinado produto. **Taxa de crecemento de mercado:** relación da evolución do mercado coa credibilidade das empresas dun sector.

mercadotecnia, s.m. Mercadotecnia, s.f. Conxunto de técnicas e métodos que teñen por obxecto a estratexia comercial en tódolos seus aspectos, especialmente o estudo dos mercados comerciais. **Mercadotecnia bancaria:** correspóndenlle ó departamento de mercadotecnia, ademais do asesoramento á dirección xeral sobre os cambios do medio detectados por estudos de mercado, as funcións seguintes: investigación de novos produtos e servizos, comunicación (información, relacións públicas, publicidade, promoción de vendas e *merchandising*), estudos, investigación e documentación sobre o mercado, e técnicas de venda. **Mercadotecnia mixta:** a que combina varias técnicas de mercado ó mesmo tempo.

Nota. En cast. non é difícil ver a palabra *mercadología* para indicar unhas veces o mesmo ca *marketing* ou mercadotecnia, e outras a ciencia que estudia os mercados. *Mercadotecnia* é un termo moi pouco utilizado.

mercancía, s.f. Mercadoría, mercancía (i. *trade, traffic, merchandise*, etc.). Calquera clase de cousas transportables que son obxecto de comercio habitual.

merchandising, s.m. Micromercadotecnia, s.f. Técnicas que melloran a eficiencia e rendibilidade de establecementos de venda polo miúdo (ver *megamarketing*).

merchant bank, s.m. Banco mercantil (ver *banco*).

megamarketing, s.m. Megamercadotecnia, s.f. Consiste nunha estratexia de acceso a mercados bloqueados mediante a utilización das relacións públicas e do poder, recursos que se veñen a sumar ós catro tradicionais da mercadotecnia. O desbloqueo destes mercados ten como contrapartida a concesión de vantaxes a aquelas empresas que axudaron a conseguilo, xeralmente almacenistas.

Nota. O *marketing* límtase a satisfacer a demanda dos consumidores, mentres que o *merchandising* estudia os pequenos negocios e o *megamarketing* se preocupa de dar con incentivos que penetren en grandes grupos de compradores elixidos con anterioridade.

Das solucións propostas aquí para estes dous últimos termos, unha (*megamarketing*, megamercadotecnia) é un calco da inglesa, e a outra (*merchandising*, micromercadotecnia) está construída de xeito paralelo á primeira, modificando o prefixo de acordo co sentido da palabra.

moneda, s.f. Moeda. 1. Conxunto de medios de pagamento utilizados en cada país. O valor dunha unidade monetaria exprésase pola taxa de cambio (i. *currency*). Diñeiro. 2. Peza metálica acuñada, moeda fraccionaria (i. *coin*). **Moeda bolsa**: a que se compra como investimento. Non circula e o seu prezo equivale ó do metal de que está feita máis unha marxe. **Moeda branda ou fraca**: cando ten tendencia a depreciarse fronte a outras. **Moeda de conta**: a que carece de instrumentación física e serve para valoracións contables, como mecanismo de axuste de transaccións entre entidades supranacionais e mesmo como unidade en que realizar créditos e débitos entre empresas e particulares. **Moeda convertible**: a que permite o seu cambio por outras. **Moeda corrente**: a empregada usualmente no comercio. **Moeda de curso legal** (ver diñeiro legal). **Moeda estable** (ver moeda forte). **Moeda falsa** (ver diñeiro falso). **Moeda fiduciaria** (ver billete de banco). **Moeda forte**: se a tendencia a depreciarse é mínima con relación a outras. **Moeda fraccionaria**: diñeiro miúdo, solto. **Moeda inestable** (ver moeda fraca). **Moeda metálica**: a que pode ser convertida en ouro, prata ou en entrámbolos metais (hoxe xa non existe). **Papel moeda**: moeda de papel. **"Moeda de plástico"**: tarxeta de crédito. **Moeda de reserva**: aquela que forma parte das reservas dos bancos nacionais pola súa aceptación internacional.

negocio, s.m. Negocio. (i. *business, transaction*). Actividade relacionada coa compra e venda de cousas, e na que se persegue unha ganancia. **Centro de negocio**: lugar onde a actividade comercial é especialmente intensa. **Negocio de compensación**: 1. Nas operacións con títulos, consiste en compensar ordes de compra e de venda dadas polos clientes. 2. No comercio exterior, consiste en entregar a un país mercadorías en pagamento doutras que se lle compraron. **Negocios de masa**: prestacións bancarias tradicionais destinadas ó gran público.

oficina, s.f. Oficina (ver *agencia*).

precio, s.m. Prezo (i. *price*). 1. Expresión en diñeiro do valor dunha cousa. 2. Aplícase tamén en fianzas ó referirse á cotización de accións ou custo do diñeiro. **Prezo bolsista**: valor monetario dos títulos-valores na bolsa. Considérase xusto cando non interveñen nel máis factores cá oferta e a demanda. **Prezo de compra, de venda**: o que custa unha cousa no momento de ser comprada ou no de ser vendida. **Prezo de conversión**: o fixado na emisión de obrigacións convertibles, que serve de base ó cálculo da paridade de conversión para o cambio dunha obrigación por accións ou bonos de participación dunha determinada sociedade. **Prezo do diñeiro**: tipo de xuro que se paga ó pedir un crédito (ver diñeiro barato e caro). **Prezo de emisión**: 1. No que os títulos se ofrecen en subscripción (xeralmente igual ou superior ó par). 2. Prezo no cal un fondo de investimentos emite os seus bonos. **Prezo de garantía**: aquel establecido polo estado para asegura-lo proceso de produción e consumo dalgúns bens e mercadorías que teñen moita demanda. **Prezo de mercado**: o das transaccións fóra da bolsa. **Prezo ó par**: cando o valor nominal do título é igual ó do seu prezo, se este é menor ca aquel dicimos que o prezo está **baixo o par** (baixoprezo), e se o sobrepasa, que está **sobre o par** (sobrepazo). *Nota*. Como di Corominas, o latín *præitium* é conservado en forma popular por tódolos romances, o cal fai sorprendente a forma fonética culta que aparece só no castelán (*precio*), dificilmente explicable.

sucursal, s.m. Sucursal (i. *branch*). Oficina bancaria que actúa con certa autonomía respecto á oficina central, e da que dependen axencias menores.

ANEXO: Impresos da banca

CARTILLA DE AFORROS

Táboa de referencias das operacións

- 01 Ingresos en cheques e talóns
- 02 Ingresos sen cartilla
- 03 Haberes
- 04 Pensións
- 05 Aboamento de billetes estranxeiros
- 06 Orde estranxeira
- 07 Cupóns, dividendos, primas
- 08 Xiros postais
- 09 Doazóns
- 10 Aboamentos varios
- 11 Xuros de contas a prazo
- 12 Xuros da conta
- 13 Xuros aboados na conta
- 14 Xuros pagados
- 15 Xuros ó noso favor
- 16 Remesas de efectos
- 17 Cobro de condicionais
- 20 Reintegros en efectivo
- 21 Cargo por talón non conforme
- 22 Transferencias
- 23 Comisións e despesas
- 24 Recibos de auga e de electricidade
- 25 Recibos de teléfono
- 26 Recibos varios: colexios, sociedades, etc.
- 27 Recibos de contribucións e impostos
- 28 Cargos por letras e efectos
- 29 Cheques
- 30 Cargos varios
- 31 Comisión
- 32 Cheques de gasolina
- 34 Gastos de liquidación de remesas
- 35 Efectos non pagados
- 36 Seguridade Social dos emigrantes
- 40 Compravenda de valores
- 41 Operacións de préstamos
- 42 Operacións noutras oficinas da entidade
- 43 Operacións noutros bancos
- 44 Operación bancaria

- 45 Traspasos
- 46 Correccións
- 47 Anulación da operación
- 48 Outros tipos de operacións procedentes da carteira de efectos
- 49 Operación do caixeiro automático
- 50 Aboamento de divisas convertibles
- 51 Transferencias recibidas en pesetas convertibles doutras entidades
- 53 Traspaso dunha conta en moeda estranxeira
- 54 Traspaso de contas de aforro emigrante
- 55 Cargo de divisas convertibles
- 56 Transferencia en pesetas de contas de emigrantes a outras entidades
- 57 Disposicións en diñeiro efectivo
- 58 Traspaso a contas en moeda estranxeira
- 59 Traspaso a contas de aforro emigrante
- 60 Compra de divisas
- 61 Venda de divisas
- 62 Operacións de tarxetas de crédito
- 63 Cota da Seguridade Social
- 64 Comisión por servizos
- 66 Impostos
- 67 Compra de billetes estranxeiros
- 68 Investimentos estranxeiros
- 69 Traspasos de contas en divisas
- 70 Traspasos a contas en divisas
- 71 Traspasos de pesetas convertibles a contas ordinarias (inferiores a 50.000)
- 72 Traspasos de pesetas convertibles a contas ordinarias (superiores a 50.000)
- 74 Premio á regularidade
- 75 Premio á cantidade
- 76 Penalización por reitegro
- 77 Corrección de xuros
- 78 Cancelación
- 79 Aboamento de cheques en pesetas convertibles
- 80 Transferencia en pesetas convertibles a outras entidades
- 82 I.V.E.
- 83 Crédito instantáneo
- 84 Gasóleo
- 85 Operación con tarxeta
- 86 Corte Inglés
- 88 Seguros, préstamos

DATA	CONCEPTO	CARGO/ABOAMENTO	SALDO	CONTROL

COMPROBE SE A ANOTACION
CORRESPONDE Á CANTIDADE
ENTREGADA OU RECIBIDA

EN CASO DE CAMBIO DE DOMICILIO
ROGAMOS QUE NOLO COMUNIQUE
COA MAIOR BREVIDADE POSIBLE.

Reproducción parcial das condicións das contas de aforro á vista

RÉXIME.- As operacións que habilita e rexistra a cartilla réxense polas condicións do contrato de apertura, do que as seguintes son tan só unha reprodución parcial.

XUROS, COMISIONS, DESPESAS REPERCUTIBLES E REGRAS DE VALORACIÓN. Serán de aplicación á conta os tipos de xuro, tarifas de comisións e despesas repercutibles, regras de valoración e datas de liquidación e pagamento que teña establecidos, en cada momento, a entidade.

A entidade poderá variar unhas e outras. Os novos tipos de xuro, tarifas e regras de valoración incorporaranse ó protocolo, ou rexistraranse no Banco de España se corresponde, antes da súa entrada en vigor, terán carácter público e estarán ó dispor dos titulares da conta en tódalas oficinas do banco.

Para o efecto da comunicación ós titulares das modificacións, abondará a publicación da información nun sitio visible de cada unha das oficinas durante os dous meses seguintes á devandita modificación. Durante ese prazo o titular poderá resolve-lo contrato, e neste caso aplicase, no tempo transcorrido, o tipo de xuro, de tarifas e de regras que ata entón viñesen rexendo. Noutro caso, entenderase que se renuncia ó prazo de espera e aplicarase a modificación desde a data desta.

DEREITOS DOS TITULARES.- A). CONTA INDISTINTA. Na conta indistinta cada titular poderá exercer individualmente, fronte ó banco, os dereitos que se deriven da conta. En consecuencia, cada un recoñece plena validez a toda disposición de fondos realizada por outro.

No caso de falecemento, e sen prexuízo do establecido polas normas fiscais, os dereitos derivados da conta poderán ser exercidos fronte á entidade, ben por calquera dos cotitulares sobreviventes, ben pola persoa ou persoas que sucedesen o falecido na titularidade da conta, e é inexcusable, cando o sucedese máis dunha persoa, que todas actúen xuntamente.

O banco queda facultado para aboar na conta indistinta as cantidades que lle sexan entregadas ou remitidas a favor dalgún dos titulares individualmente.

B). CONTA CONXUNTA. Os dereitos que se deriven da conta conxunta, salvo pacto en contra, só poderán ser exercidos conxuntamente por tódolos titulares.

OBRIGACIÓNS.- Os titulares, calquera que sexa a índole da conta, asumen solidariamente fronte ó banco as obrigacións derivadas desta.

EXTRACTOS E LIQUIDACIÓNS.- Os titulares están obrigados a da-la súa conformidade ou a face-los reparos pertinentes, no prazo de quince días, ós extractos ou liquidacións que o banco, se é o caso, lles envíe, e queda entendido que a falta de manifestación expresa no prazo indicado terá, en todo caso, a significación dunha conformidade tácita, co mesmo valor e idéntica eficacia que a conformidade expresa.

As anotacións na conta feitas pola entidade poderán ser corrixidas por esta, en caso de erro, sen necesidade do consentimento do titular.

DAS CARTILLAS.- A cartilla, persoal e intrasferible, está vinculada á conta, e debe reflectir tódolos movementos habidos nesta.

A disposición de fondos farase mediante a presentación da cartilla salvo nos casos previstos no contrato de apertura. Os titulares quedan obrigados a custodiar a cartilla en lugar seguro. Para cancelala conta os titulares están obrigados a devolver a cartilla.

No caso de subtracción ou extravío, os titulares comunicaranos inmediatamente por escrito ó banco, e este quedará exonerado de responsabilidade se, antes de recibila comunicación, se chegase a producir algunha disposición de fondos pola dita causa. Transcorridos quince días desde a data da publicación da desaparición sen que a cartilla fose recuperada, quedará anulada e expedirase unha nova. Tódolas despesas ocasionadas serán por conta dos titulares.

CARTILLAS HABILITADAS PARA CAIXEIROS AUTOMÁTICOS OU DISPOSITIVOS ELECTRÓNICOS.-

1. O importe total das disposicións diarias que se poden efectuar a través de caixeiros automáticos ou dispositivos electrónicos non poderá exceder-las límites previstos no contrato de apertura nin o saldo acredor da conta asociada á utilización da cartilla.

2. A mera utilización dun caixeiro automático ou dispositivo electrónico, valéndose da cartilla, implicará o consentimento dos titulares para as operacións realizadas e a responsabilidade solidaria destes fronte á entidade polo importe dos cargos causados.

As imposicións e os reintegros aboaranse ou cargaranse na conta, respectivamente, polo mesmo importe que apareza rexistrado por impresión mecánica ou gravación magnética, e reconecerase o mesmo valor probatorio para os efectos de acreditar-la contía real da operación. Non obstante, cando se trate de ingresos, os titulares da cartilla poderán presencia-la apertura de sobres á hora que, con carácter xeral, fíxase o servizo, entendendo que, no caso de non exercer este dereito, se aterá en todo caso ó importe do contido real do sobre de depósitos, acreditado polas persoas ás que o banco encomendase a súa apertura.

3. A cartilla e a clave son de uso exclusivamente persoal e intransferible. Nos casos de titularidade plural da conta, expedirase unha soa cartilla e clave, e responsabilizaranse solidariamente tódolos titulares do uso que destas faga cada un deles, calquera que sexa a índole da conta.

A entidade está obrigada a non revela-la clave persoal, agás ós propios titulares.

O titular está obrigado: a) A custodiar-la cartilla en lugar seguro e a tomar en toda circunstancia as debidas precaucións para garanti-la súa seguridade; b) A manter en segredo a clave persoal e especialmente a non anotala na cartilla nin en calquera outro documento que conserve ou transporte con esta.

Nos casos de perda, roubo, falsificación da cartilla ou sospeita de difusión da clave, o titular está obrigado a notificalo inmediatamente o banco e este a adoptar, por conta daquel, como máximo dentro do día hábil seguinte, as medidas ó seu alcance para impedi-la ulterior utilización da cartilla.

Ata o momento da recepción da notificación, o titular será responsable dos danos e perdas sufridos pola entidade ata o límite máximo, en cada caso, fixado no contrato de apertura, se non actuou con grave negligencia ou fraudulentamente. Recibida a notificación, o titular quedará exento de responsabilidade, agás no caso previsto no parágrafo precedente.

CARTILLA DE AFORRO Nº _____

D.N.I.

D.

..de.....de 19....

Pola oficina

REINTEGRO CON CARTILLA

SINATURA DO TITULAR

Recibin

Tipo cta.	Clave of.	Nº conta
IMPORTE (pesetas)		
XUROS		

- Asinarase necesariamente en presenza do empregado.
- Os datos sombreados cubiraos a oficina.

DATOS DA CONTA

Data	Numero de conta	Data de apertura	Condicións da conta
% Xuro	Saldo medio	(12 últimos meses)	Saldo actual

TITULARES E DOMICILIO

AVISO DE DESCUBERTO NA CONTA			
Data	Número de conta	Data da abertura	Condição da conta
% Xuro	Saldo medio (12 últimos meses)	Saldo ó noso favor	
		Estimado señor: Poñemos no seu coñecemento que a conta citada presenta un saldo ó noso favor polo importe que indicamos. Rogamos que coa maior brevidade posible regularice a dita conta. Atentamente	

Unidade de orixe	Data	Cl. Of.	C. cble. Nº de conta						
<table border="1"> <thead> <tr> <th>CONCEPTO</th> <th>VALOR</th> <th>PESETAS</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td colspan="2">TOTAL</td> <td></td> </tr> </tbody> </table>				CONCEPTO	VALOR	PESETAS	TOTAL		
CONCEPTO	VALOR	PESETAS							
TOTAL									
<i>Estimado Sr.: cargamos na sua conta o importe indicado</i>									
TITULAR DA CONTA									
TITULAR DA CONTA		Atentamente							

INGRESO NA PROPIA CONTA		Clave oficina	Tipo conta	Nº conta
Titular				
Cheques doutras entidades				
NÚMERO	BANCO	PRAZA	PESETAS	COMISIONS IMPORTE
Total nominal				Deducir: comisión teléfono correo conformidade
				Cheques desta entidade Nº PTAS.
				Total
				Neto
				Efectivo
- Cubrase sobre superficie dura. - Os datos sombreados cubriraos a oficina. - Os cheques consideraranse aboados salvo bo fin. - Este documento só é válido co selo da oficina.				

TRANSFERENCIA S.I.C.A. N°						
Ofic. orixe	Data operac.	Data valor	Cod. op.	Tipo operacion	Op. urx.	Entidade destino
ORDENANTE			N° CONTA CARGO		IMPORTE	
BENEFICIARIOS E CONCEPTO					N° CONTA ABOAMENTO	
					RFCIA. ENT. BENEFIC.	
COMISIÓN		CORREO		TELÉFONO		TOTAL DESPESAS

Conforme o ordenante

RESUMO ANUAL PARA RENDA E PATRIMONIO					
OFICINA		CLASE DE CONTA		NÚMERO	ANO
RENDA	XUROS BRUTOS S/F	IMPOSTO RETIDO	XUROS NETOS S/F	XUROS N/F	IMPOSTO RETIDO
PATRIM.	SALDO MEDIO	SALDO O 31 - XII		Estimados Sres.:	
TITULARES				Témo-lo gusto de comunicarlle-los datos para a declaración da renda e patrimonio correspondentes á conta de referencia. Atentamente	
Titular da conta					

MODELO DE FICHA LEXICOGRÁFICA. DOUS EXEMPLOS: "TURNO" E "APREMIO"

CARLOS DÍAZ ABRAIRA

Servicio de Traducción. Parlamento de Galicia

Modelo de ficha lexicográfica

Hai xa uns cinco anos, baixo este mesmo epígrafe e a través do boletín "Lingua e Administración" (nº 5, xan.-feb. 85), presentábase un posible modelo de ficha lexicográfica, que serviría de apoio no imprescindible labor de tódolos días de fixación e difusión terminolóxica. Desde aquelas páxinas dicíase textualmente:

"Unha das necesidades lingüísticas do galego na súa reincorporación ós novos ámbitos de uso é a confección do vocabulario referente ás distintas disciplinas técnicas (medicina, física, psicoloxía, economía, dereito...). No noso traballo cotián, e deixando á parte o léxico específico do nivel administrativo ou xurídico, é común atopar numerosas voces, en xeral de carácter culto, propias duns niveis lingüísticos máis ou menos especializados ou técnicos. Hai que ter en conta que, ata agora, a lingua empregada neses niveis era exclusivamente o castelán e que é precisamente a través del (normas e procedemento legal, todo tipo de documentación...) por onde se plantexan os problemas terminolóxicos.

Para lles dar solución a estas cuestións léxicas, ás veces conflictivas, e partindo de modelos existentes noutros países con máis tradición lexicográfica, confeccionouse un modelo de ficha que sirva para unha certa unificación no estudo de cuestións terminolóxicas.

Como vemos, trátase de recolle-los datos contrastivos que posibiliten a formulación de equivalentes galegos para designa-los conceptos plantexados. Sinteticamente, acódesse ós términos que ofrecen outras linguas, tense en conta a posibilidade de documentación antiga e a existencia actual (non esquezámo-la posibilidade de que palabras patrimoniais e de uso corrente amplíen o seu significado: beira, canle...), e búscase a solución segundo os diversos contextos nos que apareza o término.

Nunha situación normal, habería un órgano centralizador deste labor, que dirixiría e impulsaría toda esta tarefa. De momento, diremos que esta ficha lexicográfica funciona nos traballos da sección de linguaxe administrativa do Instituto da Lingua Galega, da coordinadora de linguaxe administrativa e dos organismos que teñen servizos de tradución (Diario Oficial de Galicia, Parlamento e Rectorado da Universidade).

Desde estas páxinas, á parte da súa presentación, queremos ofrece-la posibilidade de colaboración coa sección de linguaxe administrativa a todas aquelas persoas (funcionarios principalmente) interesadas".

Daquela incluíase como exemplo de termo estudiado o castelán "despilfarrar" e propoñíase "grosso modo" un equivalente: dilapidar.

Pois ben, transcorrido un quinquenio, nin hai "órgano centralizador" nin hai "coordinadora" (a ningún nivel) e -o que é máis grave- non se avanzou nada no que debería se-lo establecemento de órganos que planificasen, coordinasen e impulsasen esta e outras facetas do proceso de planificación lingüística. Consecuentemente, nada se podería dicir en teoría en canto a dirección técnica, seguimento ou asesoramento.

Así as cousas, creo que non estaría de máis volver presentar aquel modelo de ficha lexicográfica e ilustra-la súa aplicación con dous exemplos prácticos de termos que cómpre fixar.

1 (Termo que se formula)	2 (Posible equivalente galego)
3 -Portugués	4 Contexto
-Castelán	
-Francés	
-Italiano	5 Posible definición
-Catalán	
-Inglés	
-Latín	8 Fonte
-Galego med.	
6 Campo semántico	7 Data
	9 Fixo a ficha

TURNO

1 turno	2 quenda, rolda, vez...
3 -Portugués turno, turma, ordem, vez...	4 Contexto (Véxanse posibles contextos á parte, nas solucións propostas)
-Castelán turno	
-Francés tour, service...	5 Posible definición
-Italiano turno, volta, avvicendamento...	Orde, alternativa ou forma de sucesión entre varias persoas para facer ou recibir algo. Momento ou vez en que lle corresponde a cada persoa dunha serie facer ou recibir algo. Cada unha das intervencións en favor ou en contra dunha proposta nunha asemblea ou corporación.
-Catalán torn	
-Inglés turn, shift...	
-Latín	8 Fonte
-Galego med.	
6 Campo semántico	7 Data
	9 Fixo a ficha

Como vemos, as diferentes linguas utilizan termos emparentados ou provenientes mesmo do francés "tour" e "tourner", na acepción de "alternar", que se remonta ó latín "tornare", de "tornus", aínda que empregan outros en determinados contextos.

En galego podíase pensar na utilización de "turno" como un préstamo, como fai o portugués -véxase José Pedro Machado, que di que parece vir do castelán-, ou recorrer a outros termos equivalentes.

Así, neste caso, temos rexistrada nos nosos dicionarios unha serie de voces que se empregan para designa-la alternancia ou orde seguida no uso, aproveitamento ou realización de servizos, beneficios ou traballos colectivos (uso de auga para a rega, de muíños, de pastos, etc.): "quenda", "rolda", "roteo", "sorte", "tranda", "veceira", "vez", "volta", "xeira", "xirio", etc., e, ó seu lado, unha serie de verbos derivados: "aquendar", "arrollar", "atempar", "atenzar", "aveceirar"..., co significado de alternar ou repartilo dereito ou orde deses servizos ou traballos.

Examinando todos eses termos, a súa documentación contrastada, a súa extensión, a súa posible ambigüidade, a posibilidade de formación de derivados, parece que habería que ir decantándose pola selección e progresiva especialización dalgúns deles, dependendo dos distintos contextos de que se trate. Así, podíase pensar nos seguintes:

-*Se-lo turno de...	Se-la vez de...
	Se-la rolda de...
	Se-la quenda de...
	Correspóndelle X a...
	Tócalle X a...
	...
-*Chega-lo turno	Chega-la vez
	Chega-la quenda
	Chega-la rolda
	Toca-la vez
	...
-*Ir por turno	Ir por roldas
	Ir por quendas
	...
-*Traballar por turnos	Traballar por roldas
	Traballar por quendas
	...
-*Establecer turnos	Establecer roldas (= arrollar)
	Establecer quendas (= aquendar)
	...
-*Cubri-lo turno	Cubri-la quenda
	Cubri-la rolda
	Cubri-lo servizo
	...
-*Turno de día	Quenda de día
	Rolda de día
	...

-*Turno de noite	Quenda de noite Rolda de noite ...
-*Turno de garda	Quenda de garda Rolda de garda Servicio de garda ...
-*Turno libre	Quenda libre
-*Turno restrinxido	Quenda restrinxida
-*Turno de oficio	Quenda de oficio Rolda de oficio
-*Turno (de intervencións) a favor	Rolda (de intervencións) a favor
-*Turno en contra	Rolda en contra
-*Turno de portavoces	Rolda de portavoces
-*Consumir un turno	Consumir unha rolda

No caso do verbo equivalente, "turnarse", e dada a anterior escolla de "quenda", "rolda" e "vez", parece congruente inclinarse polos verbos derivados: "aquendar", "arrolar" e "aveceirar" (pero sen excluír, claro está, outras formas como "atempar", "atenzar", etc.):

-*Turnarse en/para algo	Arrolar algo Aquendar algo Aveceirar algo ...
-*Turnarse no uso da palabra	Arrola-lo uso da palabra Aveceira-lo uso da palabra Aquenda-lo uso da palabra ...
-*Turnarse os dous	Arrolarse os dous Aquendarse os dous Aveceirarse os dous Alternarse os dous ...

APREMIO, no ámbito administrativo e xurídico (vía de aprecio, procedemento de apremio...)

1	apremio	2	constrinximento
3	-Portugués compulsão	4	Contexto Neste caso, a Administración recorrerá á vía de apremio.
	-Castelán apremio		
	-Francés contrainte	5	Posible definición Acción de obrigar a algo xudicialmente, especialmente a un pagamento. Procedemento executivo ou xudicial para iso. Mandamento de autoridade xudicial para compe- ler ó pagamento dalgunha cantidade ou ó cumprimento doutro acto obrigatorio.
	-Italiano costingimento, costrizione		
	-Catalán constrenyiment		
	-Inglés judicial compulsion; under duress		
	-Latín	8	Fonte
	-Galego med. prema (e variantes), constrangimento (e variantes)		
6	Campo semántico	7	Data
		9	Fixo a ficha

No conxunto destes idiomas, pois, para designar esa obriga que impón a autoridade a alguén para que faga algunha cousa, recórrase a derivados do antigo "premia" (castelán) ou dos latinos "constringere" (francés, italiano e catalán) ou "compellire" (portugués e inglés), vocábulos que teñen gran proximidade semántica e ós que as distintas linguas foron especializando nese ámbito xurídico-administrativo.

En galego, "prema", "constrinximento" ou "compulsión" serían aptos para expresar ese concepto. "Prema" e familia foron moi usados na época medieval, tamén no sentido figurado e mesmo xurídico (referido ó ámbito da lei canto menos); hoxe, "prema" e o verbo "premer" (ou as variantes "apremar", "(a)premar", "apremear" e mesmo "premir") están moi documentados, cos sentidos de "apretar con forza", "presionar", "comprimir", "prensar" e incluso co figurado de "oprimir", "coaccionar", é dicir, "opresión moral". Pola súa parte, "constrinximento" e "constrinxir" foron formas moi usadas antigamente e, polos glosarios e textos consultados, parecen de tanta frecuencia e incluso afinan máis no carácter de obriga, mesma de obriga a alguén para que pague ou como acto ou procedemento administrativo: "vnde uos mando que costrengades todos... que paguem a mim ou ao meu porteyro a dizima", "dō Rodrigo Gomez constringiu esse R.G. que fosse responder por ante o juiz dessas herdades", "pidia que o constrengesse que lle pagasse", etc. Finalmente, "compulsión" e "compe-
ler" sería a terceira vía de solución, cos seus derivados "compulsivo" e "compulsorio".

Parece que a tradición dos últimos anos, apoiada desde os nosos textos máis antigos, aconsella que a forma preferida sexa, en consecuencia, "constrinximento" e "constrinxir".

ALGUNHAS CONSIDERACIÓNS SOBRE O GALEGO COMO LINGUA DA ADMINISTRACIÓN

XERMÁN GARCÍA CANCELA

Servicio de Traducción. Consellería da Presidencia

O progresivo afianzamento dunha administración propia, nacida ó abeiro das institucións de autogoberno, fainos reflexionar sobre o grao de consolidación acadado polo emprego do noso idioma como instrumento de comunicación desa administración nos anos que van desde o recoñecemento do galego como lingua oficial ata hoxe, partindo das experiencias levadas a cabo fundamentalmente desde os "servicios de traducción" creados en diversas entidades administrativas.

Máis ca estendérmonos en disquisicións teóricas, intentaremos centrarnos nalgúnhas solucións prácticas dadas a moitos dos múltiples problemas que nos foron xurdindo no intento de ir conformando un rexistro administrativo para a nosa lingua. Partimos sobre todo dos textos de carácter oficial publicados no Diario Oficial de Galicia, e co ánimo de dar a coñecer algúns dos criterios aplicados. En último termo pretendemos que algunhas das solucións apuntadas poidan servir de punto de referencia para ir consolidando un rexistro administrativo que poida servir de modelo para as persoas e as entidades con responsabilidades na elaboración e divulgación de textos da administración.

Concepto de linguaxe administrativa

O rexistro ou tecnolecto administrativo caracterízase por ser unha variante lingüística funcional, cun ámbito de uso (a administración) e unha norma lingüística estrutural (unha fraseoloxía específica, un vocabulario propio, etc.)¹.

¹ Algunhas reflexións interesantes sobre este concepto poden atoparse, entre outros, en:

Actes del Col·loqui sobre llengua i administració, Barcelona (Escola d'Administració Pública de Catalunya), 1984.

Badia i Margarit, A. e Duarte i Monserrat, C., *Formulari administratiu*, Curial, Barcelona, 1981.

Con esta definición de alcance xeral temos xa unha referencia a dous dos aspectos máis característicos do tipo de lingua do que estamos a falar: a linguaxe administrativa é a propia da administración (definición en canto ó ámbito de uso) e presenta unhas características estruturais propias, atinxentes sobre todo ó léxico utilizado, aínda que tamén a outros aspectos como a morfosintaxe e o estilo (definición en canto á estrutura lingüística).

Convén matizar, sen embargo, os aspectos apuntados:

-A linguaxe administrativa, como todo tecnolecto, non é un sistema lingüístico independente, senón, polo contrario, unha lingua funcional dependente da lingua xeral, coa que comparte os rasgos que a fan intelixible, salvo en aspectos especialmente técnicos, para o conxunto dos falantes.

-A especificidade da linguaxe administrativa ten que ver sobre todo co léxico, pero tamén coas estruturas morfosintácticas e co ton utilizado, ó valerse con frecuencia de recursos a este nivel un tanto arredados da lingua común.

-A especificidade da linguaxe administrativa fronte a outros rexistros é máis difícil de concretar, por canto nela teñen cabida elementos estruturais (sobre todo léxicos) propios doutros tecnolectos. Non esquezamos que a actividade reguladora da administración se estende ós ámbitos máis diversos da vida social (sanidade, ensino, obras públicas, relacións laborais, etc.). Hai, sen embargo, un especial recurso a elementos propios da linguaxe xurídica e económica, pois por un lado a actividade da administración susténtase sempre nun marco xurídico-legal establecido e por outro, esa mesma actividade debe contar non poucas veces cun orzamento previo que a sustente.

-A diversidade dos axentes que interveñen nos actos administrativos (desde calquera cidadán ata múltiples empregados públicos cun moi variado nivel de formación ou de responsabilidade) fan que o grao de formalidade da linguaxe administrativa varíe en cada caso e que, consecuentemente, se dea un maior ou menor achegamento entre a linguaxe administrativa e a lingua común. Esa mesma variedade plásmase en moi distinto tipo de documentos (desde leis ou decretos a anuncios, notifica-

Calvo, Ramos, L., *Introducción al estudio del lenguaje administrativo*, Gredos, Madrid, 1980.

Duarte i Monserrat, C., *Curs de llenguatge administratiu*, Teide, Barcelona, 1981.

—, "Per a una definició del llenguatge administratiu", en *Llengua i Dret*, nº 1, Escola d'Administració Pública, Barcelona, 1983, pp. 3-8.

Catherine, R., *Le style administratif*, Albin Michel, Paris, 1982.

Gandouin, J., *Correspondance et rédaction administratives*, Armand Colin, Paris, 1980.

L'establiment del llenguatge administratiu. Actes de les Jornades sobre l'establiment del llenguatge administratiu català, Barcelona (Escola d'Administració Pública), 1984.

Haensch, G., "Les llengües d'especialitat o tecnolecte", en *Llengua i Dret*, nº 1, Escola d'Administració Pública de Catalunya, Barcelona, 1983, pp. 9-16.

cións e requirimentos, pasando polas instancias ou os recursos dos particulares), detrás dos cales se descubrirá sempre unha marcada tendencia, polo menos teórica, á precisión, á matización e á impersonalidade e o formalismo (fronte ó ton máis coloquial ou familiar doutros niveis de comunicación).

Linguaxe administrativa galega: orixinalidade e dependencia

Como sabemos, en época recente (non é aquí cuestión de facer historia da "oficialidade" do galego en épocas pasadas) o galego empeza a ter presenza como lingua da administración a raíz do seu recoñecemento constitucional (art. 3.2) e estatutario (art. 5) como lingua oficial de Galicia, xunto co castelán.

Na falta dunha planificación axeitada, que mirase tanto pola ampliación dos ámbitos de uso como pola aplicación de criterios de fixación lingüística, a configuración dun rexistro administrativo propio está aínda por acadar, o que nos leva a movernos neste rexistro de lingua, o mesmo ca en xeral en tódolos rexistros cultos, cunha certa desorientación, e, en calquera caso, faise sentir con demasiada frecuencia unha excesiva dependencia do modelo castelán. Porque a implantación do galego no contexto da administración produciuse e segue a producirse sobre todo mediante o recurso á tradución, o que leva a un servilismo non sempre fácil de superar, sobre todo cando a penas se deron pautas para que os redactores de disposicións normativas ou de comunicacións ós administrados se decatasen da necesidade de construíren dentro do posible un rexistro propio, aliviado do lastre que supón o recurso a modelos alleos. O efecto máis palpable neste sentido dáse no recurso premeditado á dobre columna, que semella querer negarlle ó galego a capacidade en por si de servir de lingua de comunicación dentro da propia administración e de cara a fóra.

Como antes dicíamos, a linguaxe administrativa debe acomodarse á lingua estándar en tódolos seus aspectos. Pois ben, se no plano ortográfico e morfosintáctico contamos cunhas directrices ás que aternos, é no léxico e na fraseoloxía onde aínda non acadámo-las convencións necesarias das que valernos para cubrir todo o campo conceptual do que estamos obrigados a partir. De aí a necesidade dunha planificación axeitada que permita o labor de fixación e de divulgación dun rexistro administrativo estandarizado máis alá das solucións de compromiso.

A excesiva dependencia dos modelos do castelán

Como ben recolle o profesor Badía i Margarit² nalgúns das súas atinadas reflexións sobre aspectos da linguaxe administrativa en catalán, a existencia dun marco normativo pensado e dictado en castelán obriga a demais linguas oficiais do Estado español a manter un papel de subsidiariedade respecto daquel, co obstáculo, inxente para el, de vérmonos obrigados a traspasar uns contidos pensados en castelán (administración española) a unha forma non castelá (catalán, euskera, galego). Desá contradición nace a supeditación obrigada da nosa linguaxe administrativa (expresión) á administración española (contido).

Do estado desa lingua que nos marca os modelos, forzados máis ca desexados, infórmannos estudos recentes³, que nos veñen amosa-la imaxe dunha lingua excesivamente arredada da común, cun estilo afectado, servil e humillante por veces, cunha sintaxe pouco coidada e cun léxico no que teñen cabida por igual arcaísmos e neoloxismos de difícil aceptación.

Fronte a ese modelo só cabe, polo tanto, unha actitude crítica e atenta que nos permita aproveitar todo aquilo que nel haxa de bo pero, ó mesmo tempo, refugar vicios e malos usos. E iso evitando, como nos prevén o profesor Badía, dúas posturas igualmente rexeitables: a da "calcofilia", que pode levarnos a solucións cómodas pero empobrecedoras do idioma ó que se traduce; e a da "calcofobia", que aínda propoñendo solucións máis correctas e máis encaixadas nas estruturas do galego se arreden en exceso da solución castelá correspondente (que é expresión do único contido obrigado: o da administración española).

Con estas premisas, estamos en condicións de adentrarnos nalgúns aspectos concretos nos que se manifesta de forma evidente a necesidade de supera-lo modelo castelán. Daremos algunhas pautas que non pasan de ser solucións aplicadas a ámbitos moi concretos da actuación administrativa (só alí onde existen servicios de traducción) pero ás que lles falta, ó meu ver, o respaldo e a difusión necesarios para modificar hábitos nos re-

² Badía i Margarit, A., "L'establiment del llenguatge administratiu: de la teoria a la realitat", en *Llengua i Dret*, nº 1, Escola d'Administració Pública de Catalunya, Barcelona, 1983, pp. 17-25.

Tamén no prólogo ó *Formulari administratiu...* citado.

Tamén, Torrens, R., "Servicio y servidumbre en el lenguaje administrativo. Reflexiones y propuestas", no libro colectivo *Las lenguas nacionales en la Administración*, Diputación Provincial de Valencia (Servicio de Publicacións), 1981.

³ Calvo Ramos, Luciana, *Introducción...*

—, "Viabilidad de una modernización del lenguaje administrativo español y de otras lenguas peninsulares", en *Llengua i Dret*, nº 2, Escola d'Administració Pública de Catalunya, Barcelona, 1983, pp. 21-32.

—, "Algunos aspectos del lenguaje administrativo castellano", en *Llengua i administració (actes del col.loqui sobre llengua i administració)*, Escola d'Administració Pública de Catalunya, Barcelona, outubro, 1983.

dactores de normas no conxunto das administracións actuantes en Galicia.

Algunhas solucións fronte á dependencia do castelán.

Deixamos para unha posterior entrega as reflexións sobre a cuestión terminolóxica, sen dúbida a que suscita máis dificultades e a que require unha especial atención e planificación, pois o noso idioma non só debe facer fronte á avalancha permanente de novos termos nos eidos científicos, nun proceso de adecuación ó resto das linguas, senón que ten aínda por resolver múltiples baleiros na terminoloxía de uso frecuente nos eidos xurídico-administrativos, científicos e técnicos en xeral. Este é un proceso típico das linguas minorizadas cando acadan unha situación de oficialidade e aspiran a un estado de plena normalidade. O proceso de creación neolóxica, as pautas para dar prioridade a uns procedementos de creación e fixación terminolóxica (recurso ó dialectal ou ó arcaico, neoloxismos de forma ou de sentido, formación de palabras,...) non só deben darse para os novos conceptos técnicos e científicos para os que cómpre adoptar uns termos; tamén son necesarios para emprender unha fixación do conxunto dos termos das distintas disciplinas, proceso non realizado previamente, pola falta precisamente de oficialidade⁴.

Previamente faremos un breve repaso de cuestións atinxentes a aspectos xerais da redacción administrativa, que tamén teñen a súa transcendencia no proceso de trasvasamento do modelo castelán ó galego. Van desde aspectos da puntuación dos textos a outros que teñen que ver coas estruturas sintácticas e con diversas desviacións no uso correcto dalgunhas expresións, verbos, etc., pasando por unha referencia á fraseoloxía (xiros e locucións administrativas).

Aspectos xerais na redacción dos textos e na articulación das frases:

a) Puntuación

A preferencia polos períodos longos, sobre todo na parte expositiva das disposicións, é característica da linguaxe administrativa castelá. Pero unha puntuación inadecuada, tan frecuente, complica o sentido do discurso, de xeito que é preferible a introducción de puntos de separación ou de puntos e comas que alixeiren a exposición.

⁴ Véxase ó respecto, Duarte i Monserrat, C., "L'elaboració de llenguatges especialitats de l'administració", en *Llengua i Dret*, nº 8, Escola d'Administració Pública de Catalunya, 1986, pp. 17-23.

O realmente importante é respeta-lo contido, o fondo de determinada disposición, pero buscaremos sempre a forma máis axeitada de redacción, e esta require normalmente que utilizemos períodos curtos e ben delimitados.

b) Abuso das maiúsculas

Na linguaxe administrativa hai unha tendencia a recorrer ás maiúsculas en casos nos que non é necesario. Este emprego abusivo vén condicionado unhas veces polo intento de marcar xerarquías, de xeito que non é infrecuente ver con inicial maiúscula as denominacións dos altos cargos da administración (Conselleiro, Director Xeral, Xefe de Servicio,...) mentres que se emprega a inicial minúscula para designar outro tipo de funcionarios (auxiliar administrativo, subalterno, porteiro,...).

Tamén se dá un emprego abusivo nun afán de individualizar conceptos que en por si xa o están ou que non precisan ser marcados ("presupuesto para construír un Colegio..."; "los concesionarios deberán justificar el abono de los Impuestos sobre Transmisiones Patrimoniales,..."; "la Empresa deberá estar integrada en el Grupo A, Subgrupo..."; "será necesaria la constitución de una Sociedad de carácter anónimo..."; "bases que regirán el Concurso para la concesión de..."; "el Tribunal calificador de las pruebas estará compuesto por:...").

En todos estes casos, procuraremos un correcto emprego, reduciendo no posible o emprego de maiúsculas, pois tamén aquí cómpre dicir que a fidelidade ós orixinais ou á lei non ten necesariamente por que pasar por un servilismo a grafías incorrectas.

c) Fraseoloxía:

A linguaxe administrativa castelá ten preferencia por unha serie de locucións prepositivas ou conxuntivas que se poden simplificar empregando unha forma simple ou recorrendo a un xiro máis habitual (ás veces estamos ante xiros calcados doutras linguas ou especificamente casteláns que non deben ser calcados no galego). Así:

"En orden a lograr los objetivos marcados...": "para acadar os obxectivos marcados..."

"X, en calidad de presidente de la asociación,...": "X, como presidente da asociación..."

"En base a criterios de igualdad...": "aplicando criterios de igualdade,.../ baseándose en criterios de igualdade..."

"Con arreglo a lo dispuesto en...": "conforme co disposto en..."

"Las reformas que se efectúen a nivel de Consellería...": "as reformas que se producen na / no ámbito da Consellería..."

Morfosintaxe

De entre a variedade de casos nos que, por estaren arredadas as estruturas sintácticas das dúas linguas ou por se daren no castelán utilizacións incorrectas, convén introducir un criterio corrector destacámo-los seguintes:

a) *Pasivas con se e con suxeito expreso*

Tanto o castelán como o galego son linguas nas que son preferibles as construcións activas. Non son incorrectas, de tódolos xeitos, construcións en pasiva como: "As probas foron superadas por tódolos opositores" ou "Foi votada polo Parlamento unha lei contra os incendios forestais", "Foi dictada pola Consellería unha disposición...".

Hai sen embargo unha construción, da que se fai un emprego abusivo, que non debemos admitir como correcta en ningunha das dúas linguas, aquela nas que se utiliza un *se* impersonal pero ó mesmo tempo se expresa o axente precedido da preposición *por*. Os casos seguintes deben ser, polo tanto, traducidos a frases en activa ou a unha pasiva correcta:

"Por el secretario se dará lectura al acta de la sesión": "O secretario dará lectura á acta da sesión".

"Por la Consellería se dictarán las normas oportunas": "A Consellería dictará as normas oportunas".

"Por el Parlamento se aprobó la ley que regula el transporte por carretera": "O Parlamento aprobou a lei que regula o transporte por estrada" / "A lei que regula o transporte por estrada foi aprobada polo Parlamento".

b) *Xerundio:*

Hai casos nos que a utilización do xerundio non é correcta.

-Cando se utiliza no comezo dunha oración que marca unha acción posterior a outra (o chamado "xerundio de posterioridade"). Así:

"*El decreto fue aprobado el día 25, *entrando* en vigor al día siguiente". O correcto será: "O decreto foi aprobado o día 25 e entrou en vigor ó día seguinte".

"*El decreto será aprobado el día 25, *entrando* en vigor al día siguiente". O correcto é: "O decreto será aprobado o día 25 e entrará en vigor ó día seguinte".

-O chamado "gerundio del BOE"⁵, que aparece en expresións, incorrectas, nas que se utiliza para especificar, particularizar ou defini-lo suxeito. Por exemplo:

"*Decreto nombrando consejero a...". O correcto é: "Decreto polo que se nomea conselleiro a..."

⁵ Calvo Ramos, L., *Introducción...*, p. 137.

"Ley regulando las exportaciones...". O correcto é: "Lei que regula as exportacións...".

"Fue presentada instancia solicitando la declaración...". O correcto é: "Presentou unha instancia na que se solicita a declaración..."

c) *Falsos verbos transitivos*

Con determinados verbos de moita frecuencia sucedeu que pasaron a ser usados como transitivos, cando un correcto emprego nos faría utilizalos como intransitivos. Velaquí comentados algúns destes casos:

***Informar**

O *informe* é un trámite administrativo frecuente ó que se fai constante referencia na linguaxe administrativa, igual que ó seu correspondente verbo, *informar*.

Agora ben, cómpre que teñamos en conta cales son os usos e acepcións deste verbo:

Informar, como *transitivo*, significa 'dar noticia dalgo a alguén' e constrúese coas preposicións *de* ou *sobre* antepostas a aquilo que expresa o obxecto da información: "informoume das negociacións cos sindicatos", "o concelleiro informou ós asistentes sobre a marcha das obras na cidade".

Construído sen preposición segue a ser transitivo pero adquire unha significación distinta, a de 'dotar de forma unha cousa, se-lo seu principio inspirador': "a preocupación polo ben público debe *informar* todas as actuacións dun bo político".

Ningunha das acepcións anteriores ten como substantivo subxacente *informe* no sentido xurídico-administrativo. Cando isto sucede o verbo *informar* debe usarse como intransitivo e será sinónimo de 'emitir informe', co que, o mesmo ca esta construción, requirirá o emprego da preposición *sobre*. Quere isto dicir que non serán correctas as seguintes construcións, nas que o verbo *informar* aparece como transitivo:

1. O organismo competente informará a petición formulada.
2. O secretario informou favorablemente o expediente.
3. A proposta foi informada negativamente pola comisión.

E si en cambio:

1. O organismo competente informará/emitirá informe sobre a petición formulada.
2. O secretario informou favorablemente/emitiu informe favorable sobre o expediente.
3. Sobre a proposta informou negativamente/emitiu informe negativo a comisión.

Tamén diremos: "Petición obxecto de informe"/"Petición sobre a que se emitiu informe" e non "petición informada".

*Dictaminar

Para este verbo vale o dito para o anterior. Debe empregarse como intransitivo, seguido da preposición *sobre*, e non como transitivo: "dictaminar sobre a cuestión/emitir dictame sobre a cuestión" por *"dictamina-la cuestión"; "proposta obxecto de dictame" e non *"proposta dictaminada".

*Cesar

Este verbo é intransitivo e ten diversas acepcións: 'interromperse unha actividade' ("cesou de chover"), 'deixar de desempeñar un cargo ou emprego', sinónimo de *demitir* ("cesou no seu cargo o presidente do goberno"), 'deixar de face-lo que se está facendo' ("cesou de escribir e púxose a falar"). Polo tanto, debe terse en conta a incorrección que supón o seu emprego como verbo transitivo, do que tanto se abusa na linguaxe administrativa e mais na periodística, coma os exemplos seguintes:

"Orde pola que se cesa a...como director xeral de..."

"Foron cesados dous conselleiros"

"Cesaron o adestrador do equipo"

Nestes casos estase a face-la construción suxeito + verbo + obxecto directo, cando, ou ben deberemos empregar un verbo distinto de *cesar*, no caso de que efectivamente alguén con potestade exerza a súa acción sobre outra persoa, ou ben empregar *cesar* como intransitivo no caso de que a acción sexa realizada voluntariamente por unha persoa: "o director xeral cesou no seu cargo", "cesou o adestrador do equipo".

É dicir, alguén cesa nun cargo ou nunha función pero non se pode cesar a ninguén. Neste último caso, poden darse dous tipos de solucións:

1. Empregar un verbo que exprese a idea de que 'alguén con potestade aparta a unha persoa do seu cargo'. Estes verbos poden ser *destituír* ('desposuír dun cargo'), *arredar* ou *separar*. Así, no Estatuto de Galicia do 36 dise: "o Presidente da Rexión nomeará e *separará* libremente ó Presidente da Xunta...Deberá *separalos* no caso de que a Asemblea lexislativa lles negar, explicitamente, a súa confianza..."). Tamén se dá un emprego correcto na Constitución española de 1978, na que se di: "Los demás miembros del gobierno serán nombrados y *separados* por el Rey, a propuesta de su presidente" (art. 100), fronte a: "El gobierno *cesa* tras la celebración de elecciones generales,..." (art. 101).

2. Utilizar unha fórmula na que siga presente o concepto de *cesar* pero na que quede constancia do feito de que o cesamento non se produce por vontade de quen cesa. Esta fórmula pode ser unha das seguintes:

"Orde pola que se dispón que...cese como director xeral..."

"Orde pola que se dispón o cesamento de... como director xeral..."

*Recorrer

O erro máis frecuente con este verbo consiste tamén en utilizalo con obxecto directo ou en pasiva cando significa 'interpoñer un recurso'.

Recorrer é transitivo soamente cando ten o significado de 'ir dun lugar a outro, percorrer' ("recorreu toda a cidade"). Pero deberá ser empregado con preposición nos seguintes casos:

1. Coas preposicións *a*, *ante*, *perante*, *diante de* na súa acepción de 'acudir a alguén na procura de amparo ou de axuda': "recorreu a min para que lle botase unha man", "recorreu perante o xuíz para defende-la súa causa".

2. Coa preposición *contra* cando o seu significado é 'interpoñer un recurso': "recorreu contra a sentenza que o condena" e non *"recorreu a sentenza..."; "contra a devandita sentenza poderase recorrer no prazo de vinte días" e non *"a devandita sentenza será recorrible no prazo de vinte días"; "a sentenza contra a que recorreu" e non *"a sentenza recorrida" (ia non ser que queiramos dicir que andamos por riba dela!).

*Urxir

Con este verbo, introduciuse, tanto nos medios de comunicación como na administración, un uso con complemento directo, cun significado que oscila entre o de *instar* ('pedir con urxencia': "urgir al/del consejo la creación de una comisión") e *impulsar* ('incitar a alguén a facer algo'): "urgir la construcción de un hospital"), pasando por outros similares como os de *estimular*, *insistir*,...

Esta "familia" de significados atribuídos a *urgir* (galego *urxir*) corresponde aproximadamente ós significados do verbo inglés *to urge*.

Pero cómpre lembrar que *urxir* é impersonal (e como tal só ten uso na 3ª persoa do singular) e ten o significado de 'ser urxente'. Polo tanto, o seu único emprego correcto será nas construcións *urxe* + verbo ("urxe construír un hospital") ou *urxe* + *substantivo* ("urxe a construción dun hospital").

CONTRIBUCIÓN Á CARACTERIZACIÓN SOCIOLINGÜÍSTICA DA SEGUNDA METADE DO SÉCULO XIX

CARME HERMIDA

Instituto da Lingua Galega

A lingua galega pasou ó longo da súa historia por momentos de esplendor e decadencia que foron divididos en catro etapas principais: a) a medieval, dende a formación do idioma ata o século XV; b) os Séculos Escuros, do séc. XV ata a primeira metade do XIX; c) o Rexurdimento, da segunda metade do XIX ata 1936, e d) dende 1936 á actualidade.

Esta división baséase fundamentalmente no emprego do galego como lingua escrita¹, coincidindo a etapa medieval coa existencia da lírica galego-portuguesa, coa prosa historiográfica e co emprego do galego nos documentos públicos; os Séculos Escuros corresponden coa desaparición do galego como lingua escrita; e o Rexurdimento coincide coa súa volta á literatura, tomando a data de 1863, ano da aparición de *Cantares Gallegos* de Rosalía de Castro, como a da súa iniciación.

A recuperación polo noso idioma do ámbito da escrita para defini-lo Rexurdimento non é máis ca unha simplificación do movemento reivindicativo e normalizador do galego como idioma nacional de Galicia, iniciado hai 130 anos e que aínda continúa na actualidade. A ausencia de logros espectaculares, fóra do eido literario, propiciou o esquecemento de figuras e feitos de extraordinario valor na época na que nos situamos. Por outra banda, o estudio do rexurdir da literatura en galego independentemente do contexto sociolingüístico no que acontece, dá lugar a unha visión parcial do proceso que obvia o esforzo que os homes e mulleres da época tiveron que realizar para converteren unha lingua de labregos, despreciada pola clase social e culturalmente elevada -na que eles mesmos estaban situados-, nun vehículo de expresión literaria. Só coñecendo a realidade sociolingüística da época poderemos valorar na súa xusta medida o movemento de reivindicación cultural e literaria do noso idioma.

Neste sentido, o traballo que presentamos ten como obxectivo inmediato a caracterización sociolingüística da sociedade galega da segunda

¹ Algúns autores como Chacón (1978: 363), Álvarez/ Fernández/ Xove (1980: 243) e Rodríguez (1984: 223-231) introducen outros aspectos sociolingüísticos para caracterizá-las, pero coinciden practicamente coa periodización presentada.

metade do século XIX e principios do XX, reducida, por motivos de espacio, ó estudio do marco social que tiña asignado cada idioma dos falados en Galicia e á catalogación da convivencia idiomática. O segundo obxectivo, moito máis xeral, é pór de relevo algún dos atrancos -entre os que a situación social do galego tiña un lugar sobranceiro- que os actores da nosa renacemento tiveron que superar para enfrontaren con éxito a súa tarefa. Se esta pequena contribución serve para mellor comprender a nosa historia, e tamén o noso presente, o esforzo de arqueoloxía sociolingüística que realizamos estará recompensado dabondo.

Agora ben, a caracterización da situación social do idioma tropeza de primeiras con dúas dificultades -a carencia de traballos contemporáneos específicos e a escaseza de estudos actuais sobre a materia- que condicionan necesariamente os resultados finais. A obrigatoriedade de traballar con textos non científicos, que precisan dunha interpretación individual, unicamente nos permitirá establecer hipóteses ou camiños a seguir en futuras investigacións, pero nunca conclusións definitivas.

1. Número de falantes

A única cifra exacta que se coñece sobre o número de falantes durante a época estudada é do ano 1901. Salvador Golpe, xurisculto coruñés, afirma no discurso pronunciado nos Xogos Florais celebrados en Betanzos ese ano que "de los dos millones y medio de habitantes que pueblan el territorio de Galicia, solo medio millón habla constantemente en castellano"², sendo os dous millóns restantes galego falantes. Quere isto dicir que a comezos do século XX o 80% dos galegos se expresaban na lingua propia do país, fronte a un 20% que empregaba o castelán. Aínda que as porcentaxes non infunden sospeitas, as cifras nas que se basean non concordan coa realidade mostrada polos censos de poboación. López Taboada (1979: 16) e Barreiro Fernández (1981: 15) indican que a poboación galega no ano 1900 era de 1.980.515 habitantes; dez anos despois, no 1910, chegaría ata os 2.063.589 e só acadaría os dous millóns e medio entre o 1940 e o 1950. Segundo isto a afirmación feita por Golpe perdería fiabilidade e só podería ser considerada como un indicio de que o galego era a lingua maioritariamente falada en Galicia durante a segunda metade do século XIX e principios do XX, o que outros autores confirman, aínda que sen indicaren cifras:

² Golpe, S., "Discurso", 2-3. Aínda que tódalas afirmacións que aquí se fan están contrastadas por máis de 70 textos, por razóns de espacio só citáremos os exemplos máis significativos e tamén menos coñecidos. Debemos tamén anotar que en moitos textos existen datos sobre o uso da lingua que, aínda dende a perspectiva actual, non son certos, pero iso non invalida a información, que debe ser tomada sempre como un indicio.

"o noso idioma, o noso propio, o que falou, fala e falará sempre a cuase totalidade dos gallegos..."³

Manuel Murguía, anos antes, en 1864, coincide cos autores citados en suliña-la preeminencia numérica dos galego falantes ó afirmar que "el dialecto gallego es usado por casi todos, pues nuestro pueblo está formado por dos terceras partes de campesinos y artesanos que usan con preferencia, por ser la suya, el habla gallega"⁴. A porcentaxe de galego falantes estaría agora no 66,6%, fronte ó 33,3% de falantes de castelán, o que en comparación cos datos proporcionados por S. Golpe suporía un aumento, en 36 anos, do número de usuarios do galego. Esta recuperación de falantes, incomprensible dende a perspectiva actual, pódese pór en dúbida se comparámo-los datos que Murguía presenta cos índices de ruralidade da época. Se, como propón Barreiro Fernández (1981:17), este é do 90% da poboación, e o galego é a lingua dos labregos e artesáns, é lóxico supor que a porcentaxe de galego falantes non sexa inferior a ese 90%.

Este uso maioritario do galego é confirmado tamén por aqueles textos que asignan este idioma a un colectivo, denominado *público* ou *pueblo*, que parece comprende-la totalidade da sociedade galega:

"«somos débiles ¿verdad?
Cuando el público se entere
de este caso, exclamará:
"«¡Gracias a Dios que, un mosquito,
ha pillado hoxe o meu can!»".⁵

"«Mientras el pueblo espantado
de un ultraje tan sangriento,
exclama para sus urnas:
"«¡E bon Xoaquín! ¡Dout'a ó demo!»".⁶

2. Diferenciación no uso dos distintos idiomas

Para chegar a establece-las claves da situación sociolingüística do país cómpre, despois de analizadas as porcentaxes de falantes de cada unha das linguas, determina-los ámbitos sociais, culturais e xeográficos que ocupaba cada unha delas.

As tres fontes básicas das que nos valeremos, ante a xa mentada ausencia de traballos contemporáneos que traten esta problemática, son:
a) artigos e obras literarias bilingües que presentan uns personaxes fa-

³ M.B.F., "¿Antipatriotas?", en *RG*, 116 (23-V-1897), 1.

⁴ M. Murguía, "Galería de Gallegos Ilustres. Don Nicomedes Pastordíaz", en *Almanaque* 1865, 47.

⁵ *Danzante*, 148 (4-III-1883), 3.

⁶ *Danzante*, 138 (24-XII-1882), 2.

lando galego e outros español e onde esta diferenciación idiomática serve para caracteriza-los falantes social, cultural e economicamente; b) artigos xornalísticos que empregan o galego cando lles ceden a voz a determinados individuos; e c) todos aqueles treitos de traballos históricos, políticos, de crítica, etc., que reflexionan ou simplemente proporcionan datos sobre o uso do galego. Todo este material ten que ser tomado con precaución, especialmente os textos literarios, pola moi previsible deformación artística á que foi sometida a realidade presentada neles. A estas fontes témoslles que engadi-los escritos en lingua galega⁷ que, por concesión ó realismo, presentan algún dos seus personaxes falando en castelán e que son necesarios para mellor precisa-la asignación deste idioma.

Os principais criterios que se empregan nos textos usados podémolos resumir, evitando de principio os posibles cruces que se poden dar entre eles, en 5: xeográficos, culturais, de hábitat, de estatus social e de profesión.

a) *Criterios xeográficos.* As diferencias xeográficas tal e como as consideramos aquí fan referencia á oposición entre a Galicia do interior e a Galicia da costa, que se establece en termos lingüísticos polo emprego do galego no interior e do castelán na costa:

"... que en el foro el letrado que defiende, el fiscal que acuse y el juez que sentencie, en gallego se expresen en aquellos casos en que las partes interesadas del pleito, de la causa ó del juicio, por pertenecer á nuestras poblaciones del interior, están poco familiarizadas con el castellano".

"Los dialectos quedaron, pues, relegados á lo más interno; á las comarcas que carecen de trato de gentes, á la alta montaña donde se le encuentra en toda pureza. Al paso que se va bajando hacia las costas se le va oyendo más basteardeado, menos montaraz, más adulterado con palabras castellanas, y en los puertos se le ve ya muerto del todo. Aquí desde el bracero que gana un mísero jornal, hasta el pequeño que pide limosna, miserable y andrajoso, todos hablan en castellano sino culto y gramatical, castellano por lo menos".

b) *Criterios culturais.* A posesión da cultura, manifestada polos adxectivos *culto* ou *ilustrado* aplicados ás persoas que a detentan, identifícase co emprego do castelán:

"Por otra parte el dialecto es la forma de espresarse corriente y en uso en las comarcas montañosas, es cierto que no está en ejercicio entre la clase culta".¹⁰

⁷ Consideramos traballos escritos en lingua galega aqueles nos que o narrador se expresa nesta lingua, aínda que haxa personaxes que falen en castelán.

⁸ RG, 98 (17-I-1897), 1.

⁹ J. de Arévalo, "El dialecto", en *Galicia RR*, 7 (xullo 1888), 304.

¹⁰ A. Fernández, "Prólogo", 4. Aínda que este exemplo non se refire ó galego en xeral, senón á súa situación na comarca do Bierzo, coidamos que o dito polo autor se pode aplicar a toda Galicia.

"qu'el non parola en gallego
porque, o qu' é culto (?)... nõ entende!".¹¹

"Y el dialecto, aun en paises como el nuestro, donde las clases ilustradas ni lo hablan ni lo escriben..."¹²

Esta correspondencia entre falar castelán e posuír cultura e instrucción retrátase tamén nalgúnhas produccions literarias da época. No conto "Sabela" de Galo Salinas¹³ aparece un mozo que, sendo fillo dun "peón caminero" -e que segundo o criterio cultural e o da xerarquía social, que veremos máis adiante, debería ser falante de galego-, se expresa en castelán, mesmo coa súa moza falante de galego. Esta escollo por parte do noso protagonista, pouco acorde coa súa procedencia social e cultural, só se pode explicar porque fora educado polo crego e estaba a piques de se licenciar en Medicina.

c) *Criterios de estatus social.* No tocante á asignación do castelán ten moita importancia, xunto co grao de cultura, a indicación da clase social dos individuos, sendo identificado fundamentalmente coas clases altas.

Nun dos primeiros textos deste século -é do ano 1810- que trata o tema, asígnaselle o castelán á nobreza dicindo que "la lengua que habla el vulgo es casi la castellana antigüa del tiempo del Rey D. Alonso el Sabio, siguiendo el estilo de las partidas, y simbolizando en mucho con los portugueses sus vecinos: los nobles hablan tan bien como en Castilla"¹⁴, debendo interpretar "hablar tan bien como en Castilla" como falar castelán. Con esta equivalencia de nobreza = castelán coincide tamén Valladares posto que en *Maxina* a aristocracia, tanto a rural, da que se falará máis adiante, coma a urbana, representada pola familia Sancti-Petri, fala en español¹⁵.

A fidalguía rural, pola súa banda, é definida por Barreiro Fernández (1981:85) como "enraigada á súa terra e ós seus intereses, loitadora e resistente, deica o cabo, contra un mundo novo que lle entraba polas portas e fiestras dos seus pazos". O seu comportamento con respecto á lingua, segundo demostran os non moi abundantes exemplos que existen, non evidencia, sen embargo, esa identificación coa terra. En *Maxina* apa-

¹¹ Francisco M^a d'a Iglesia, "O meu bon amigo e bó patricio gallego, o Excmo. Sr. D. Vicente Calderón, Conde de San Xoán", *Tío Marcos*, 165 (30-I-1887), 6.

¹² E. Pardo, "La poesía regional gallega", en *De mi tierra*, 16.

¹³ Galo Salinas Rodríguez, "Sabela (Boceto gallego)", en *RG*, 386 (10-VIII-1902), 4-5.

¹⁴ J. de Villarroel, *Diccionario nomenclátor*, XVII.

¹⁵ M. Valladares, *Maxina*, 19. Publicada por primeira vez no 1880 na revista *La Ilustración gallega y asturiana*. Un estudio amplo da significación do emprego das dúas linguas nesta obra aparece no traballo de Pilar Vázquez Cuesta citado na bibliografía.

rece un fidalgo rural, Salvio de Rebordán, "dono e poseedor exclusivo da casa e bens do mesmo nome, sita nunha das milllores conchas da Ulla"¹⁶, que se expresa sempre en castelán, mesmo cando se dirixe ós seus compadres, falantes de galego¹⁷.

Ademais da nobreza, outros autores amplían o uso do castelán á clase media:

"El habla gallega se va puliendo y haciendo simpática á la clase media, la cual mostró siempre una repugnancia censurable á entenderse en gallego"¹⁸.

"Es solo de hoy el que, especialmente en la clase media de las ciudades, haya menguado mucho su uso para las necesidades corrientes de la vida"¹⁹.

Outros autores, seguindo no mesmo camiño de identificar estatus social alto con castelán, definen este grupo con termos tan inconcretos como *os que figuran* ou *persoas dalgunha posición*, nos que tamén podemos achar referencias ó estatus económico:

"Unha proba d'o que digo é, qu'a xente que "figura", anque algunha non sexa mais que pol-a roupa, non quer falar gallego, nin que o falen os seus fillos; coma s'as lingoas non fosen todas boas"²⁰.

"Nosoutros, qu'a pouco mais cáusanos tanta estraneza ouvir falal-o gallego entre presoas d'algunha posición..."²¹.

O galego, pola súa banda, queda asignado ás clases máis baixas da sociedade: ós habitantes das cidades que desempeñan os oficios máis humildes, ós compoñentes do mundo mariñeiro²² e ós labregos:

"Acababa de oír la tradicional y significativa frase, cuyo origen se pierde en la noche de los tiempos" *Señorito: ¿quer que llo leve? Ben lle sei a casa*. Este es el grito de guerra de las incansables ciudadanas que se dedican á transportar equipajes desde el muelle [de Ferrol] á los domicilios de los viajeros"²³.

"¡Cuántas veces sus compañeras (...) la dijeron con esa franqueza ruda, insultante y grosera de la gente de playa lo siguiente:

Cale, cale, bruxa, meiga de señora Rosa, millor era que fose coidar do fillo que votou á ó Hespicio.

¹⁶ *Ibidem*, 51.

¹⁷ *Ibidem*, 55 e ss. Carre Aldao, pola contra, afirma que a nobreza se mantén aínda fiel ó idioma galego, en L. Carré, *Literatura*, 21.

¹⁸ L. Barreiro, *Esbozos*, 23.

¹⁹ L. Carré, *Literatura*, 21.

²⁰ Morana, "Pregoeiro", en *RG*, (24-XII-1899).

²¹ M. Pardo Becerra, "Da fala" (II), en *Monteira*, 4 (26-X-1889), 29.

²² Do mundo mariñeiro e do mundo urbano son moi escasos os exemplos en comparación coa abundancia dos referidos ó mundo rural debido, se cadra, a que literariamente estes grupos humanos non resultaban tan atractivos coma os labregos ós ollos dos escritores de costumes do século pasado.

²³ J. Novo, *Por Galicia*, 26-27.

Entónces la sangre de la *señora Rosa*, aflúa á sus mejillas, y (...) contestaba con desaforadas voces.

Millor, millor. é si tiven un fillo ó tiven con moita honra, pois non foi feitaura de crego nin de ningún home casado. ¿Entendichedes larpeiras?"²⁴.

"Esquencida por moitos anos, sirvindo soilo pra satisfauceón d'as poucas necesidás d'os nosos probes labregos"²⁵.

Ás clases baixas tamén parece que se refiren os autores que asignan o galego a un conxunto indefinido calificado como *masa*, *vulgo*, *público*, *pueblo*, etc.:

"El dialecto no tiene condiciones de vida (...). Entregado en manos del vulgo, único que le conserva y le habla"²⁶.

"Concluyo repitiendo, que, si bien el dialecto berciano es de uso comun solamente entre las masas, no por eso es desconocido ni desdeñado por las personas que forman la clase distinguida de la sociedad del Bierzo, por mas que en sus relaciones y trato entre sí se sirvan esclusivamente del idioma castellano".²⁷

d) *Criterios de profesión*. Os profesionais liberais, fundamentalmente médicos, avogados e xuíces, empregados e familia, son presentados falando en castelán:

"Xunto a un curial [do xulgado] de rostro lagarteiro
catay que un día chega,
ponlle n'a man primeiro
un pouquiño de unto,
e logo dille: ¿cómo vai o asunto?...
- En feliz hora llega,
mi estimado don Juan- él lle responde;-
aquí está el auto, donde
el señor juez se expide
de modo favorable y muy caba"²⁸.

"Doña Petra d'os Croques,
Muller de D. Basilio,
Ñora principal
Ou de moitos prencipios,
Qu'está, fai algús anos
En Lugo, pois distino
Non sei en qu'oficina
Ten hoxe o seu marido,
Dicíam'unha tarde
Falando d'esto mismo
"Aquí, Sr. D. Piepe
Ya fai anos que vivo,
Pro non puedo afacerme

²⁴ J. Neira Cancela, "La señora Rosa la pescadera. Tipos de las playas de Galicia", *Aurora*, 59.

²⁵ Un semibárbaro, "i.....!", en *Monteira*, 35 (31-V-1890), 276.

²⁶ J. de Arévalo, *Op. cit.*, 304.

²⁷ J. Fernández, "Prólogo", 3 e 11. Véxase nota 9.

²⁸ Ricardo Conde Salgado, "Ó pé d'a letra", en *Almanaque 1905*, 119.

A tanto revoltixo.
En outras pobrações
Qu'eu tengo ya corrido,²⁹
S'alcuentra todo xunto..."

Do comportamento lingüístico dos mestres, que non sobre a institución ou sobre a política educativa³⁰, poucos son os datos que se poden proporcionar. Coñecemos unicamente unha poesía do ano 1894 onde parece que o autor, galego falante, fai referencia á presenza dun mestre ("moita estrución dan") castelán falante formando parte da paisaxe rural³¹:

Meus amigos, meigas fora,
que tamén eu acó chego;
nunca escribín en gallego
é vóume á estrenar agora.
Si o falo ben non o sei,
mais desde que vos nacín
ó gallego eu aprendín,
é desde neno o falei.
Miña nai á o pe do lar,
estando fervendo o pote,
enseñábame de cote
o bon gallego á falar.
N'a casa do meu abó
outra lingua non falaron:
aqueles tempos pasaron.
¡Canto cambiou desde aló!
Viñeron á as nosas ciras
de fora gentes á oito:
á mín non me fan bon peito
esas gentes forasteiras.
Diz que teñen gran sabencia
é que moita estrución dan:
ben o vexo; o qu'èles fan,³²
e acabarnos co a pacencia."

Con respecto ó médico temos tamén un único exemplo incluído nun cadro rural onde os distintos personaxes empregan o galego, non sendo el:

²⁹ *Monteira*, 4 (26-X-1889), 30. Debe notarse que aqueles autores que teñen como lingua literaria o galego e que están comprometidos co Rexurdimento desfigurán conscientemente o castelán falado polas persoas que abandonaron o galego. Esta actuación debe entenderse como unha reacción contraria ó abandono e un intento de evita-la deserción a través do ridículo.

³⁰ Para un coñecemento da ideoloxía desgaleguizadora do sistema educativo do século pasado pode consultarse Barreiro Fernández (1981: 200-206).

³¹ O feito de que esta documentación sexa tan serodia explícase porque nas zonas rurais, segundo afirma Barreiro Fernández (1981: 200-206) "soio había escolas incompletas e en moitos casos escolas temporais", polo que o mestre debía ser daquela un personaxe pouco menos que exótico neste hábitat.

³² Emilio Fernández Deus, "A os regionalistas novos de Galicia", en *Diario de Galicia*, 1084 (6-XII-1894), 3.

"En la aldea no se habla de otra cosa.

Las comadres y los ancianos (...) esclaman:

-Logo vai vir a probiña de Maruxa dormir o sono pesado n-esas molladas covas: iquen o dixera". (...)

Las viejas (...) decían con cierto temor: *A probe d'a Maruxiña embruxá-ronna n-a vila.*

Los mozos (...) murmuraban: "*mala herba pisache n-o camiño, Maruxa*".

El cirujano refunfuñaba para su gabán: si no creyeran interesada mi visita, yo reconocería á esa rapaza que acaso haya llevado algún golpe al saltar cualquiera cerca, y ahora no quiere decir nada, porque como las mujeres son tan reservadas... ipara ciertas cosas, y en ciertos casos!..."³³.

Unha figura que podemos considerar como profesional, aínda que propiamente non o fose, é a do crego que tamén aparece sistemáticamente falando en castelán³⁴:

- ¿Azòte? ¿Os de Madrí? Ay lògo terá vosté razón! O nòso cura cando cae unha nube de pedrazo que bota á perder o froito, di no ofertorio da misa: "eso es un azote que la Providencia nos manda en castigo de nuestras culpas y pecados": de mòdo que, según vosté dixo, os que nos vèn de Madrí son un azòte que nos manda o goberno"³⁵.

"Deulle a mai corenta bicos
e corenta mil apertas:
a nena un escapulario
bordado por ela mesa;
o pai sacóu unhos cartos
gardáos no pé d'unha media,
e apertándolla con forza,
púxollos 'n a mau direita.
O creguño irguéu os brazos
pro-enriba d'a sua testa,
e dixo, casque chorando:
*que la Virguen te protega
y nunca te desampare,
y de su mano te tenja*"³⁶.

Este comportamento lingüístico do clero resulta incomprensible se se ten en conta que "o 80-90% dos seminaristas antre 1829 e 1868 proceden das parroquias rurais" (Barreiro Fernández 1981:118) e, polo mesmo, tiñan como lingua materna o galego. O cambio de código só é posible entendelo, segundo o mesmo autor (*Ibidem*, 121), como "resultado da escolma e da formación" dada ó futuro crego, que perseguía o seu desclasamento. Este comezaba "cortándolle as raiceiras que o unían a todo aquilo que, até o momento, constituira a sua vida e o seu entorno. Ó seminarista proibíasele falar galego que era a lingua na que sempre falara". E o resultado desa prohibición foi o abandono da súa lingua materna en beneficio da castelá, deformada con moitos galeguismos.

³³ J. Neira Cancela, "Á que vota as cartas", en *Caldo*, 39-58, especialmente.

³⁴ De la Riega, *Río Lérez*, 153-154 mostra, contrariamente a outros autores, un crego dando un sermón en galego.

³⁵ Bernardo Rodríguez, "Tormenta en coche", en *Almanaque 1900*, 15.

³⁶ A. J. Pereira, "O Quinto", en *Cousas d'a aldea*, [Falta a páxina].

e) *Criterios de hábitat*. Son os únicos, xunto cos de profesión e cultura, que coinciden cos empregados pola sociolingüística actual para estudar as variables lingüísticas. Con este criterio faise referencia ó agrupamento dos individuos nas zonas rurais ou nas urbanas.

Os textos que se inclinan por empregar este criterio, máis do 50%, para definiren os falantes dos dous idiomas coinciden en presentalo castelán como a lingua propia do medio urbano, quedando o galego asignado ó mundo rural:

isa lingua, dña de reis, que nas nosas cidades vaise esquecendo por mor do demo da ñoranza.

[A lingua galega] vencida por el predominio que alcanzaron otros romances peninsulares y hasta imposibilitada de ser, como antes, la lengua en que los documentos públicos se otorgaban, vino a confundirse entre las costumbres populares de Galicia con el rústico dialecto de sus clases campesinas, quedando al empleo hecho por estas únicamente relegado"³⁷.

A equiparación galego-aldea maniféstase tamén na caracterización das personaxes de obras escritas en castelán que inclúen algunha falando en galego. Unhas veces son presentadas directamente como labregos:

"«Hace tales aspavientos,
que al verlo, dicen que exclaman
mis paisanos los labriegos:
"«C'ando ti precuras tanto,³⁹
debes ser bon trifulqueiro»"»

"Jamás olvidaré cierto diálogo entablado con la mayor sencillez y buena fé por dos campesinos viejos, en la calle de *Villa vieja*.

- *¿Qué téñ, tío Xan, que tan amurriñado s'alcontra?*

Y el preguntado, lanzando un suspiro descomunal contestó:

- *Non estou contento, señor Pedro, pois ha de saber, que por mor d'a santa Coca, perdín ó rayo d'a misa*"⁴⁰.

Outras veces, cando non levan a especificación de campesiños ou non lles cadra por estaren situados fóra do seu medio, son calificados como *paisanos* ou *aldeáns*, palabras que remiten necesariamente a unha orixe rural:

"Lo que dijo una aldeana en el *paraíso* [dun teatro da Coruña] de... cinco reales:

- *Casi canta tan ben como nos*"⁴¹.

³⁷ Manuel Castro López, "Día Feliz", en *Almanaque 1900*, 69.

³⁸ Luís Rodríguez Seoane *et alii*, "Comunicación presentada á la Sociedad Económica de Amigos del País de Santiago" [con motivo do nomeamento de Pondal como socio de mérito], en *RG*, 270 (13-V-1900), 2.

³⁹ *Danzante*, 146 (18-II-83), 3.

⁴⁰ J. Neira Cancela, "La Coca. Costumbres gallegas", en *Caldo*, 163-164.

⁴¹ "De Charla", *Duende*, 273 (11-I-1891), 2.

"Diálogo entre dos paisanos:

- ¿Tí sabes o que é a pulítica?

- ¡Ay, home; a pulítica eche saber ben ler, escribir e contar!"⁴²

Sobre a importancia da cidade do XIX como foco castellanizador e sobre as causas que provocaron o abandono do idioma neste medio cómpre lembrar aquí a opinión de F. Rodríguez (1976 b:227) ó respecto: "las ciudades plenamente bilingües, en la mayoría de su población, se convierten en un poderoso foco de castellanización. El peso del castellano en los sectores de la burguesía mercantil -alguna parte de ella maragata-, en la escasísima industria -gran parte catalana- es evidente, así como su penetración en todos los sectores de la pequeña burguesía intelectual y administrativa".

3. O galego como marca de clase

3.1. Simplificación dos criterios de asignación do idioma

Os cinco criterios anteriormente expostos poden quedar reducidos a dous: a) o que se basea no hábitat para establece-las distincións idiomáticas e b) o que emparella o uso da lingua co estatus socioeconómico dos falantes.

Barreiro Fernández (1981: 17) afirma que durante o século o índice de ruralidade das provincias do interior -Lugo e Ourense- é superior ó 95%. Tendo presente que a media de Galicia está no 90%, a porcentaxe de persoas que vivirían no rural nas provincias costeiras da Coruña e Pontevedra andaría próxima ó 85%. Isto é: o interior, considerado coma o conxunto das provincias de Lugo e Ourense, era, como na actualidade, máis rural cá costa, lugar preferido para o asentamento das industrias. Por outra banda, as principais cidades do século pasado están situadas nas provincias costeiras: das cinco con máis pulo poboacional sinaladas por Barreiro Fernández (1986: 280) tres son costeiras (A Coruña, Ferrol e Vigo) e só unha é claramente asignable á Galicia interior (Lugo); a que falta (Santiago), podémola considerar de transición entre a costa e o interior. Dos datos anteriores dedúcese que o criterio xeográfico e o criterio de hábitat non son máis ca nomes distintos para designar unha mesma realidade sociolingüística: o idioma galego pertencía ó medio rural (interior do país), mentres o castelán estaba circunscrito ó medio urbano (zona costeira).

Os tres criterios restantes son tamén susceptibles de agrupárense nun só. A posesión de cultura, entendida coma a posibilidade de acceder ó ensino medio e universitario, só estaba ó alcance da burguesía e da fi-

⁴² Petardo, 3 (10-V-1892), 3.

dalgúa, posto que este era privado -estaba en mans dos relixiosos-, custoso e fora espallado para "percurar no posibel unha formación (...) ós fillos das clases máis acomodadas"⁴³. Se o ensino medio e superior só é accesible á fidalguía e á burguesía, as profesións liberais, na medida en que existen uns determinados coñecementos académicos, só poden ser desempeñadas por estes. Se as clases baixas teñen abertas as portas a algunhas delas, por exemplo á de crego que se estudiou máis arriba, a formación que recibirán estará encamiñada ó desclasamento social e, xa que logo, lingüístico. En definitiva, a posesión de cultura, a profesión desempeñada e a clase social constitúen unha mesma maneira de agrupalos individuos con grande importancia á hora da asignación do idioma: a que se basea no seu estatus socioeconómico. Os labregos e o proletariado urbano, sen cultura, teñen un estatus baixo e exprésanse en galego; os burgueses e fidalgos conforman o estatus socioeconómico medio-alto, desempeñan as profesións liberais, posúen cultura e, xa que logo, exprésanse en castelán.

3.2. *O galego idioma da clase baixa*

O emprego por separado dos criterios de hábitat e de estatus socioeconómico, aparentemente difíciles de reducir a unha unicidade, suporía, segundo algúns autores unha distorsión da realidade lingüística. Os traballos de J-L. Calvet (1974: 72-79) e F. Rodríguez (1976 a: 22-26) revelan que a adscrición dunha lingua ó medio urbano e doutra ó medio rural non é máis ca un segundo estadio do proceso de colonización lingüística. Segundo os autores citados, a colonización segue dúas direccións fundamentais, correspondentes a dous momentos distintos: unha primeira vertical -que afecta ás clases sociais, fundamentalmente a aquelas que están en contacto co invasor- e unha segunda na que se conxuga a verticalidade coa horizontalidade. Neste avance a diferenza idiomática vai adquirir caracteres xeográficos ó opo-la lingua falada nas cidades e polas clases dominantes coa lingua falada no campo polas clases dominadas. Nesta caracterización do conflito lingüístico subxace a opinión de que a diferenza social e/ou xeográfica no emprego das distintas linguas non é máis ca o emprego de dúas caras dunha mesma oposición, a que contrapón as clases socioeconómicas poderosas coas oprimidas. E así o confirmou o profesor Vilas Nogueira (1975) ó demostrar que a contraposición mundo urbano/mundo rural (vila/aldea na súa terminoloxía) agacha en realidade un conflito de clases que enfronta a clase productora e explotada, con estatus socioeconómico baixo (aldea ou mundo rural) coa clase non productora e explotadora, con estatus socioeconómico medio-alto (vila ou mundo urbano).

⁴³ Barreiro Fernández (1981: 210).

A constatación de que as diferencias lingüísticas en Galicia remiten en realidade a unha diferenza de estatus ou clase, correspondéndolle ó galego o papel de asoballado, non resulta unicamente dunha análise dos feitos dende a actualidade, senón que hai un texto da época que a confirma na súa totalidade; texto que, por outra banda, tamén confirma que a diferenza de hábitat supón, de feito, unha diferenciación social:

"Temos todos a estreita obriga de conservalo e perfeitalo [o idioma galego], como cantas boas tradicións nos veñen dos maiores non só porque está n'eles latente o espírito da patria, senon tamén, e isto é ja por comenencia do momento e mais aínda por caridade, porque é a maneira de ir pouco á pouco tirando do medio as barreiras que separan á clas que pode, de esa gran masa ingente de hirmás nosos que traballa os campos, que sofre e emigra, e que pol-o idioma, síntese hoxe entre certos gallegos das vilas moito máis alléa que no Portugal ou no Brasil(...)"⁴⁴.

Outro exemplo que paga a pena salientar por insólito é o anuncio publicitario das máquinas de coser **Singer**, que emprega o castelán na descrición técnica, pero cando se trata de atraer-los posibles compradores da clase máis baixa emprega o galego como signo inequívoco do público ó que vai dirixido:

Maruxiña do Penedo
á mais churrusqueira moza
que devull'o grau n-a eira
e n-os turreiros retoza;
a d'os ollos como estrelas,
a d'as meixelas de rosa,
eiche mercar unha mánica
de **Singer** que son as boas,
con dibuxos d'ouro e prata
e sua mesa de cayoba,
e dimpois ei d'insinarte
a enfiar y á dal'a roda.
E cando vexas que a agulla
rube e baixa como tola
fancendo a puntada limpa
e miudiña e xeitosa,
as te de gabar, rapaza,
de ter n-a casa unha xoya.
¿Ti feiticeira e con mánica?
¡Xa non hay can que cha roa!⁴⁵.

4. Os cambios de código

Aínda que os textos manexados mostran unha tallante separación con base socioeconómica entre as dúas linguas faladas en Galicia, esta non é tan rixida que impida a un individuo do estatus alto empregar-lo idioma propio do estatus baixo e viceversa.

⁴⁴ M.B.F., "¿Antipatriotas?", en *RG*, 116 (23-V-1897), 1.

⁴⁵ *Galicia Moderna*, 17 (1-I-1898), 30.

O cambio de código, entendido como a utilización que un mesmo falante fai das distintas linguas⁴⁶ faladas na súa comunidade en momentos diferentes, pode ser de dous tipos: permanente ou circunstancial. O cambio de código permanente, que será estudado polo miúdo nun apartado específico, dáse cando se produce un abandono ou substitución da lingua propia do falante por outra imposta dende o poder. O circunstancial, pola súa banda, implica o uso da lingua allea nuns contextos determinados pero, fronte ó permanente, mantendo o emprego da propia fóra deses momentos. Estes cambios, como de seguido demostraremos, afectan na época estudada tanto ós castelán falantes coma ós galego falantes, aínda que as circunstancias nas que se producen son completamente diferentes, se non opostas, en cada un dos casos.

4.1. O cambio de código dos castelán falantes

Este cambio, que é o menos documentado, acontece no momento de establecerse a comunicación entre individuos pertencentes a distintos estatus⁴⁷ e, por suposto, a distintos hábitats⁴⁸. Ten á peculiaridade de que só se produce se o individuo do estatus baixo non abandona o seu idioma, é dicir, está inducido pola fidelidade dos galego falantes á súa lingua. Esquemáticamente, a situación que se observa é a seguinte: nun primeiro momento o interlocutor da clase alta diríxese en castelán ó individuo da clase baixa; se este acepta o código dominante a comunicación continuará en castelán; se, pola contra, se mantén fiel ó idioma do seu estatus -galego- o interlocutor primeiro pode optar por manterse tamén na súa lingua ou por pasar a empregar-la lingua dominada. Este último, que é o agora interesa, está exemplificado no seguinte texto⁴⁹:

"Cuando Paco [secretario] hubo escrito, dirigió á los aldeanos la mirada, preguntándoles amablemente:

- ¿Quiéren ustedes dispensarme el favor de decir quién es el que ha contado el cuento?

- *Sonlle eu, señor; e teño fachenda en que vosté lle dea creto.*

⁴⁶ Hudson 1981:66. Este autor emprega a palabra *variedade*, en lugar de lingua, para referirse á lingua, ó dialecto e ó rexistro.

⁴⁷ Un exemplo podémolo admirar no retrato e gabanza do político Montero Ríos, falante de castelán, pero que non dubidaba en empregar-lo galego cando se tiña que dirixir á xente da clase baixa: "Su modestia no es estudiada; goza hablando largo y tendido con nuestros paisanos, en un gallego más correcto del que generalmente usamos". "Galicia en Madrid. D. Eugenio Montero Ríos", *Galicia Moderna*, 9 (1-IX-97).

⁴⁸ "...el politicastro y el asqueroso tipo andrógono que habla castellano en la ciudad y gallego con *geadas* en la aldea". Manuel Curros Enríquez, "Una carta", en *RG*, 440 (23-VIII-1903), 2.

⁴⁹ Os exemplos máis numerosos son aqueles nos que cada un dos falantes se mantén fiel á lingua do seu grupo.

- Ben fai en falar isa lingua, dina de reis, que nas nosas cidades vaise esquecendo por mor do demo da ñoranza. Agora, meu nõvo amigo, ó que eu desexo é ter coñecemento do orixe do conto.
- Elle unha creñza moi vella do meu pobo.
- ¿E vosté de onde é?
- D'acaron de Oza.
- Moitas grazas.⁵⁰
- Vosté dispoña.⁵⁰

Do anterior despréndense dúas conclusións que, aínda que deberán ser matizadas con outros datos, cómpre ir tendo en conta. En primeiro lugar, o emprego instrumental que os castelán falantes fan do galego demostra que este era un medio para comunicarse co grupo que o tiña como lingua habitual⁵¹. A segunda dedución fai referencia á total competencia dos castelán falantes para expresárense en galego, independentemente da súa actitude e dispoñibilidade para empregalo.⁵²

4.2. O cambio de código dos galego falantes

O emprego do castelán por parte dos galego falantes prodúcese nunhas situacións máis variadas có cambio inverso, aínda que os distintos contextos nos que se produce deben ser reducidos a un básico: as ocasións solemnes, entendéndoas como aquelas actuacións excepcionais que quedan fóra da normalidade cotiá. Así ocorre coas "Señoritas de Carnero" que o empregan nas súas visitas de sociedade:

"En el uso doméstico emplean el gallego, lo mismo que las zapatillas deslomadas y el mandil de la cocina; cosas de casa. Mas para las cosas solemnes tienen el castellano híbrido con tonos políglotas á la mano, así como en el primer estante del armario"⁵³.

O mesmo se pode dicir do caso deste labrego que intenta comunicarlles ós veciños á saída da misa unha nova de certa transcendencia e intenta facelo en castelán, aínda que momentos antes, falando coa súa muller do mesmo tema, se expresara continuamente en galego:

"Sepan todol-os viciños de Vilar en como me marchó a terra de Castilla, pra non fozar mais en la tierra nin vivir n-este pais de miserea. En Madri ten mi hijo Bertolo ya dez casas e s'alguno coida que lo dicho es caroca que lea e rabé"⁵⁴.

⁵⁰ Manuel Castro López, "Día Feliz", en *Almanaque 1900*, 69.

⁵¹ Así se debe entende-la seguinte afirmación de J. de Arévalo (*op. cit.*, 304): "entre las clases ilustradas, el gallego no es mas que un signo para entenderse con el vulgo".

⁵² Que non debía ser moita segundo comenta Pardo Becerra: "n-a nosa terra, ós que saben falal o castelao non hay quen lles poida ouvir unha palabra en gallego", en *Op. cit.*, 28.

⁵³ José Ojea, "Las niñas de Carnero", *Galicia Humorística*, 1 (15-01-1888), I, 8.

⁵⁴ Amador Montenegro Saavedra, "Terra n-a Habana" en *Galicia Moderna*, 20 (15-II-1898), 6-7.

Outro exemplo interesante a este respecto é o caso dunha meiga da aldea - polo hábitat debería expresarse en galego-, que cando lle le o futuro a unha veciña emprega o castelán:

María con sus hermosos ojos clavados en las cartas, de pie al lado "d'a meiga", escucha sin entender una palabra la siguiente declaración que aquélla le hace, como resultado de lo que revelan los gloriosos naipes.

-Mira Maruxa, ese caballo significa que un hombre con cuerpo y pensamiento, por caminos cortos, en un pronto, piensa con amor: la sota de oros á su lado, que indica mujer joven evidencia que tu eres la preferida..."⁵⁵.

A diferenza queda ben patente entre os dous casos. Mentres que o uso que fan os castelán falantes do galego está inducido unicamente pola presenza no acto comunicativo dun individuo que é falante doutra lingua, para os galego falantes o uso do castelán non está condicionado polos participantes na comunicación -nos exemplos presentados, quitando o caso das "Señoritas de Carnero" onde previsiblemente se empregase o castelán, os receptores tiñan a mesma lingua có emisor- senón polo tipo de acto comunicativo que se realiza: o idioma por excelencia dos actos solemnes era o castelán. Empregar neste contexto o galego suporía unha devalorización evidente do acto ou noticia.

4.3. Interpretación dos cambios de código

Cómpre, antes de realiza-la análise indicada neste apartado, estudia-lo nivel de intercomprensión entre os usuarios das dúas linguas faladas no momento por se, dalgún xeito, puidese incidir ou condicionar estas actuacións. Como xa se indicou máis arriba, os textos demostran que os castelán falantes, independentemente do uso que fixeran del, comprendían e coñecían o idioma galego⁵⁶. Para os galego falantes, pola súa banda, a situación debía ser ben diferente. Son varios os exemplos que falan do descoñecemento que este grupo tiña da lingua oficial, o que é confirmado, dalgún xeito, pola fidelidade que demostran ó seu idioma cando son preguntados en castelán⁵⁷:

⁵⁵ Juan Neira Cancela, "Á que vota as cartas", en *Caldo Gallego*, Andrés Martínez, ed., Biblioteca Gallega, A Coruña, 1889, 39-58, especialmente.

⁵⁶ E así o manifesta tamén A. Fernández, *Op. cit.*, 11: "Si bien el dialecto berciano es de uso comun entre las masas, no por eso es desconocido ni desdeñado por las personas que forman la clase distinguida".

⁵⁷ Aínda que a intercomprensión parece estar asegurada polo coñecemento do galego por parte dos castelán falantes, non se poden obvia-las dificultades que poderían xurdir na comunicación se os falantes de castelán ignoran o galego como o demostra o texto seguinte: "Buena prueba de ello es el que los habitantes del campo de cada una de aquellas regiones, si incomprensibles para los que no conocen más que el castellano, éste lo es tambien para ellos, siendo cosa corriente que, no obstante su empeño, no lleguen á comprenderse los unos á los otros." "Las lenguas regionales", en *RG*, 290 (7-X-1900), 1.

llano"⁵⁸ "Nuestras poblaciones del interior, están poco familiarizadas con el caste-

"Y-os que este falan [o galego] son obrigados pol-a necesidá, a maor parte d'as veces, por iñorar espricarse n-o idioma oficial d'a Nación"⁵⁹.

Tendo en conta o descoñecemento do castelán por parte dos galego falantes, o cambio de código realizado polos usuarios daquel só pode ser entendido como unha consecuencia da necesidade de entrar en relación coas persoas de nivel inferior. Para os galego falantes, pola contra, usa-lo castelán non deriva dunha necesidade comunicativa, senón que era un intento de establecer barreiras cos seus iguais, nuns casos, ou de derribalas, noutros. A busca da diferenza cos iguais obsérvase nos casos citados do labrego e da meiga e deriva da capacidade que teñen as linguas de evocaren unha clase social, un medio cultural, económico, etc.⁶⁰

Nos exemplos comentados o emprego do castelán marca as diferenzas porque os que o usan buscan que os seus iguais os identifiquen co outro grupo. A meiga, porque posúe o *poder* de ve-lo futuro da persoa que a consulta e que nese momento está nunha situación de inferioridade, e o labrego, porque cambiou o seu estatus económico (o seu fillo ten dez casas en Madrid), abandonan o galego porque consideran que o seu grupo xa non é o que se expresa nesta lingua, senón o que está nun estatus superior e fala castelán. Hudson (1981: 209) expresouno así: "la gente utiliza su habla con el fin de identificar el grupo social particular al que pertenecen (o querrían que se pensara que pertenecen), de modo que sean valorados por los demás de acuerdo con el modo en que estos últimos evalúan los grupos en cuestión". As "Señoritas de Carnero" co uso do castelán non pretenden, no seu caso, afastarse dun grupo social, senón de achegarse a el. Aínda que non se nos di expresamente, as relacións sociais só debían existir con esta consideración entre a burguesía urbana, maioritaria, se non totalmente, castelán falante; por iso o único medio de ser aceptado no grupo que as mantiña pasaba polo emprego do seu idioma. O contrario sería "cosa de morirse de un síncope"⁶¹.

Introducindo neste contexto as dúas motivacións identificadas por Ninyoles (1980: 141-142) para a aprendizaxe dunha segunda lingua, e considerando que esas motivacións tamén afectan ó seu uso, pódese afirmar que o emprego do galego polo estatus socioeconómico elevado ten unha motivación instrumental na medida en que permite establecer comunica-

⁵⁸ RG, 98 (17-I-1897), 1.

⁵⁹ M. Pardo, *Op. cit.*, 28.

⁶⁰ Véxase Alonso Montero (1973: 31).

⁶¹ J. Ojea, *Op. cit.*, 8.

ción con outro grupo lingüístico⁶², pero non implica o abandono da identidade co grupo socioeconómico e lingüístico ó que se pertence. Para os galegos, pola contra, a aprendizaxe e uso da segunda lingua ten unha motivación integradora; é dicir, o emprego do segundo idioma busca a incorporación ó grupo social e lingüístico considerado superior, aínda que só sexa circunstancialmente.

5. A diglosia no XIX

A diglosia é un concepto clásico dentro da sociolingüística, que foi introducido por Ferguson no ano 1959 para defini-las sociedades nas que existen dúas variedades dunha mesma lingua: a alta que é empregada en acontecementos públicos e formais, mentres que a variedade baixa é usada por tódolos membros da sociedades nas circunstancias diarias e normais. Esta definición primeira foi modificada posteriormente por distintos autores para adaptárena a outras circunstancias nas que tamén se producía unha coexistencia de variedades. O cambio máis importante, e polémico, foi o introducido por Fishman (1971: 74) que estendeu o concepto ás sociedades nas que coexisten non dúas variedades dunha mesma lingua, senón dúas linguas que son empregadas en circunstancias diversas, non importando as que sexan.

Na Galicia do século pasado coexisten dúas linguas distintas, o galego e o castelán, empregadas en circunstancias tamén diferentes. O castelán, na medida en que é o idioma do estatus socioeconómico elevado e este é o que detenta o poder económico, político e cultural, é o código elixido para realiza-las funcións relacionadas con eles; ó galego, ó non teren os seus usuarios parcelas de poder, correspóndelle o ámbito da coloquialidade e da oralidade. Moi significativo a este respecto é o texto que incluímos de seguido e que nomea os distintos campos onde está presente o idioma historicamente imposto e, por dedución, dos que estará ausente o galego:

Cinco centurias van pasadas desde que los Reyes Católicos mandaron que en todos los actos y documentos públicos se emplease la lengua castellana con exclusión de ninguna otra; y desde entonces, y con especialidad en el pasado siglo en el que nuestros gobiernos adaptaron el uniformismo revolucionario de Francia, se crearon multitud de escuelas en las que solo se enseñaba en castellano; y en castellano predicaron los sacerdotes en el templo, y en esa misma lengua se escribieron las leyes y los periódicos oficiales, y se redactaron los documentos que garantizaban la propiedad y los contratos, y se dictaron los pregones, bandos y reglamentos de

⁶² Ninyoles (1980: 142) só distingue dúas razóns do uso instrumental: a necesidade dunha lingua de comunicación máis ampla e o feito de que ese segundo idioma funcione noutras comunidades como lingua A. Pola nosa banda cremos que a esas dúas hai que lle engadir unha terceira que sería a necesidade de comunicarse con individuos da clase inferior que aínda non acadaron o grao de bilingüismo.

policía y se extendieron las actas de los Ayuntamientos, y se enseñó á hablar en los cuarteles á los jóvenes que cumplían el deber de servir á la Patria con las armas!." ⁶³

Ante esta situación poderíase pensar en adoptar la definición de diglosia dada por Ferguson, co único cambio de variedades por linguas, tal e como fixo tamén Fishman. Con todo, hai unha parte da definición deste sociolingüista que non poderá ser utilizada para caracterizar na súa totalidade á sociedade galega; é a que indica que a diferenza de uso ten que afectar a tódolos membros da comunidade, é dicir, que o galego se fale sempre na casa e o castelán sempre sexa o idioma formal. Os textos do XIX demostran que hai un grupo, os castelán falantes, que non só empregan o seu idioma para a comunicación formal, senón tamén para a coloquial. Unicamente empregan o galego cando se trata de establecer unha comunicación intergrupal, e aínda así, só cando constatan que os seus interlocutores non se saben expresar en castelán. Este colectivo non poderá, xa que logo, ser definido como diglósico, de non ser que non se teñan en conta para nada as circunstancias en que cada lingua sexa empregada.

O grupo dos galego falantes, pola súa banda, si pode ser considerado diglósico na medida en que en situacións formais emprega unha lingua distinta da habitual ⁶⁴. Os exemplos presentados para analizarlos cambios de código son unha boa mostra do exposto, ós que se lle pode engadir estoutro tamén abondo significativo:

Pasemos á las villas y aldeas de Galicia y oigamos lo que hablan sus habitantes aún aquellos que gozan de posición más acomodada y se distinguen por su ilustración y cultura; ¿que lengua les oiremos emplear?... La gallega y solamente la gallega; la suya, la que aprendieron á hablar en el regazo de sus madres, la que está impregnada de la infinita dulzura de los maternos arrullos; con la particularidad de que muchos que, por razón de los cargos que ejercen, se ven forzados á hablar y escribir en lengua castellana, lo hacen corrompiéndola, y acomodándola á la sintaxis y prosodia de la lengua que les es particular" ⁶⁵.

Por outra banda, e mesmo no grupo dos galego falantes, o emprego das dúas linguas non está rexido, dende o noso punto de vista, pola función que se está a desempeñar, senón que remite fundamentalmente a unha diferenciación socioeconómica dos falantes; é dicir, non é o nivel formal ou coloquial o que condiciona o uso dunha ou doutra lingua, senón a xerarquía social na que se encadren (ou na que se queren encadrar) os

⁶³ S. Golpe, "Discurso", 2-3.

⁶⁴ Desta mesma opinión son Álvarez/Fernández/Xove (1980: 223) que, definindo a situación do galego actual, afirman que o concepto de diglosia, entendido como o uso das dúas linguas como marcador da función que se está a realizar "solo puede aplicarse correctamente a este grupo [ó dos galego falantes] y nunca al castellano, invalidando, por tanto, el uso del término para caracterizar la situación lingüística global".

⁶⁵ S. Golpe, "Discurso", 2-3.

individuos que a usan⁶⁶. En definitiva, só incluíndo na definición da diglosia a diferenciación de estatus, e subordinando a el a diferenza formal, se pode afirmar que a sociedade galega do XIX era diglósica na súa totalidade⁶⁷.

Pola nosa banda, preferimos evitar este termo tan controvertido para adoptar un dos cinco puntos establecidos por Calvet (1988: 52 e ss.) para sistematiza-las situacións de convivencia de varias linguas nunha comunidade. Estaríamos diante dun plurilingüismo, neste caso bilingüismo no sentido de que son dúas as linguas faladas na comunidade, de lingua dominante minoritaria. O castelán, estatisticamente minoritario, é a lingua dominante porque é o idioma do estatus que detenta o poder; o galego, aínda que maioritario, é a lingua dominada por non ter representación nas estruturas do poder. O emprego da relación de dominación para definir a conciencia lingüística galega presenta a vantaxe de evocar directamente a causa que motivou a coexistencia das dúas linguas, a colonización cultural e económica do noso país por parte dunha Castela domeadora de vontades.

6. Abreviaturas do material do XIX e primeiros do XX citado no texto

Almanaque 1865. = *Almanaque de la juventud elegante y de buen tono para 1865.* Ano II, Soto Freire, ed., Lugo, 1864

Almanaque 1898 = Manuel Castro López, *Almaque gallego para 1898*, Buenos Aires, Imprenta de El Correo Español, 1898.

Almanaque 1899 = Manuel Castro López, *Almaque gallego para 1899*, Buenos Aires, Imprenta de El Correo Español, 1899.

Almanaque 1900 = Manuel Castro López, *Almanaque gallego para 1900*, Buenos Aires, Imprenta de El Correo Español, 1900.

Almanaque 1905 = Manuel Castro López, *Almanaque gallego para 1905*, Buenos Aires, Imprenta de El Correo Español, 1905.

Aurora = *La Aurora de Galicia. Almanaque literario para 1879.* Vicente Abad, ed., Coruña, 1878.

Barreiro, L., *Esbozos* = Lisardo Barreiro, *Esbozos y siluetas de un viaje por Galicia*, Biblioteca Gallega, Andrés Martínez, ed., A Coruña, 1890.

⁶⁶ Cómpre, así e todo, non esquecer que o nivel formal (escola, púlpito, comunicación escrita, etc.) está en mans da xerarquía social máis elevada, polo que o idioma empregado corresponderase co desta, é dicir, será o castelán.

⁶⁷ A definición dada por Ninyoles (1980: 57), que a considera como unha "superposición de dos idiomas o variedades lingüísticas -frecuentemente como expresión de una jerarquía entre los grupos- y su vinculación a un *status* cultural", é a que mellor lle cadra á sociedade da época.

- Carré, E., "Literatura" = Eugenio Carré Aldao, *La literatura gallega en el siglo XIX*, Librería Regional de Carré, A Coruña, 1903.
- Danzante = *El Danzante. Periódico político*, A Coruña.
- De la Riega, L., *Río Lérez* = Luís De La Riega, *El río Lérez*, Pontevedra, Tip. de José A. Antúnez, 1892.
- Diario de Galicia* = *El Diario de Galicia*, A Coruña.
- Duende = *El Duende. Semanario satírico. Defensor de las clases productoras. Útil e dulce*, A Coruña.
- Fernández, A., "Prólogo" = Antonio Fernández y Morales, "Prólogo" en *Ensayos poéticos en dialecto berciano*, Tipografía da Viúda e Hijos de Miñón, León, 1861.
- Galicia Moderna* = *Galicia Moderna*, A Coruña.
- Galicia RR* = *Galicia. Revista Regional*, A Coruña.
- Golpe, S., "Discurso" = Salvador Golpe, "Discurso leído en los juegos florales de Betanzos, el domingo 29 de septiembre de 1901", en *RG*, 344 (20-X-1901), 2-3.
- Monteira = *A Monteira. Somanario de intreses rexionales e literarura*, Lugo.
- Neira Cancela, J., *Caldo* = J. Neira Cancela, *Caldo gallego*, Biblioteca Gallega, Andrés Martínez, ed., A Coruña, 1889.
- Novo, J., *Por Galicia* = José Novo y García, *Por Galicia. Cuartillas y apuntes*, Biblioteca Gallega, Andrés Martínez, ed., A Coruña, 1896.
- Pardo, E., *De mi tierra* = Emilia Pardo Bazán, *De mi tierra*, Xerais, Vigo, 1984, 16. Ed. facsímil da de 1888.
- Pereira, A. J., *Cousas d'a aldea* = Aureliano J. Pereira, *Cousas d'a aldea*, Biblioteca Gallega, Andrés Martínez, ed., A Coruña, 1891.
- Petardo* = *El Petardo*, A Coruña.
- RG* = *Revista Gallega. Semanario de literatura e intereses regionales*, A Coruña.
- Tío Marcos = *O tío Marcos d'a Portela. Parrafeos c'o pobo gallego*. Ourense.
- Valladares, M., *Maxina* = Marcial Valladares, *Maxina ou a filla espúrea*, Galaxia, Vigo, 1970.
- Villarroel, J. de, *Diccionario nomenclátor* = José de Villarroel, *Diccionario nomenclátor de las ciudades, villas, aldeas, caserías, cotos, ventas, castillos y prioratos de todo el reyno de Galicia*, Santiago, 1810.

7. Bibliografía

- Á[lvarez] B[lanco], R./ F[ernández] R[ei], F./ X[ove] F[erreiro], X. (1980), "Galego", en *Gran Enciclopedia Gallega*, T. 14, Silverio Cañada, ed., Xixón, 222-225 e 248-249, especialmente.
- Alonso Montero, X. (1973), *Informe dramático sobre la lengua gallega*, Akal, Madrid.

- Barreiro Fernández, X.R. (1981), *Historia de Galicia*, Galaxia, Vigo.
- Barreiro Fernández, X.R. (1986), *Historia de La Coruña*, Biblioteca Gallega, La Voz de Galicia, A Coruña.
- Bolaño, S. (1982), *Introducción a la teoría e práctica de la sociolingüística*, Trillas, México.
- Calvet, J.-L. (1974), *Linguistique et colonialisme. Petit traité de glottophagie*, Payot, Paris.
- (1987), *La guerre des langues et les politiques linguistiques*, Payot, Paris.
- Colón, G. (1989), *El español y el catalán, juntos y en contraste*, Ariel, Barcelona.
- Costa, A. (1980), *O ensino en Galicia*, Ed. do Cerne, Santiago.
- Chacón, R. (1978), "A problemática lingüística", en Durán, J.A., Coor., *Galicia. Realidade económica e conflito social*, Banco de Bilbao, Servicio de Estudios, A Coruña, 1978, 359-381.
- Fishman, J. (1971), *Sociolinguistique*, Labor/Nathan, Bruxelles/ París.
- , *Sociología del lenguaje*, Cátedra, Madrid, 1988³.
- Hudson, R. A. (1981), *La sociolingüística*, Anagrama, Barcelona.
- Labov, W. (1983), *Modelos sociolingüísticos*, Cátedra, Madrid.
- Ledo Andión, M. (1982), *Prensa e galeguismo*, Eds. do Castro, Sada-A Coruña.
- López Taboada, X. L. (1979), *Economía e poboación en Galicia*, ed. do Rueiro, A Coruña.
- Marcellesi, J. B. / Gardin, B. (1979), *Introducción a la sociolingüística. La lingüística social*, Gredos, Madrid.
- Ninyoles, R. Ll. (1978), *Cuatro idiomas para un estado*. Cambio 16, Madrid.
- (1980), *Idioma y poder social*, Tecnos, Madrid.
- Rodríguez, F. (1976 a), *Conflicto lingüístico e ideoloxía en Galicia*, Xistral, Monforte.
- (1976 b), "La lengua", en X. R. Barreiro et alii, *Los gallegos*, Istmo, Madrid, 219-240.
- Rodríguez Seoane, L. (1889), "Prólogo", en Rodríguez Seoane, J., *Artículos y novelas*, Biblioteca Gallega, Andrés Martínez, ed., A Coruña, V-XXVI.
- Rotaetxe Amusategui, K. (1988), *Sociolingüística*, Síntesis, Madrid.
- Silva-Corvalán, C. (1988), *Sociolingüística. Teoría y análisis*, Alhambra, Madrid.
- Vázquez Cuesta, P. (1971), "Interferencias lingüísticas entre gallego y castellano", en *Actas du XIIIe Congrès de Linguistique et Philologie Romanes*, Quebec, 443-455.
- Vilas Nogueira, X. R. (1975), "A relación vila-aldea: conflito explícito e implícito", en *A Galicia rural na encrucillada*, Galaxia, Vigo.

O STATUS LINGÜÍSTICO NAS DENOMINACIÓNS DE ORIXE ESPECÍFICAS DOS PRODUCTOS AGROALIMENTARIOS GALEGOS

XOSÉ TORRES ROMAR

Servicio de Traducción. Parlamento de Galicia

I. Introducción

A Comunidade Autónoma de Galicia, en virtude do establecido no artigo 148 da Constitución Española (CE) e mais nos artigos 30 e 27 do noso Estatuto de Autonomía (EA) e tralo traspaso das funcións e os servizos correspondentes da Administración do Estado á autonómica, ten plenas competencias en materia de agricultura e pesca, en comercio interior e, así mesmo, tamén sobre as denominacións de orixe¹.

A denominación de orixe, específica ou de produto de calidade, cunha regulamentación similar entre elas, é o nome do produto e/ou da rexión, comarca, lugar ou localidade empregado para designa-lo distintivo propio e normativo dun produto, que ten de por si mesmo cualidades e características diferenciais, e de recoñecida calidade, debidas principalmente ó medio natural e á súa produción e elaboración². Daquela, estas denominacións serven para promocionar, asesorar, vixiar e protexer na produción e no mercado o carácter de seu dos produtos amparados por elas.

O estudio da súa designación nun dos dous idiomas oficiais, galego ou castelán, por parte da Administración autonómica de Galicia e dos órganos rectores é o obxecto preciso deste traballo; non sendo, polo tanto, a nosa pretensión o afondamento legalista -aínda que o sinalamos basicamente-, nin ampliálo abordando o tema da información ou das instrucións no etiquetado, na documentación e na publicidade dos produtos,

¹ A este último respecto, véxase o Real Decreto 4.189/1982, do 29 de decembro, sobre traspaso de funcións e servizos da Administración do Estado á Comunidade Autónoma de Galicia en materia de agricultura e pesca, que contén no seu Anexo as competencias e funcións asumidas pola CA e reservadas polo Estado en materia de denominacións de orixe (DOG nº 41, do 29-4-1983, páxs. 922-925).

² Definición deducible da dada para os viños no artigo 79 da Lei estatal 25/1970, do 2 de decembro (BOE nº 291, do 15-12-1970).

pois esta última cuestión é moito máis complexa desde o punto de vista xurídico, comercial e lingüístico.

II. O desenvolvemento normativo

A Xunta de Galicia, en uso das súas funcións, a través dos Decretos 248/1983, do 15 de decembro, polo que se crea a denominación de "Productos Galegos de Calidade"³, e 69/1988, do 10 de marzo, polo que se regula a denominación "Producto Galego de Calidade" para o sector agroalimentario⁴, da Consellería de Agricultura, regulou esta denominación concreta para garanti-la calidade, a orixe, a especificidade, a mellora e o fomento dos produtos agroalimentarios tradicionais de Galicia.

Ademais, para a súa mellor identificación, os produtos amparados por esta mención levarán o distintivo propio da denominación que determine o respectivo órgano rector⁵, entendamos: viño, pataca, vitela, queixo... de Galicia.

Resulta, polo tanto, que a Consellería de Agricultura ten plenas competencias para autorizar ou denegar-lo uso da determinación "Producto Galego de Calidade" na primeira parte da denominación; e é tamén a que aproba, logo dos informes favorables das Consellerías de Sanidade e de Industria e Comercio, os respectivos regulamentos das diversas denominacións de produto galego de calidade⁶. Ou sexa, que, en resumidas contas, toda esta política de denominacións se engloba dentro da propia da Xunta de Galicia, tanto a nivel productivo, coma comercial, lexislativo, cultural, lingüístico, etc.

Se o decreto do ano 1983 -do Goberno Fernández Albor- non se levou á práctica, pola falta de aplicación e de divulgación e implicación dos sectores, así como pola pouca funcionalidade do texto⁷, e se substituíu polo decreto do Goberno González Laxe -que si tivo aplicación en diversos sectores alimentarios-, o que si favoreceu foi o desenvolvemento de parte do mandato contido no artigo 25 da Lei de normalización lingüística

³ DOG nº 12, do 19-1-1984.

⁴ DOG nº 70, do 14-4-1988.

⁵ Artigo 5 do Decreto 69/1988. Este órgano rector, composto por representantes dos sectores produtor, elaborador-enzasador e comercial, ten como funcións -sinaladas no artigo 6:- orientar e controla-la produción, velar polo prestixio da denominación, leva-los rexistros e identificar e promociona-los produtos.

⁶ Agora ben, malia o sinalado, e sen que sexa un empecemento para a normalización lingüística do galego, a ratificación e asunción dos regulamentos de denominación de orixe e denominacións específicas para os efectos da súa promoción e defensa no ámbito nacional e internacional correspóndelle á Administración do Estado (Real Decreto 4.189/1982, base C, parágrafo c, do Anexo).

⁷ Razóns aducidas na exposición de motivos do Decreto 69/1988.

(LNL)⁸, coa promulgación da Lei 12/84, do 28 de decembro, do Estatuto galego do consumidor e usuario (EGACU)⁹, e do Decreto 101/85, do 23 de marzo, sobre a utilización do idioma galego no etiquetado e na publicidade dos produtos que se comercializan en Galicia¹⁰.

Mentres o Estatuto galego do consumidor e usuario¹¹ e o Decreto de uso do galego na etiquetaxe¹² manteñen a letra do citado artigo 25 e a filosofía da Lei de normalización lingüística e mais do Estatuto de Autonomía e da Constitución Española (promoción e dignificación do uso da lingua galega dentro dun marco lingüístico de dobre oficialidade), o que imos comprobar na práctica é que hai vacilacións, que non hai uniformidade, que non se segue un espírito común no uso lingüístico por parte da Consellería de Agricultura, e moito menos na vontade de fomentala "normalización do uso do galego" e promocionalo nesta actividade da etiquetaxe, que se concreta nunha simple mención do produto en galego -e xa non estamos a falar do etiquetado completo nesta lingua-, deixando a cuestión normativa ó libre albedrío do sector afectado. E se non se impulsa unha denominación dos nosos produtos normalizada no idioma galego desde a Xunta de Galicia, que ten competencias sobre a materia, évínola galeguizar unha Administración ou un organismo que non ten ningunha competencia sobre a materia?

E non podemos deixar de temer que, de etiquetalos na nosa propia lingua, estas denominacións dos produtos xenuinamente galegos se reduzan só ó ámbito autonómico, sen podelos presentar en mercados foráneos no noso idioma, tal como é a tradición cos nomes de produtos alimenticios específicos doutras linguas, que se presentan no mercado español nas súas respectivas linguas de orixe, teñan ou non equivalentes en castelán ou galego, xa que non se adoita realiza-la traducción dos termos propios

⁸ Este artigo da LNL di: "O Goberno Galego e as Corporacións Locais dentro do seu ámbito fomentarán a normalización do uso do galego nas actividades mercantís, publicitarias, culturais, asociativas, deportivas e outras..."

⁹ Pub. no DOG nº 23, do 1-2-1985.

¹⁰ Pub. no DOG nº 113, do 14-6-1985.

¹¹ Na derradeira alínea do artigo 23, capítulo III (Dereito á información e educación), da lei do EGACU, aínda que sexa residualmente, recóllese a seguinte frase no tocante ó uso do idioma galego: "A eses efectos, e no ámbito da Comunidade Autónoma Galega, propiciárase o emprego do galego".

¹² Pola súa parte, o Decreto 101/85 sintetízase (segundo X. Costas Abreu: "Medidas de fomento da etiquetaxe e publicidade en galego dos produtos comerciais", in *Lingua e Administración*, nº 7, set.-out. 1985) nos seguintes aspectos:

a) Os datos escritos consignados nas etiquetas poden expresarse en galego, en castelán ou en ámbolos idiomas; neste caso deben utilizarse letras do mesmo tamaño e caracteres.

b) A Consellería de Sanidade e Consumo adoptará medidas de fomento para favorecer a etiquetaxe en galego dos produtos comercializados en Galicia (subvencións, primas e mencións honoríficas) e a publicidade en galego dos citados produtos (primas e mencións honoríficas).

dunha lingua ás outras, senón que se adoptan ou adaptan foneticamente estes vocábulos da lingua orixinaria¹³. De se dar este caso, a acción comercial na etiquetaxe reduciría a un mínimo toda unha normativa autonómica e estatutaria, é dicir, normalizadora da nosa lingua, e pecharía as fronteiras lingüísticas dos nosos produtos ó ámbito territorial autonómico, o que supoñería unha grave amputación cultural e lingüística da realidade, non só galega senón tamén española.

Así mesmo, a práctica levada a cabo demostranos que o que non varía en xeral é a doutrina e política lingüísticas preconcebidas dos grupos políticos maioritarios na Cámara do Parlamento de Galicia: defensa acérrima do bilingüismo e establecemento de normas igualitarias para dúas linguas cunha realidade lingüística desigual, o que induce á supremacía da lingua oficial do Estado sobre a propia da Comunidade Autónoma Galega e conduce a que non se normalice esta última.

Esta práctica ou política é moi lexítima, claramente constitucional na súa letra, pero restrictiva na súa interpretación e pouco sensible no seu espírito lingüístico e de protección da lingua propia de Galicia, o galego, pois mesmo en cuestións mínimas e lóxicas -cremos- se está ó asexo da posible inconstitucionalidade, cando a aprobación da designación dun produto propio en galego non debería levantar ningún tipo de sospeita anticonstitucional se houbo a vontade e firmeza de non delimitar precisamente o concepto constitucional e cando, ademais, a xurisprudencia recente así o confirma, pois debemos lembrar que o Tribunal Constitucional recoñeceu na sentenza do 19 de abril de 1988 -concorde no tempo coa aprobación das denominacións galegas- a posibilidade de etiqueta-los produtos comerciais exclusivamente na lingua propia de cada Comunidade Autónoma¹⁴.

Por suposto, os argumentos comerciais, de protección e información do consumidor, constitucionais e outros, que se deben ter en conta, non xustifican, como veremos máis adiante, tales actitudes, senón que son resultado do ambiguo batifondo político-lingüístico deses grupos políticos, de que non hai unha vontade decidida e perseverante de cara á normalización do galego, nin se cre na universalidade da nosa lingua. E non esquezamos que é precisamente neste mundo lingüístico-comercial onde se mostra a dinámica, vitalidade e cultura dunha lingua e dun pobo.

En todo caso, tanto uns, legislando, coma os outros, aplicando esta normativa, ata o momento presente, mostráronse a prol da aplicación bi-

¹³ Véxanse como exemplos os seguintes termos: vermut, whisky, vodka, paté, foie gras, kiwi, iogur, bisté, espagueti,... Se ben se podía traducir, por exemplo, o termo francés "foie gras", as demais linguas respectárono na súa forma orixinaria, porque ben "hígado graso" en castelán ou "fígado graxo" en galego non serían plenamente identificadores deste produto.

¹⁴ Cfr. Carles Duarte i Monserrat, "La normalització lingüística al món del comerç i la indústria. Els documents administratius", in *Llengua i Dret*, nº 11, de xullo de 1988.

lingüe¹⁵ no ámbito autonómico, o que, sen ningunha dúbida, anque lexislativamente semelle non discriminatorio e positivo, na práctica actúa en prexuício da lingua propia de Galicia, pois sempre será máis fácil e cómodo o predominio da lingua do Estado. E este prexuício xa non repercute só fóra das nosas fronteiras autonómicas, senón que actúa de freo para a normalización do galego dentro da propia comunidade galega, na que aínda late o sentimento de infravaloración lingüística. E se desde os grupos políticos do Parlamento galego e desde a Administración autonómica non se ten a conciencia da importancia da normalización lingüística nun tema coma este, ¿como lle imos solicitar ó sector produtor ou comercial que tome decisións sobre a etiquetaxe ou mesmo a información ou a publicidade en galego?

Por outra parte, ben se pode observar como a filosofía e o espírito orixinarios do proxecto de lei do EGACU¹⁶ e non os da propia lei¹⁷ foron os levados á práctica logo da promulgación do Decreto 69/1988, xa que da letra exclusiva da lei -"propiciárase o emprego do galego"- se retrocedeu á configuración bilingüe orixinaria do proxecto de lei. E este acentuado carácter bilingüe da normativa emanada da Xunta de Galicia tamén nolo confirma o decreto sobre etiquetado e publicidade¹⁸.

III. O uso lingüístico nas denominacións dos produtos

Ata o de agora, as denominacións aprobadas pola Xunta de Galicia pódense dividir en tres grupos básicos pola súa mención:

a) Denominacións de orixe: Rías Baixas (asumidas pola Administración autonómica a de 'Ribeiro' e 'Valdeorras').

b) Denominación 'Producto Galego de Calidade': Mel de Galicia, Pataca de Galicia, Queixo de Arzúa e "Tenera Gallega".

c) Denominación específica: "Orujo de Galicia".

¹⁵ A coincidencia dos grupos políticos respecto da filosofía lingüística neste tema compróbase na presentación das emendas ó proxecto de lei (cfr. BOPG nº 330, do 27-9-1984), nas que o G.P. dos Socialistas e o de Coalición Galega non emendan o aspecto lingüístico -bilingüismo- do proxecto do Goberno de Fernández Albor, que si emendou o G.P. Mixto por medio do deputado do PSG-EG e se aprobou posteriormente.

¹⁶ O artigo 21 do proxecto de lei di: "A todos estes efectos (dereito e información dos consumidores), e no ámbito da Comunidade Autónoma Galega, propiciárase o emprego de normas bilingües (galego e castelán)" (BOPG nº 304, do 7-7-1984).

¹⁷ O artigo 21 do proxecto de lei converteuse no 23 da lei, que di o seguinte: "A estes efectos, e no ámbito da Comunidade Autónoma Galega, propiciárase o emprego do galego" (Cfr. tamén a nota 11).

¹⁸ Confronta-las notas 10 e 12.

Cada un destes grupos de denominacións ten unha regulamentación concreta, pero as mencións aprobadas refírense a produtos galegos cunha calidade contrastada, propios da nosa terra, aínda que non exclusivos no mercado.

*1. Rías Baixas*¹⁹

Esta denominación de orixe tamén abarca a coñecida denominación específica de "Albariño", que xa fora aprobada pola Consellería de Agricultura, Pesca e Alimentación²⁰.

Nun principio, xunto á denominación xeográfica de "Rías Baixas" tamén aparecía a mención "Vino de la Tierra", en castelán, sen a posible tradución ó galego -pois os diarios oficiais que estamos a manexar son na súa versión galega-, que por ambigua e con bo criterio foi xa suprimida na Orde do 4 de xullo. Na aprobación definitiva, a denominación de orixe só se compón do nome xeográfico, o cal non ofrece ningún problema de tipo lingüístico, pois incluso segue as pautas xeográficas identificadoras do sector e a mesma traxectoria xeográfica cás anteriores denominacións galegas do sector vitivinícola: "Ribeiro" e "Valdeorras"²¹; e, por outro lado, nela tamén se recollen as subzonas xeográficas "Val do Salnés", "Condado do Tea" e "O Rosal".

Á fin de contas, a etiqueta da denominación de orixe preséntase en galego, respectando o precepto do artigo 10.1 da LNL, é dicir: "Os topónimos de Galicia terán como única forma oficial a galega".

*2. Mel de Galicia*²²

Tanto o órgano rector coma o Regulamento da denominación "Producto Galego de Calidade - Mel de Galicia" mantéñense fieis á denominación propia en lingua galega, dan unha clara preferencia por esta, aínda que no artigo 2 do regulamento se afirma que esta denominación se estende á mención 'Producto Galego de Calidade - Mel de Galicia', "así

¹⁹ Orde do 17 de marzo de 1988 (DOG nº 71, do 15-4-1988), Resolución do 9 de maio de 1988 (DOG nº 101, do 27-5-1988) e Orde do 4 de xullo de 1988 (DOG nº 130, do 8-7-1988).

²⁰ O Regulamento da denominación específica de "Albariño" aprobouse por unha Orde da Consellería de Agricultura, Pesca e Alimentación do 30 de abril de 1984 (DOG nº 112, do 12-6-1984).

²¹ O Regulamento da denominación de orixe "Ribeiro" aprobouse pola Orde do Ministerio de Agricultura do 2 de febreiro de 1976 (BOE nº 47, do 24-2-1976). Pola súa banda, a de "Valdeorras" aprobouse a través da Orde do 24 de febreiro de 1977 do mesmo Ministerio (BOE nº 78, do 1-4-1977).

²² Orde do 1 de xullo de 1988 (DOG nº 152, do 9-8-1988) e Orde do 8 de febreiro de 1989 (DOG nº 47, do 8-3-1989).

como á súa expresión en castelán"²³. Xa que logo, o órgano rector inclínase pola normalización lingüística, manténdose, así e todo, a imaxe de cooficialidade lingüística e o libre arbitrio para o produtor ou envasador.

3. *Pataca de Galicia*²⁴

Neste caso, a orientación cara ó bilingüismo na mención da etiqueta xa aparece máis clara, debido se cadra á súa orientación comercial, interna e externa, pois o artigo 2 do seu regulamento específico di: "A protección outorgada por esta denominación estenderase á mención Producto Galego de Calidade 'Pataca de Galicia', así como á súa expresión en castelán e galego indistintamente"²⁵.

Polo tanto, a priori, o trato lingüístico dado a este produto mantense na liña de cooficialidade de calquera das dúas linguas, ou sexa, séguese o que marca o artigo 5 do noso Estatuto de Autonomía, deixando nas mans do sector correspondente a posibilidade e responsabilidade da normalización lingüística no tocante ó tema que estamos a estudar.

4. *Queixo de Arzúa*²⁶

Coma nas anteriores denominacións de orixe, esta segue a pauta de incitar ó produtor e comerciante de cara a rexistrar preferentemente a mención en galego, se ben tamén recolle a extensión á súa expresión castelá²⁷. Polo tanto, é de esperar que se manteña prioritariamente a mención en lingua galega, a cal lle permitiría determinar mellor a súa especificidade galega dentro do sector queixeiro español e competir nel cunha denominación de orixe propia e en galego.

5. *Tenera Gallega*²⁸

Se nas demais denominacións de orixe se mantiña de cara á etiquetaxe en galego un nivel de tolerancia e promoción ou de cooficialidade das dúas linguas, nesta de "Tenera Gallega", que é unha denominación da mesma categoría cás anteriores referenciadas, as Consellerías afecta-

²³ Cfr. DOG nº 47, do 8-3-1989.

²⁴ Orde do 5 de abril de 1989 (DOG nº 108, do 7-6-1989) e Orde do 19 de setembro de 1989 (DOG nº 192, do 5-10-1989).

²⁵ DOG nº 192, do 5-10-1989.

²⁶ Orde do 23 de febreiro de 1989 (DOG nº 44, do 3-3-1989) e Orde do 11 de xaneiro de 1990 (DOG nº 32, do 14-2-1990).

²⁷ Artigo 2 do regulamento (DOG nº 32, do 14-2-1990).

²⁸ Ordes do 11 de agosto (DOG nº 175, do 12-9-1989) e do 17 de novembro de 1989 (DOG nº 241, do 19-12-1989).

das -Agricultura, Sanidade e Industria e Comercio-, ou sexa, a Xunta de Galicia, é de supoñer tamén co apoio do órgano rector respectivo, e pódese dubidar moito de que o gandeiro designe ós seus xatos, tenreiros ou becerros polo termo correspondente castelán de "ternero", cometen o gran erro da problemática actual do sector gandeiro²⁹ e sacan a relucir unha absoluta falta de orixinalidade e sensibilidade institucional. E é que tanto o órgano rector coma a Consellería de Agricultura, malia a diciren que a expresión en galego tamén é válida, esqueceron sinalala ou non lle queren indicar ó sector que en galego ben pode ser carne de tenreira, de becerro, de vitela, de xuvenco ou de almallo, e simplificaron tanta posible elección nunha simple: "Ternera Gallega".

Ademais, no plano lingüístico, dada a política equívoca e híbrida -Producto Galego de Calidade "Ternera Gallega"- que se quere manter, o problema podería resolverse ben facilmente ó recorrer a termos comúns ás dúas linguas cooficiais na nosa Comunidade Autónoma, fose "becerro" ou ben "vitela" -moi identificadores ámbolos na nosa lingua-, o que lle daría unha exclusividade e orixinalidade propias a este produto galego. Pois non, concéntrase toda a especificidade da denominación de orixe na determinación "de Galicia" ou "gallega", non na mención en si, que, ben que comprensible, non é a propia de Galicia.

6. Orujo de Galicia³⁰

Aínda que esta denominación tan específica de "Orujo de Galicia" segue unha vía de denominación distinta da dos produtos galegos de calidade -que tamén o é-, de protección autonómica pero tamén nacional e internacional³¹, e só está recoñecida provisionalmente -pois aínda non se publicou o seu regulamento propio-, moito tememos que esta mención sexa a aprobada definitivamente se non hai ningún tipo de intervención ó respecto das Consellerías, dos órganos ou do sector implicados, ou se non que se manteña nun caso semellante ó de "Ternera Gallega", de absoluta preferencia polo termo en castelán, alegando motivos comerciais e non precisamente legais. E esta suposición baséase nos seguintes fundamentos:

²⁹ Dada a problemática da ceba dos cuxos en Galicia, nos matadoiros galegos sacrificanse unha gran cantidade de "terneros" ou "novillos", orixinarios de Galicia pero cebados noutras áreas xeográficas españolas. Polo tanto, estes xa non son un produto xenuinamente galego.

³⁰ Orde do 5 de maio de 1989, pola que se recoñece con carácter provisional a denominación específica "Orujo de Galicia" para as augardentes galegas (DOG nº 97, do 22-5-1989).

³¹ Véxase no tocante a estas dúas últimas situacións a nota 6.

a) Como vimos, normalmente, adóitase implantar desde os propios organismos rectores unha clara vontade bilingüe, de elección entre as dúas linguas; dependendo a preferencia por unha ou outra lingua cooficial do mercado ó que van dirixidos os productos galegos ou da propia sensibilidade lingüística do sector correspondente. Con todo, malia esta cooficialidade e mesmo a posibilidade de inclinación polo idioma galego, a igualdade suscitada no tratamento xurídico non se corresponde coa realidade sociolingüística de ámbolos dous idiomas, pois o galego está nunha situación inferior e desvantaxosa, discriminatoria, respecto do castelán neste eido comercial -coma noutros moitos-, mesmo a nivel autonómico, porque naquel a súa presenza foi nula e tivo e segue a te-las portas pechas³². Xa que logo, sen ningún tipo de dúbida, esta política de defensa do bilingüismo, na práctica, vai supoñe-lo continuísmo da prevalencia da lingua oficial do Estado, o castelán. Ou sexa, que nisto da etiquetaxe a lingua galega non vai ter viabilidade, nin dentro nin fóra do ámbito territorial autonómico, se non se toman as medidas oportunas para a súa promoción tamén nesta lingua de cara ó ámbito exterior.

b) Un artigo de Enrique Pantín -técnico da Consellería de Agricultura- no voceiro "O Agro", nº 4, da primavera de 1989, avoga con argumentos comerciais e lingüísticos -de dubidosa asunción- pola implantación desta denominación en castelán, sen "outro remedio que adaptarnos á realidade de cada época que nos toca vivir" (páx. 18). Todo un compendio da filosofía comercial e lingüística da Consellería de Agricultura no uso e na promoción da lingua galega, e mais de protección do consumidor que teña o galego como lingua propia. A nosa pertenza ó mundo occidental e a apertura e facilidade dos intercambios comerciais non nos permiten "regocixarnos" nas nosas tradicións máis ancestrais, nin tam pouco nas propiamente identificadoras como a lingua.

c) Porque o que importa xa non é a participación na materia do sector primario -o que fala galego- senón que son argumentos do sector terciario, o mercantil -o que adoita expresarse na etiquetaxe e demais en castelán-. Polo tanto, a diglosia lingüística que se mantén entrámbolos dous sectores tamén se reflicte no producto comercial: os galegos debemos designa-los nosos productos típicos noutra lingua, porque posiblemente a designación en galego non funcione no eido comercial, non os presente e promociione mellor, cando o que debía valer é a calidade do producto.

³² Non se pode considerar como presenza do galego no eido comercial, aínda que si un importante paso dado, os mínimos efectos das campañas "Mellor en galego", da Dirección Xeral de Política Lingüística, e "Rebaixas", da Mesa pola Normalización Lingüística. Ámbalas limitáronse á presentación de láminas ou carteis, pero non incidiron para nada na etiquetaxe dos productos.

Os argumentos de fondo deste "salto" lingüístico que imos examinar veñennos dados polo xa citado artigo de Enrique Pantín: "Presente e futuro dun produto tradicional: o augardente"³³, onde se aducen razóns de tipo comercial e lingüístico para o uso do termo castelán "orujo".

A. O descoñecemento da nosa realidade lingüística.

Cando desde a Administración autonómica dunha nacionalidade histórica se toman decisións que van en contra da potenciación da lingua propia como núcleo da súa identidade, cabe pensar que ou ben se ignora a lexislación promulgada ó respecto ou ben que se descoñece este patrimonio vivo, ou, se non, que conflúen ámbalas dúas posibilidades. No caso de haber outras razóns, conviría expoñelas e demostrar ó mesmo tempo que se parte dunha base e perspectiva lingüística sólida. Estas, xunto coa teoría comercial, son as que imos analizar a continuación.

En primeiro lugar, é de salienta-la falta de sinalización das mencións galegas verbo deste produto, cando ademais da palabra 'augardente' temos outras denominacións vivas na fala para o mesmo concepto: caña, país e ribeiro³⁴.

En segundo lugar, nese artigo, que pretende dar razoamentos lingüísticos e convencer no tema, nin unha soa vez se usa correctamente o xénero feminino do substantivo 'augardente', pois aparece sempre en masculino, coma o termo homólogo en castelán.

En terceiro lugar, o máis aberrante desde o punto de vista lingüístico é a pretensión de acuñar novos termos en galego a partir do castelán, descoñecendo os caracteristicamente galegos, cando este ten un corpus léxico apropiado para o efecto e comprensible polos seus falantes. Velaquí a tal aberración lingüística: "...a fin de poder da-los pasos necesarios para protexer por medio dunha Denominación Específica o noso augardente, o que evitará que persoas ou entidades alleas... poidan utiliza-lo nome protexido, que será o de 'Oruxo de Galicia', o cal se explicará máis adiante"³⁵. Ó final, menos mal que non se propugnou esta absurda solución híbrida, e sinxelamente se escolleu o vocábulo na forma dunha das linguas oficiais na Comunidade Autónoma, na castelá, tomando unha postura absolutamente arbitraria a prol da lingua do Estado.

³³ Pub. na revista da Consellería de Agricultura *O Agro*, nº 4, primavera de 1989. (Este artigo está escrito en galego e non pasou por un corrector, o que nos permite observar de cheo a súa concepción lingüística).

³⁴ Destoutras palabras a máis usual é 'caña', que se emprega na franxa litoral galega, na que coexiste co sinónimo 'augardente' -moi común no interior de Galicia- (Cfr. C. García, *Glosario de voces galegas de hoxe. Verba*, Anexo 27). Pola contra, as designacións de 'país' e 'ribeiro', cun uso máis restrinxido, fan referencia á orixe vinícola e xeográfica do produto.

³⁵ *O Agro*, nº 4, páx. 19.

E, en cuarto lugar, débese sinalar que mentres se recorre na mención castelá á voz referente ó residuo sólido que resulta do prensado da uva: "orujo" (= bagazo)³⁶, que semanticamente tamén abrangue nesa lingua o resultante líquido, en galego úsase xeralmente o termo designante do produto xa elaborado -líquido-: augardente, caña, etc., mesmo sen facer referencia á determinación "de bagazo", "de bagoño", "de bagullo" ou "de bullo", posto que se entende comunmente que é procedente da dita determinación. Polo tanto, a solución proposta en castelán ("orujo"), do mesmo xeito que a súa correspondente galega (bagazo) -no caso de lle querer dar preferencia-, non é lóxica na nosa lingua, nin comprendida polos seus falantes, e crea unha importante disfuncionalidade semántica, pois este concepto non coincide cos tradicionais e propiamente empregados na lingua galega para esta mención específica.

Sen embargo, o concepto mesmo da denominación legal española é "aguardiente de orujo", "o cal sí pode ser usado por calquera envasador no territorio español"³⁷, que é o que nós estamos a propugnar para esta denominación, mais no idioma galego: "Augardente de Galicia".

Todas estas deformacións lingüísticas serven para demostrarnos que se está partindo dunha realidade lingüística allea á galega, do que se pode deducir, conseguintemente, que se descoñece unha parte da esencia do sector vitivinícola galego, o seu léxico específico, a súa tradición, pois se non estes erros non se darían, nin se levaría á práctica esta política lingüística denigratoria, e moito menos en todo un artigo que propugna o uso do castelán nunha denominación específica galega e nun voceiro da Consellería de Agricultura da Xunta de Galicia, e para a que, como mínimo -coma nas demais denominacións-, se debería propoñer unha solución bilingüe, non o exclusivo unilingüismo do idioma oficial do Estado.

B. O espírito comercial.

Aínda que poderían xurdir argumentos legais e competenciais³⁸, tanto comunitarios coma estatais -os cales a penas se citan-, para a elección da mención desta denominación en castelán, as razóns que máis pesan nesa escolla son precisamente de tipo comercial. Estas concrétanse nos seguintes puntos:

³⁶ Este tamén é o procedemento lingüístico usado noutras denominacións legalizadas a nivel europeo para o mesmo produto, véxase: "Marc de Champagne", "Bagaceira do Minho", "Grappa di Barolo", etc., pero a realidade lingüística e semántica de cada lingua é moi singular.

³⁷ Cfr. *O Agro*, nº 4, páx. 20.

³⁸ Non debemos esquecer que, segundo o Decreto 4.189/1982, a resolución sobre a utilización de nomes e marcas en materia de denominacións de orixe e de denominacións específicas lle compete á Administración do Estado; o cal, dada a pluralidade e cooficialidade lingüística da nación española, non ten por que ser un obstáculo para a mención na lingua propia dunha Comunidade Autónoma (Cfr. tamén nota 14).

-No exterior de Galicia o consumidor identifica o que é "una copa de orujo".

Evidentemente que, fóra de Galicia, no ámbito castelán falante se identifica o que é o "orujo", ¿como non van recoñece-lo léxico propio da súa lingua? Pero en Galicia, que é onde se elabora este produto e se propón esta mención, esta voz a penas é rexistrada.

Ademais, aquí xorde unha das máis graves irreflexións lingüísticas e comerciais, porque, deste xeito, o que parece protexerse é o consumidor non galego, pois ¿sabe o consumidor galego -mesmo o galego que sexa castelán falante- o que é o "orujo", cando é un vocábulo non usual no castelán de Galicia? A resposta é máis ben negativa, pois en xeral o consumidor galego non utiliza esta palabra no seu castelán -descoñecéndoa en moitos casos-, e máis ó non existir no galego unha forma etimolóxica similar a "orujo". ¡Previsoria defensa do consumidor galego!

-Supoñería unha mellor presentación e promoción.

Tendo en conta os argumentos comerciais, non podemos dubidar respecto da mellor promoción no mercado polo abano que abrangue, pero a presentación do produto sería a mesma coa mención en galego do que en castelán. E, con todo, seguimos pensando que a mellor presentación e promoción é o produto en si, non un simple etiquetado.

-Garantía dunha etiqueta que lle indique a súa autenticidade.

O topónimo "Galicia" da denominación xa indica a autenticidade de por si, mentres que o outro compoñente da denominación ben pode ir en galego; o que serviría de dobre identificación. A autenticidade debe ir no produto, non na etiqueta.

-Reserva da denominación "Orujo de Galicia" para que "sexamos capaces (os galegos) de regulamenta-la utilización de dito nome, coa posterior ratificación polo Estado, para que teña vixencia".

A nivel institucional e comercial pódese chegar a implanta-lo termo "orujo", pero a nivel lingüístico habería que muda-los hábitos dos galego e castelán falantes de Galicia.

-Se non é así, 'orujo de Galicia', "será difícil que podamos atopar sitio no mercado".

Non está demostrado que as razóns comerciais funcionen mellor nunha lingua do que noutra, pois hoxe en día todo depende do "marketing" comercial; en todo caso, a experiencia e o camiño seguido tanto polos produtos de calidade españois, coma polos estranxeiros, coma polos propios galegos, é a de identifica-lo produto co país, coa súa lingua. Á fin e ó cabo, é unha imposición cultural, de sobras confrontada

na arte culinaria. E isto ben se comproba cos produtos de calidade e culinarios galegos, léase: vieira, berberecho, centola, zamburiña, xouba, ro-daballo, caldeirada, zorza, lacón, etc., que se manteñen na súa forma galega en castelán -a pesar de ter algúns deles traducción- e que posiblemente moitos deles se acollan á denominación específica de "Producto Galego de Calidade". E daquela, seguindo esta filosofía, ¿imos traducir estas palabras galegas ó castelán? ¿Teremos no canto dos termos 'parrocha' ou 'xouba', "Sardinita de Galicia"? ¿Traduciríamos entón estes termos galegos ó castelán? Supoñemos que incluso comercialmente non sería nada procedente. Mais segundo esta teoría de E. Pantín -e avalada pola Orde da Consellería do 5 de maio- sería o que hai que facer, porque o termo "sardina" é popular, identificador e está metido no mercado nacional.

-Tódalas accións da Consellería de Agricultura son emprendidas "para tentar competir con maiores posibilidades non só no mercado exterior senón tamén no noso".

Como consecuencia dos puntos anteriores e deste contradictorio epígrafe, cabe pensar que realmente non se está a pensar no consumidor e mercado galegos. Pois o primeiro vai descoñecer unha denominación específica galega porque vai rotulada en castelán, o que supón a súa discriminación por razón de lingua, e, pola outra banda, no mercado autonómico a augardente galega, que "non ten nada que envexar ós mellores que se fan noutras partes" (páx. 20), non ten a penas competencia -¿ula?-, a menos que esta denominación específica "Orujo de Galicia" vaia competir coas outras denominacións galegas de "Augardente/Aguardiente... (zona xeográfica)", xa legalizadas e no mercado. ¿E logo no canto das festas da augardente teremos festas gastronómicas do "orujo"?

Por último, só nos queda agardar que tanto a Consellería de Agricultura coma o órgano rector tomen conciencia de que a normalización lingüística da nosa lingua lle compete a toda a Administración autonómica e á sociedade galegas, e que na publicación da Orde de aprobación do regulamento específico se emende a mención desta denominación específica.

IV. Conclusións

Primeira: Coidamos que se deben manter uns criterios comúns para a mención dos nosos produtos de calidade. E como estes son producidos e elaborados en Galicia, país cunha lingua propia, deberían presentarse no mercado maioritariamente co selo máis identificador, distintivo e orixinario -amais da calidade, por suposto- da nosa comunidade e cultura: a lingua, sen menoscaba-la liberdade individual do produtor,

elaborador-enzasador ou comerciante. Pero desde os organismos autónomos -colectividade- deberíase impulsar unha política lingüística firme e abertamente decantada pola súa presentación na nosa lingua, ou se non, en últimas instancias, coa mención nas dúas linguas oficiais na nosa Comunidade Autónoma.

Segunda: Constatamos que nas denominacións dos produtos agroalimentarios galegos, sexan de Producto Galego de Calidade, de orixe ou específicas, se impón unha política lingüística dependendo do produto e do mercado que se quere abarcar; e isto ten como consecuencia a inclinación por unha ou outra lingua oficial na nosa Comunidade Autónoma. Mais como o mercado destes produtos non debe abranguer só o galego, senón que debe ter como mínimo unha expansión nacional, no plano lingüístico, o idioma galego está a correr un risco de non se presentar como marca de identidade de tales produtos, circunscribíndose, se é o caso aínda, unicamente ó ámbito autonómico; o que levaría consigo a súa aniquilación e marxinação do mundo mercantil, da imaxe, da publicidade..., dun status de lingua comercial, universal.

Polo tanto, desde os respectivos órganos institucionais -a Xunta de Galicia e as súas Consellerías- e rectores deberíase tomar conciencia da súa propia procedencia e existencia, de Galicia, marcando estes produtos na nosa lingua, sen ningún tipo de prexuício, fose lingüístico, comercial, xurídico ou doutro tipo, pois a vida e o futuro da nosa lingua non depende só dos seus falantes senón tamén das actuacións de promoción dos organismos e as institucións autonómicas.

Terceira: En consecuencia, neste tema concreto da mención en galego das denominacións dos produtos galegos, non se debe propugna-lo uso do bilingüismo, que prexudica a implantación da nosa lingua na sociedade, nin do unilingüismo estatal, que a arreda do seus falantes, pero si mostra-la comprensión e tolerancia do patrimonio lingüístico que posuímos. E unha das vías para normaliza-la nosa lingua é xustamente a través dos seus produtos alimenticios característicos, sempre identificadores desa diversidade lingüística e cultural.

A LINGUA DA ESCOLA: REFLEXIÓNS SOBRE DA POLÍTICA LINGÜÍSTICA NO ENSINO DENDE A PSICOLINGÜÍSTICA EVOLUTIVA

MIGUEL PÉREZ PEREIRA

Departamento de Psicoloxía Evolutiva e da Educación
Universidade de Santiago

Introducción

A meirande parte dos traballos e reflexións realizados sobre o tema de qué lingua empregar na escola, e de cómo introducila, no caso de se-la lingua non familiar dos alumnos, realizáronse dende unha perspectiva fundamentalmente política ou sociolóxica. Dende tal enfoque, aténdese a como evita-las ameazas de desaparición do galego, e como acada-lo seu pleno uso como lingua non unicamente de intercambio familiar, senón tamén como lingua utilizada con funcións intelectuais e de transmisión e creación da cultura e o coñecemento. A normalización do uso do galego vén sendo o obxectivo comunmente defendido nestes casos.

Non obstante, na consideración dunha política lingüística para o ensino, outros factores deben ser tidos en conta se queremos que o seu deseño e posta en práctica non produza efectos que poden ser perniciosos sobre aqueles a quen vai dirixida. No presente traballo referireime ó proceso de adquisición e desenvolvemento da linguaxe nos nenos, e máis especificamente nos nenos galegos. Tratarei da aprendizaxe dunha segunda lingua (L2) en relación ó nivel de desenvolvemento acadado na primeira (L1), e dos efectos do bilingüismo sobre o desenrolo intelectual, académico, e social dos nenos. Estes temas non se poden abstraer dunha serie de factores socioculturais que teñen un efecto sobre eles. A consideración dos temas antes ditos paréceme de importancia capital, pois unha política non pode abstraerse dos previsibles efectos que vai ter sobre os seus "beneficiarios". Neste caso a consideración é aínda máis relevante, posto que, se estamos a falar dos efectos que unhas medidas poden ter sobre o desenrolo e as capacidades de seres inmaduros, a responsabilidade é aínda maior.

En xeral, a miña exposición ten como obxectivo sensibilizar ós lectores en relación á consideración dos nenos e de certas características da

forma como evolucionan, que non poden ser pasadas por alto á hora de tomar medidas sobre a lingua dos programas escolares.

Breve esbozo do desenrolo da linguaxe en nenos monolingües

Falar implica expresar contidos ou ideas usando as formas e regras convencionais do sistema lingüístico, dunha maneira axeitada ó contexto social da comunicación, e para logra-los efectos que pretendemos. Neste sentido os nenos son capaces de expresar cada vez máis contidos (conceptos e relacións entre conceptos), e máis complexos progresivamente. Tamén serán capaces de ir usando cada vez máis formas e regras lingüísticas, de xeito que as súas emisións serán máis complexas dende o punto de vista formal (oracións menos simples, con máis elementos, etc.). Finalmente, os nenos serán progresivamente máis capaces de varia-la súa fala en función das características do interlocutor (fala cortés, familiar...), das circunstancias sociais, etc., e de usala con funcións cada vez máis variadas. Veremos moi por riba cada un destes apartados, o desenrolo dos cales non é independente, pois existe unha estreita interacción entre eles, aínda que por necesidades de claridade así o presente.

Os *significados* iniciais das palabras (ou contidos que expresan) están moi vencellados á interacción, e son referidos ó contexto inmediato. As primeiras palabras dos nenos de 14-18 meses refírense ás situacións globais que el reconece ('pumba' cando tira algo, 'hola' cando alguén aparece e lle presta atención...), ou son pruducidas para designar obxectos que están presentes e relacionados coa acción en curso ou as intencións do neno. É un pouco coma se palabra e obxecto non estiveran aínda separados, e as palabras actuaran un pouco coma os nomes propios. Estes primeiros significados das palabras están forxados na relación social dos nenos coa súa familia (nai, pai, irmáns maiores), nas rutinas de xogo, de acción conxunta (comida, baño...), e, polo tanto, están preñados de afecto.

A medida que o neno medra, vai producíndose un distanciamento da realidade, ou descontextualización, que é cada vez maior. Os nenos usan palabras para referirse a obxectos, persoas, e acontecementos non presentes. Nese intre xa adquiren un significado conceptual, fronte ó significado pragmático anterior. As palabras fan referencia a conceptos (concepto de can, coche, romper, etc.), que cada vez son máis nidios e diferenciados.

Pero na conceptualización humana da realidade non hai conceptos absolutamente separados doutros, senón que máis ben están relacionados entre si, formando sistemas de relacións semánticas xerárquicas, ou redes. Así temos termos moi concretos, ou subordinados, como 'pastor alemán', 'foxterrier', termos de grao medio de xeneralidade, como 'can', e termos máis abstractos e de uso máis xeral, ou supraordinados, como 'animal'.

Igualmente temos adxectivos como 'grande'/'pequeno', de uso moi xeral, cos que podemos referirnos a unha multiplicidade de dimensións, e termos máis concretos, como 'ancho'/'estreito', ou 'longo'/'curto', que son usados para referirnos a dimensións máis específicas. E o mesmo poderíamos dicir respecto do significado de certos verbos. Pois ben, na aprendizaxe do significado das palabras, os nenos van ir tamén establecendo, aínda que evolutivamente máis tarde, relacións de sentido entre as palabras, na medida en que o significado de certas palabras vén, cando menos en parte, dado polo significado doutras dentro do seu campo semántico. O desenrolo deses campos semánticos e o conseqüente establecemento das relacións de sentido das palabras é un proceso que aínda está en marcha cando o neno entra na escola. É ben sabido que os conceptos e coñecementos de tipo máis abstracto son adquiridos ó longo da escolarización. Igualmente os nenos irán formando conceptos novos e aprendendo as palabras (ou combinacións de palabras) que os designan todo ó longo do período de escolarización (ver Nelson, 1989, para unha excelente exposición do desenrolo do significado nos nenos).

Respecto das *formas* que os nenos usan para expresa-los contidos, a evolución vai dende a pobreza de recursos formais (oracións moi sinxelas, sen uso de morfemas ligados, etc.) e dende a rixidez e fixación ós significados a expresar (cada elemento expresa un significado), cara a unha maior variedade de recursos e mobilidade no seu uso. Os nenos irán progresivamente incorporando o uso de morfemas para modula-lo significado das palabras (pasado, plural, futuro, diminutivos etc.), e descubrindo as regularidades e regras para a súa inserción, así como as excepcións ás regras. Pouco a pouco os nenos tamén van ir aprendendo as regras sintácticas que permiten o ordenamento dos elementos para conformar oracións cada vez máis complexas e variadas (oracións nucleares, coordinadas, subordinadas, pasivas...). Nese proceso dáse tamén a partir dun punto a capacidade de reflexión sobre o propio sistema, que dá lugar á busca de regularidades, primeiro, e a ter en conta as excepcións, despois. Coa actividade de lectura e escritura, a capacidade de analiza-lo sistema lingüístico coñece un importante desenvolvemento. O xogo cos recursos da lingua para expresar de diferentes formas unha mesma idea constitúe unha manifestación do dominio destes, e da flexibilidade no seu uso, en relación ó que ocorría coas primeiras combinacións de palabras, en que existía case que unha relación fixa entre relacións de significado a expresar e estruturas formais lingüísticas empregadas. Pénsese, por exemplo, na capacidade lingüística que se manifesta na comprensión e uso de formas como as que seguen, para expresar unha mesma idea: (1) "Despois de saír pecha a porta"; (2) "Sae antes de pecha-la porta". Capacidade que soamente ocorre despois dos 7 anos aproximadamente.

Polo que respecta ó *uso* da linguaxe, os nenos comezan utilizando as primeiras palabras e combinacións de palabras cunhas funcións moi li-

mitadas, como para pedir algo, ou para que o adulto realice algo, para chama-la atención sobre algo que lle interesa, acompañando á súa acción, etc. Hai unha progresiva incorporación de funcións na nosa fala, de tal maneira que aqueles usos máis intelectuais, como para describir, argumentar, dar información, razoar, relatar, ou comparar, son adquiridos máis adiante no desenrolo. Estes usos indican que o neno é capaz de separarse do concreto, e abstraer da súa experiencia. Do mesmo xeito, os nenos van ir aprendendo a facer un uso axeitado da fala en función das características do contexto, que comporta unha variación nos rexistros utilizados. Así, os nenos entre 3 e 6/7 anos irán aprendendo a dirixirse de forma educada para facer pedimentos a personas maiores, en contraposición ó xeito de pedir algo a un compañeiro, etc.

As liñas xerais do desenrolo van na dirección dunha maior descontextualización da fala, dun progresivo dominio do sistema lingüístico, dunha maior variación da linguaxe, que manifesta unha relativa autonomía dos aspectos formais respecto dos significados a expresar, e da utilización da linguaxe con funcións que cada vez están máis separadas dos intercambios comunicativos inmediatos respecto do cotián¹.

Desenrolo da linguaxe en nenos bilingües familiares

Enténdese por bilingües familiares aqueles nenos que están en contacto con dúas linguas dende a súa infancia, e que, logo, adquiren as dúas linguas simultaneamente. Obviamente, existe unha grande variabilidade dentro desta situación global, dependendo do grao de uso das linguas no medio familiar, a maior ou menor frecuencia de exposición a cada lingua, etc.

Unha característica apreciada nos estudos realizados sobre a evolución dos nenos bilingües é que nos primeiros pasos da andaina lingüística dos nenos, estes tenden a usar un léxico fusionado. O seu repertorio de vocabulario activo está integrado por palabras que proveñen das dúas linguas. Non obstante, actúan coma se ese repertorio de procedencia dobre constituíra un só sistema léxico.

Polo demais nese período (entre 1, 4 e 2, 0 anos máis ou menos) os nenos bilingües presentan unha fala semellante á dos nenos monolingües da súa mesma idade. É lóxico pensar que eso sexa así, posto que os nenos, vivan nun medio en que se fala unha única lingua ou máis, posúen unhas mesmas capacidades. A súa fala está aínda moi pegada ó contexto, e manifestan un uso pragmático e contextualizado dela.

¹ Para unha caracterización sinxela, pero máis completa, da linguaxe dos nenos no período da preescolar e o ciclo inicial pódese ver Pérez Pereira e Castro (1990).

Máis adiante pasarán a diferencia-los dous léxicos. Desta forma saberán que, por exemplo, 'can' e 'perro' refírense ó mesmo. Anteriormente, podían utilizar unha palabra para referirse a algunha figura dun can en determinados contextos (por exemplo en contos, ou debuxados), e outra para referirse ós cans noutro contexto (por exemplo cando ve o can do veciño) (Volterra e Taeschner, 1978; Taeschner, 1983; Redlinger e Park, 1980; Vila, 1984; Vila, Boada e Siguán, 1982).

O dominio das dúas linguas non está exento de dificultades para os nenos, que deberán adoptar estratexias "económicas", nun intento de simplifica-lo proceso. Así, na aprendizaxe das regras sintácticas e morfolóxicas, ocorre unha etapa intermedia na que os nenos usan unha mesma regra, creada por eles, igual para as dúas linguas, sen embargo posúen dúas ben diferenciadas nos seus sistemas 'adultos' (Taeschner, 1983; Miller, 1988; Pérez Pereira, 1990²).

Este mesmo proceso está no fondo de certos erros que cometen os nenos bilingües. Por exemplo, en castelán existe diferenciación entre a forma do pronome ('mía'/'mío') e a do adxectivo persoal ('mí'), cousa que non existe nin en catalán ('meva'/'meu') nin en galego ('miña'/'meu'), como se aprecia nos exemplos que siguen:

"La meva cadira" = "A miña cadeira" = "Mi silla"

"La cadira es meva" = "A cadeira é miña" = "La silla es mía"

A pesar deso, os nenos bilingües catalán-castelán poden producir -algo antes dos 3 anos- expresións como "*Allá vengo a buscar la mía silla*" (Vila, 1984), en que se manifesta unha non diferenciación da forma do adxectivo castelán. Esta non diferenciación, que é correcta para o catalán ou para o galego, dá como resultado expresións incorrectas, como a recén reseñada, para o castelán. Do mesmo xeito, cando os nenos din palabras como **conillo* (forma errada de *conill*, 'coello' en catalán) estamos a presenciar un claro exemplo de interferencia morfolóxica, no que o morfema que indica o xénero masculino na palabra correspondente española (*conejo*) xeneralízase á palabra catalana (*conill*).

Na evolución que se produce nos nenos bilingües hai unha transición dende unha etapa en que manifestan unha mestura de códigos ata outra na que xa se dá a capacidade para cambiar de códigos. Namentres que ó principio os nenos producían oracións nas que mesturaban palabras dos dous idiomas, ou usaban formas morfolóxicas dun deles con palabras do outro, ou interferencias sintácticas dun deles usando palabras do outro, etc., despois xa poderán manter separados os dous sistemas, sen a penas mesturas, e variando de código segundo a fala do seu interlocutor.

² As únicas visións discrepantes que eu coñeza son a de Padilla e Liebmann (1975), e Meisel (1989), para quen esta fase intermedia de uso dunhas regras comúns non é universal, e máis ben depende de certas condicións como mestura no ambiente lingüístico, dominio dunha lingua, ou factores sociolingüísticos.

Esta capacidade, que comeza arredor dos 4 anos e logran plenamente os nenos xa máis tarde (Moreno Zazzo, 1988), ten paralelismos coa que manifestan os seus coetáneos monolingües (Garvey, 1987) de variar a fala en función das características do interlocutor e das circunstancias contextuais (Hyltenstam e Obler, 1989).

Motivados precisamente por evitar esa mestura de códigos e uso de regras comúns nas dúas linguas, houbo autores que propuxeron que os pais e a familia dos nenos utilizaran estratexias que facilitasen a diferenciación de códigos. Así Ronjat (1913) enunciou o célebre principio de "unha persoa, unha fala", querendo significar que cada un dos pais debería falar sempre na mesma lingua co fillo. É precisamente esta estratexia a que seguiu concienciadamente a nai das nenas bilingües alemán-italiano estudias por Taeschner (1983), e que deu como resultado que chegaran a dominar os dous idiomas a pesar de vivir habitualmente nun medio de fala italiana.

No caso desas nenas, houbo un tempo, entre os 2 e os 3 anos de idade, en que manifestaban unha perda da lingua que lles resultaba menos efectiva ou útil, nese caso o alemán, ó desenvolverse nun ambiente italo falante (escola, amigas, veciño, etc.). Gracias á firmeza da nai, que mantivo o uso do alemán e o promoveu nas nenas, estas seguiron a usalo, evitando así a súa perda (Taeschner, 1983). Este caso, tan distante da nosa realidade lingüística, salienta un elemento fundamental para evitar a perda da lingua vivida como menos efectiva: a actitude dos pais cara ó uso da lingua. Parece evidente que isto nos remite ó tema da valoración que os pais teñen da lingua, e á influencia e a presión que sobre eles exerce o sistema de valores existente no entorno social. Nas sociedades nas que coexista o uso de dúas linguas, dependendo de cal sexa a lingua considerada de prestixio, a outra correrá perigo de ser progresivamente perdida no seu uso ó longo do desenvolvemento. Parece que o período dos 2 ós 3 anos, así como o da primeira escolarización, son especialmente sensibles ó respecto.

Outros autores propuxeron outras formulacións diferentes á de Ronjat, que non sempre é doado poñer en práctica, ou que pode non adaptarse ás circunstancias da vida do neno. A máis predicada é a de "unha situación, unha fala". O obxectivo deste principio é o mesmo, favorecer mediante a regularidade no uso da lingua por parte dos adultos a diferenciación dos códigos no neno. Nembargantes, non hai que perder de perspectiva que a mestura de códigos e os procesos de interferencia entre linguas, son fenómenos que teñen lugar dunha forma natural no proceso de desenvolvemento da linguaxe en nenos bilingües.

Aínda así, a actitude dos pais inflúe na fala dos nenos, e no resultado final de manter separadas as dúas linguas. Este aspecto está tamén influenciado polo nivel sociocultural das familias. Siguan (1985) sinala que nas familias cun nivel sociocultural elevado -familias nas que os pais teñen

unha educación media ou universitaria- a preocupación pola fala dos fillos, e a súa preocupación pedagóxica ó respecto, é relativamente importante. Nesas familias considérase algo negativo a mestura de códigos. Polo contrario, nas familias con niveis socioculturais inferiores, a linguaxe ten un valor máis pragmático, e a pureza da linguaxe non ten un valor en si mesma. Nesas familias a mestura de códigos non se percibe como algo negativo -o importante é entenderse- e o neno recibe menos estímulos para manter separadas as linguas (Siguán, 1985). Esa maior ou menor sensibilidade de caras a manter separadas as dúas linguas, correspóndese, como xa vimos, cun uso diferencial da linguaxe (reflexiva/comunicativa), de tal xeito que os nenos de medio sociocultural medio ou medio-alto teñen vantaxes evidentes en relación ós nenos de medio baixo.

Hoxe en día considérase que un dos efectos máis positivos que ten o bilingüismo é o de favorece-lo que se chama a conciencia metalingüística, ou capacidade de analizar, reflexionar sobre, ou ter conciencia das características da linguaxe como sistema (Ianco-Worrall, 1972; Ben-Zeev, 1978; Tunmer e Myhill, 1984). Manifestacións deso son a comprensión do carácter arbitrario e convencional das palabras, a capacidade para descompoñer os elementos que as conforman (morfemas), ou a capacidade de entender-lo significado das palabras compostas, etc. Esta meirande habilidade metalingüística débese probablemente á experiencia que o neno bilingüe ten coas dúas linguas, o cal fai que sexa máis sensible ás súas características, que realice comparacións entre aspectos delas, etc. É posible tamén que esa meirande capacidade de análise facilite a adquisición da destreza lectora, que á súa vez leva a ter resultados académicos máis altos (Ben-Zeev, 1978; Tunmer e Myhill, 1984). Esta vantaxe dos nenos bilingües sobre os monolingües engádese a outras tamén indicadas noutras investigacións (cf. Cummins e Gulutsan, 1974; Lambert, 1978; Siguán e Mackey, 1986; Ortí, 1988). Entre estas destacan unha meirande creatividade verbal, unha maior sensibilidade ás reaccións dos interlocutores á propia fala, unha máis elevada flexibilidade cognitiva, e ata un desenrolo cognitivo mellor nos nenos bilingües. Por riba de consideracións sobre o grao de validez destes resultados, o que é indubitable é que a idea derivada a partir das primeiras investigacións realizadas sobre os efectos do bilingüismo, segundo as cales este tiña unhas repercusións negativas para o desenvolvemento dos rapaces, demostrouse errada (Cummins, 1979, Siguán e Mackey, 1986).

Non obstante, os efectos do bilingüismo dependen en grande medida do nivel de competencia lingüística que os rapaces teñan acadado en cada lingua³. Hai que recordar que o bilingüismo non existe como unha cualidade igual en tódolos individuos, senón que hai que consideralo

³ Precisamente, para explica-las relacións existentes entre bilingüismo e desenrolo cognitivo, Cummins (1987, 1979) elaborou a súa teoría dos limiares, que máis adiante tere-mos ocasión de ver.

como unha característica dos individuos que pode variar en diferentes graos, indo dende unha competencia mínima a un dominio completo de máis dunha lingua (Hornby, 1977). En relación a eso, fálase de "bilingüismo equilibrado" cando o suxeito ten un bo dominio das dúas linguas, sendo un falante fluínte en ámbalas dúas. O "bilingüismo parcial" ou "desequilibrado" dáse cando o individuo é competente nua delas pero ten unha capacidade limitada na outra. O "semilingüismo" é o termo utilizado para referirse á situación daqueles individuos cun baixo nivel de competencia en ambas linguas.

Eses diferentes graos de dominio das dúas linguas son, obviamente, relativos ó nivel de desenrolo evolutivo dos individuos. Xa vimos anteriormente que os nenos non teñen aínda un dominio completo da linguaxe cando entran na escola. Pero o que si está claro, é que hai importantes diferenzas entre os nenos en canto ó nivel de dominio acadado. Aqueles que viven nun medio familiar e social no que se usa a linguaxe non unicamente para a comunicación interpersoal relacionada coas tarefas e situacións cotiás, senón tamén en funcións máis intelectuais, terán máis facilidades á hora de entrar na escola, pois a linguaxe que habitualmente se usa nela é descontextualizada e abstracta, empregada para relatar, comparar, analizar, abstraer, discutir e contrastar opinións, resumir, etc. Eles estarán familiarizados con eses usos da linguaxe, e non terán as limitacións daqueles que viven nun medio familiar e social no que non son habituais situacións en que se empregue ese tipo de fala. Estes nenos proceden especialmente de medios socioculturais empobrecidos, en que a linguaxe que se usa está limitada a certas funcións, as máis relacionadas cos acontecementos da vida cotiá.

É tamén obvio que a linguaxe empregada con esas funcións máis intelectuais require do uso de certas estruturas e formas que ofrezan unha meirande coherencia narrativa e cohesión lingüística ó discurso.

Aqueles nenos que son "semilingües" non estiveron, moi probablemente, expostos a un modelo completo de linguaxe en ningunha das dúas linguas, nin tiveron, logo, ocasión para despreñar plenamente os seus usos.

O "bilingüismo consecutivo" e o problema lingüístico da escolarización

Así como por "bilingüismo familiar" entendemos o caso de aqueles nenos que aprenden simultaneamente as dúas linguas familiares, por "bilingüismo consecutivo" (Mc Laughlin, 1977) referímonos ó caso daqueles individuos que entran en contacto cunha segunda lingua (L2) despois dos 3 anos, cando o neno xa ten un certo dominio da súa lingua materna (L1). Do mesmo xeito que o termo "bilingüismo", dentro do chamado "bilingüismo consecutivo" pode existir un amplo rango de niveis de dominio de

ámbalas dúas linguas. Ademais o contacto coa L2 pode darse antes ou despois no período de desenvolvemento dos individuos, e o grao de exposición e aprendizaxe desa segunda lingua pode variar moito entre os diferentes casos. Danse situacións de "bilingüismo consecutivo" cando persoas ou familias emigran a outro país cunha lingua distinta, cando unha persoa comeza a aprendizaxe dunha segunda lingua por intereses profesionais, ou cando un neno é escolarizado nunha lingua distinta á materna ou familiar. Como antes indicamos, o momento en que os individuos comezan a coñecer-la L2 é un factor que afecta ó nivel de dominio desta, entendéndose que canto antes se comece máis competencia se adquirirá (permanecendo iguais outros factores como cantidade de experiencia e nivel previo na L1).

A situación á que me referirei aquí será a dos nenos que, cando entran na escola (preescolar ou 1º de EXB) son expostos a unha lingua diferente da materna. A este respecto existen diversas experiencias de escolarización.

1) A primeira delas, denominada "*submersión*", é á que, por desgracia, estaban máis expostos os nenos galegofalantes durante o anterior réxime de dictadura, e aínda seguen a estar, en menor medida. Na "*submersión*" o ensino realízase nunha lingua diferente á L1, aínda que poida incorporarse esta como asignatura dentro do curriculum. Os mestres son, habitualmente, monolingües na lingua chamada dominante, ou teñen un coñecemento limitado da lingua dominada. Debido ó sistema de valores existente, en caso de que as preguntas e a fala en xeral do neno sexa entendida, non é en absoluto valorada, nin respondida na súa lingua. En xeral non se permite o uso da L1 na escola, nin se lle ensina a ler e escribir nela. O concepto que dos alumnos teñen os mestres adoita ser baixo, ó expresarse nunha lingua que non é de prestixio. Un trazo importante é que non existe voluntariedade, por parte dos alumnos ou dos seus pais, de comeza-la escolaridade na L2, polo que a situación pode considerarse como imposta, posto que tampouco existen outras alternativas ó alcance dos pais.

En xeral, os programas de "*submersión*" son os existentes en a) aqueles países en que non existe unha política lingüística de rescate, promoción, e 'liberación' da lingua que, en termos sociopolíticos, está dominada, ou b) naquelas comunidades en que existe un alto índice de inmigración, con minorías importantes que falan outra lingua diferente da oficial (é o caso dos mexicanos e chicanos do Sur de California, etc.).

Os resultados acadados mediante este programa son realmente negativos (Cummins, 1979). Os resultados escolares son, en xeral, sempre máis baixos ca nos nenos que falan a mesma lingua da escola. Ademais, este factor lingüístico adoita estar asociado a unha procedencia social e cultural máis baixa, polo que o nivel de competencia acadado na L1 tamén é máis fácil que sexa menos elevado cando entran na escola. Temos

un estudio realizado por Pérez Pardo (1985) con nenos dun concello da península do Morrazo que demostra as consecuencias negativas da escolarización nunha lingua diferente da materna, seguindo un programa de "submersión" ou escolarización forzada nunha L2. Neste estudio, realizado con alumnos de 6º de EXB, observouse que os nenos que usaban o galego na comunicación familiar obtíñan resultados escolares inferiores ós daqueles que tiñan como lingua de comunicación familiar o castelán. Un dato fundamental para interpretar estes resultados é que os nenos estaban escolarizados en castelán. Paradoxicamente, os nenos galegofalantes tamén obtíñan peores resultados académicos na asignatura de "Lengua Galega".

Como dicía, os programas de "submersión" son negativos para o desenvolvemento académico e persoal dos nenos. Pero o importante é buscar explicacións a este feito, que está suficientemente contrastado pola experiencia. Hoxe en día temos unha explicación aceptable dos efectos deste e doutros programas lingüísticos, que, substancialmente, é a que, dunha forma brillante, elaborou Cummins (1979). Para elo Cummins apela a dúas hipóteses, que son a "hipótese da interdependencia evolutiva", e a "hipótese dos limiares". A "hipótese dos limiares" (Cummins, 1976, 1979) foi elaborada para explicar as relacións entre bilingüismo e desenvolvemento cognitivo dos nenos. Segundo ela, o nivel de competencia bilingüe que os nenos adquiren nas dúas linguas inflúe nas súas experiencias de aprendizaxe, e, logo, sobre o seu desenvolvemento cognitivo. Mentres o neno non teña adquirido un certo nivel de desenrolo lingüístico na L2 -e na L1- (1º limiar) a interacción co seu ambiente a través desa lingua é probable que estea emprobecida, e teña consecuencias negativas para o desenrolo intelectual e académico do neno. A consecución dese 1º limiar de competencia bilingüe fai que se eliminen as consecuencias negativas do bilingüismo. Nese nivel de dominio das dúas linguas, polo tanto, non hai efectos negativos para o desenrolo cognitivo e académico dos nenos. Finalmente, cando o neno supera o 2º limiar, o bilingüismo pode dar lugar a un desenrolo cognitivo máis acelerado. Recordando o exposto anteriormente, o "semilingüismo" levaría necesariamente aparelado un desenrolo cognitivo máis pobre.

De acordo coa "hipótese da interdependencia evolutiva" entre as linguas (Cummins, 1979), o nivel de competencia lingüística que adquire un neno bilingüe é función, parcialmente, do tipo de competencia que o neno ten adquirido na L1 no tempo en que empeza a súa exposición masiva á L2. Polo tanto, para aqueles nenos, xeralmente procedentes dun baixo estrato social, que presentan unha habilidade lingüística pouco desenrolada na L1, a exposición masiva á L2 pode impedi-lo seu desenrolo continuado da L1 (bilingüismo substractivo). Isto, á súa vez, exercerá un efecto limitador sobre o desenvolvemento da L2.

Existe, logo, unha interacción entre a linguaxe empregada na instrución escolar e o tipo de competencia que o neno ten desenrolado na súa lingua materna antes de ir á escola. No caso dos nenos galegofalantes do Morrazo estudados por Pérez Pardo (1985) é moi posible que un número grande deles non tiveran desenrolado un bo nivel de competencia na súa L1, o que os levaría a un pobre desenrolo da súa L2 (castelán), que era a lingua utilizada nas actividades escolares. De aí o seu baixo rendemento académico. O seu bilingüismo non lles era favorable para ter un bo desenrolo cognitivo. Incluso o feito de que tiveran peores resultados na asignatura de "Lengua Gallega", poderíase deber a que nesta asignatura non se ten en conta a capacidade para fala-la lingua, senón a capacidade para reflexionar sobre ela, que esixe un uso intelectual da lingua que os nenos galego falantes (de posible orixe sociocultural máis baixa) non tiñan dominado.

2) Frente ó resultado negativo dos programas de submersión, os programas de "inmersión" ofrecen resultados moi positivos para o progreso académico e o desenvolvemento cognitivo dos nenos. Ademais son tamén exitosos no que se refire á aprendizaxe dunha segunda lingua, sen merma-lo desenrolo da L1 (cf. Genesee, 1983). Os programas de 'inmersión temperá' caracterízanse por introducir a nenos que falan a lingua maioritaria nun sistema de instrución escolar que, primeiramente -dende preescolar a 2º, 3º, ou 4º curso da instrución elemental é exclusivamente na L2 (minoritaria)⁴. Un trazo diferenciador do que ocorre cos programas de submersión, consiste na voluntariedade da inclusión do programa. Os pais xulgan útil que os seus fillos cheguen a ser competentes na L2 (minoritaria) e transmiten esa motivación ós seus fillos. Os suxeitos sometidos a estes programas proceden, ademais, da clase alta ou media alta, de tal forma que non existe diferenza entre a lingua da escola e a da casa no referente ás funcións con que se usa. Por outra banda, e a diferenza dos programas de submersión, permítese ós nenos que se expresen na súa L1, que tamén é dominada polos profesores, que son bilingües. Aínda que se estimula o uso da L2, tampouco se produce un abandono da L1, pois, a partir dun punto (2º, 3º ou 4º de EXB) hai materias que se imparten na L1, quedando establecido a partir dun momento do desenrolo curricular (sobre 5º ou 6º de EXB) un reparto da carga do programa entre as dúas linguas. Os nenos teñen tamen oportunidade de usa-la L2 fóra da escola (uso extracurricular), co cal a súa experiencia de uso da L2 non está circunscrita ó marco escolar. A maioría destes programas, que comezaron a aplicarse no Canadá francófono, implementábanse acompañados dunhas máis ca boas condicións didácticas.

⁴ Máis adiante defínense estes termos, que poden ser equívocos dado o seu uso corrente. Maioritaria é sinónimo de dominante, mentres que minoritaria equivale a dominada.

O éxito das experiencias de inmersión depende de todos eses factores. Un, evidentemente importante se aceptámo-las hipóteses de Cummins, é que os nenos teñan un bo nivel de desenvolvemento na súa lingua materna, que facilita a adaptación ó tipo de fala da escola, e a adquisición da L2. Desta forma, dado o seu progreso na L2, o curso da súa aprendizaxe escolar non se ve alterado negativamente.

Dentro dos programas de inmersión existen tamén outras variedades diferentes da inmersión temperá, que son denominadas inmersión retrasada, e inmersión tardía. Na 'inmersión retrasada' os nenos comezan por ser escolarizados na L1, e sobre 4º de EXB comeza a instrución na L2, que é total ata 6º, a partir do cal existe un reparto das dúas linguas no curriculum. Comprobase que o ensino previo da L2 durante os primeiros anos favorecía a súa posterior aprendizaxe (Genesee, 1983). Na 'inmersión tardía', o uso total da L2 comenza sobre 7º de EXB, e dura un ou dous anos. Previamente os nenos recibiron clases da L2 durante a escolarización elemental (1º ciclo). Usando estes programas, os nenos non acadan un nivel mellor de dominio da L1, e o seu dominio da L2 é máis reducido ca no programa de inmersión temperá, pero en calquera caso sempre son bos. Os resultados académicos son, en liñas xerais, semellantes (cf. Genesee, 1983).

Algunhas condicións para unha política lingüística no ensino

Despois do exposto, parece que o sistema de "submersión" non é un modelo axeitado para promové-lo desenrolo dos seres humanos. Pódese dicir que, como resultado, tende a marxinar a aqueles que pertencen ó grupo que fala a lingua 'minoritaria' ou dominada. Cando nun territorio hai máis dunha lingua en presenza, non existe unha situación de igualdade ou equilibrio entre elas, senón que se establece unha situación de predominio dunha delas, que é a dominante. Este predominio maniféstase esencialmente na súa presenza social, de tal xeito que os falantes da lingua dominada adoitan ser bilingües, namentres que os falantes da lingua dominante seguen a ser monolingües, sen que eso lles cause moitos problemas. Nesa situación a lingua favorecida considérase maioritaria, aínda có número de persoas que a usan como lingua familiar sexa menor que o número de falantes da lingua dominada, ou 'minoritaria'. É obvio que en Galicia a lingua maioritaria, de relación universal, é o castelán, namentres que o galego constitúe a lingua minoritaria, alén do seu número de falantes.

Se considerámo-lo tema dende a perspectiva do falante individual, temos unha situación maioritaria de bilingüismo desequilibrado ou, no caso extremo, de 'bilingüismo substractivo' (Lambert, 1978). Este dáse cando a aprendizaxe dunha L2 vai en detrimento do uso e desenvolve-

mento da L1. A L2 pasa a se-la lingua usada na relación social e na actividade profesional, con funcións intelectuais, invadindo aínda o terreo do uso familiar. Polo tanto dáse un progresivo proceso de substitución da L1 pola L2. Este proceso ten lugar tipicamente naquelas comunidades en que a L1 é a lingua minoritaria, no senso antes definido.

Toda política lingüística no eido do ensino debería estar -e 'de facto' está, aínda que se agoche- baseada nun modelo lingüístico da sociedade que queremos. Pode haber diferentes proxectos de sociedade no tocante á lingua, que determinan a lingua ou linguas utilizadas no sistema escolar. Historicamente témo-lo modelo de sociedade monolingüe, que foi a pretensión do réxime franquista, facendo do castelán -a lingua maioritaria- a exclusiva, ou, nunhas circunstancias ben distintas, o modelo do estado israelí creado en 1948, que logrou a implantación como lingua de pleno uso dunha lingua ata entón soamente de uso relixioso, o hebreo. Temos tamén exemplos de modelos bilingües, no que se garantiza o uso en relativo equilibrio de dúas linguas, en certas repúblicas da URSS, etc. (cf Siguán e MacKey, 1986).

Para Galicia, non parece difícil conseguir un consenso sobre a idea de que o obxectivo a lograr é o de formar individuos nos que se dea unha situación de bilingüismo equilibrado. Trátase, no caso dos que inicialmente son monolingües, de lograr un 'bilingüismo aditivo', (Lambert, 1978), no que o dominio dunha L2 non supoña o abandono da L1, de tal xeito que cheguen a ser capaces de se expresar plenamente nas dúas linguas en calquera circunstancia. Cando digo plenamente nas dúas linguas estoume a referir especialmente ó uso máis intelectual da linguaxe, que é o máis tardío en ser adquirido. Isto supón que, no noso caso, o galego pase a ser considerada socialmente unha lingua de prestixio.

Está tamén claro que co ensino dun idioma como asignatura, non se logra que os suxeitos cheguen a dominalo e usalo. A introducción do galego como asignatura (ou do castelán, nunha situación hipotética) durante 3 horas á semana ó longo de 8 anos, non permite un dominio del. É ben sabido o fracaso dos sistemas de ensino de idiomas que son introducidos como asignatura no curriculum. Na adquisición dunha lingua hai un gran número de factores (motivacionais, didácticos, socioculturais, etc.) que complexizan en alto grao a posibilidade de adquirir unha lingua sendo asignatura no ensino básico (Siguán e MacKey, 1986)). A realidade actual do sistema educativo galego é moi próxima a esta, resultando o galego unha mera asignatura, nos máis dos casos.

Como anteriormente vimos, o bilingüismo equilibrado ten efectos moi vantaxosos para o desenvolvemento e a promoción persoal dos individuos (Cummins, 1979). Por outra banda, ademais de enriquecer persoalmente ós individuos, no mundo en que nos movemos, caracterizado cada vez máis pola internacionalización das relacións, o feito de dominar

dúas (ou máis) linguas constitúe sempre algo moi útil (cf. Siguán e MacKey, 1986). Renunciar a eso sería, sen dúbida, dar un paso atrás.

Partindo da diversidade inicial coa que chegan os nenos á escola, sería preciso deseñar un sistema que permitise diferentes opcións educativas que desembocaran nun mesmo resultado. Ese sistema debería ter en conta polo menos, os seguintes factores:

a) Medio sociocultural de procedencia dos nenos, que, como vimos, é un condicionante do desenrolo lingüístico dos nenos⁵. Nesa medida, é preciso atender especialmente ós nenos en desvantaxe co obxectivo de facer que o uso en funcións intelectuais da linguaxe teña un bo desenvolvemento.

b) Nivel de desenrolo inicial na L1, ou, no caso dos bilingües familiares, das dúas linguas maternas. Igual ca antes, deberíase desenvolver, no caso de retraso, para que sirva tamén a funcións intelectuais, características das actividades escolares.

O obxectivo a acadar, como antes suliñei, sería un grao de desenvolvemento ou dominio das dúas linguas que garanta que o suxeito poida usalas con competencia ó remate do ciclo 1º.

Tendo en conta as diferencias iniciais entre os nenos e mailo o obxectivo a lograr, habería que procurar unha variedade de programas iniciais que desembocaran nun único sistema a partir de 5º de EXB. A modo de exemplo, e sen intentar ser unha proposta, indícanse as seguintes situacións:

1) Inmersión temperá en galego dende o inicio da escolarización (incluíndo tamén a preescolar) para aqueles nenos que teñan como L1 o castelán, sempre que as súas familias o desexen. Habería, ademais, que ter en conta o nivel previo de desenrolo da L1 no momento da súa avaliación para entrar no programa. A partir de 2º habería tamén parcialmente instrución en castelán de certas materias. A partir de 3º ou 4º de EXB habería un reparto das materias nas dúas linguas. O ensino do castelán introduciríase dende o comezo.

2) Escolarización total en galego para os nenos falantes do galego. Os primeiros anos deben tentar de fomentar o dominio das funcións intelectuais da linguaxe, de xeito que se compensen posibles retrasos, e se asegure unha boa adaptación ó ritmo escolar. O ensino das habilidades de lectura e escritura realizaríase en galego. Paralelamente, os nenos recibirían clase de castelán. A partir de 3º ou 4º de EXB, a ensinanza das materias realizaríase en castelán, seguindo un programa de inmersión retrasada. A proporción de uso das dúas linguas estaría equilibrada despois de 5º de EXB, enlazando co sistema unificado que se propón.

⁵ Os efectos das condicións de vida deprimidas económica e culturalmente reborda o tema que estamos a tratar. Pero, indubitablemente, pode implicar un retraso tamén na área do desenrolo lingüístico.

3) Podería existir tamén un programa de inmersión retrasada, equivalente ó anterior, para castelafalantes que non acepten a alternativa primeira. Esta inmersión no galego comezaría en 3º ou 4º de EXB, despois do período de escolarización inicial en castelán, durante o que os nenos recibirían clases de galego. Rematado 5º curso, a carga do programa repartiríase entre as dúas linguas.

Podería ser tamén que as fórmulas de inmersión retrasada non foran exactamente unha inmersión, senón que consistiran nunha exposición non total á L2. Hai que pensar que a proximidade lingüística do castelán e o galego fai que a súa adquisición sexa máis fácil cá de linguas máis distantes, como é o caso do inglés e o francés. Polo tanto, unha exposición menor pode abondar. Por outra banda, convén ter en mente que as experiencias de inmersión na lingua maioritaria teñen efectos diferentes ós da inmersión na lingua minoritaria (Cummins, 1979, Genesee, 1983).

En tódolos casos, despois de 5º debería haber un único sistema, con reparto das materias nunha e noutra lingua. Ademáis seguiría a haber tamén ensino dos dous idiomas.

Un aspecto fundamental que deberá ser abordado, é o do estudo e seguimento dos suxeitos sometidos a estes programas, de tal xeito que poidamos sempre saber dos seus efectos, e así modificalos se é preciso.

Algúns poderán alegar que con esta proposta non se chegará nunca a unha normalización do galego en tódolos eidos da vida, e que, probablemente, son necesarias medidas máis ríxidas e impositivas que aseguren o uso do galego. Non obstante, nunca unha política impositiva foi a axeitada para logra-lo uso e asunción dunha lingua. Por outra banda, a cuestión non é tanto de impoñer ou vencer, como de convencer, parafraseando a Gramsci. Nesa liña, o uso masivo e pleno do galego é algo que existe un cambio nas actitudes sociais de cara á valoración do galego. Pero pénsese que esa é unha acción de diferente orde. Eu estou a falar da necesidade de que os nenos poidan chegar a ser hábiles no uso do castelán e do galego, algo que hoxe non sucede en moitos casos, e que acarrea graves problemas de orde académica e non académica ós nenos. A libre decisión persoal de cal utilizar é unha cuestión que depende en boa parte da propia dinámica social, na cal, obviamente, deben actuar os axentes sociais.

Referencias

- Ben-Zeev, S. (1977): The influence of bilingualism on cognitive development and cognitive strategy. *Child Development*, 48, 1009-1018. Versión en castelán Efectos del bilingüismo en la estrategia cognitiva y el desarrollo cognitivo. *Estudios de Psicología*, 1981, 8, 98-114.

- Cummins, J. & Gulutsan, M. (1974): Bilingual education and cognition. *The Alberta Journal of Educational Research*, XX, 3, 259-269.
- Cummins, J. (1976): The influence of bilingualism on cognitive growth: A synthesis of research findings and explanatory hypothesis. *Working Papers on Bilingualism*, 9, 1-43.
- (1979): Linguistic interdependence and the educational development of bilingual children. *Review of Educational Research*, 49, 2, 222-251.
- Garvey, C. (1987): *El habla infantil*. Madrid. Morata.
- Genesee, F. (1983): An invited article. Bilingual education of majority-language children: The immersion experiments in review. *Applied Psycholinguistics*, 4, 1-46.
- Hornby, P.A. (1977): Bilingualism: An introduction and overview. En P.A. Hornby (ed.): *Bilingualism: Psychological, social, and educational implications*. New York. Academic Press.
- Hyltenstam, K. & Obler, L. K. (1989): Bilingualism across the life-span: an introduction. En K. Hyltenstam e K. Obler (ed.): *Bilingualism across the lifespan. Aspects of acquisition, maturity and loss*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Lambert, W. A. (1978): Some cognitive and sociocultural consequences of being bilingual. En J. Alaxtis (ed.): *International dimensions of bilingual education*. Georgetown Round Table on Language and Linguistics. Washington. Georgetown University Press. Versión española Algunas consecuencias cognitivas y socioculturales de ser bilingüe. *Estudios de Psicología*, 1981, 8, 82-97.
- Malaughlin, B. (1977): Second-language learning in children. *Psychological Bulletin*, 84, 3, 438-359.
- Meisel, J.M. (1989): Early differentiation of languages in bilingual children. En K. Hyltenstam e K. Obler (ed.): *Bilingualism across the lifespan. Aspects of acquisition, maturity and loss*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Miller, N. (1988): Language development in bilingual children. En N. Miller (ed.): *Bilingualism and language disability. Assessment and remediation*. Chapman and Hall.
- Moreno Zazzo, M. (1988): *Desarrollo del lenguaje en bilingües familiares: Mezcla de código, cambio de código*. Tese de Doutoramento non publicada. Universidade de Barcelona.
- Nelson, K. (1989): *El descubrimiento del sentido*. Madrid. Alianza.
- Orti Testillano, C. (1988): Experiencia lingüística y desarrollo cognitivo: las ventajas del bilingüismo. *Estudios de Psicología*, 33-34, 229-236.
- : *Bilingüismo y desarrollo cognitivo*. Palma. Publicaciones de la Universidad de Palma de Mallorca. 1988.
- Padilla, A. M. & Liebmann, E. (1975): Language acquisition in the bilingual child. *The Bilingual Review/La Revista Bilingüe*, 2, 34-55.

- Pérez Pardo, M. (1985): Efectos del bilingüismo sobre el rendimiento escolar en un municipio de la provincia de Pontevedra. En M. Siguán (comp.): *Enseñanza en dos lenguas y resultados escolares*. Barcelona. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Pérez Pereira, M. (1990): A evolución da linguaxe en nenos de medio bilingüe. *Cadernos de Psicoloxía*, en prensa.
- Pérez Pereira, M. & Castro, J. (1990): Adquisición da linguaxe en preescolar e no Ciclo Inicial. *Cadernos de Psicoloxía*, 8, 34-42.
- Redlinger, W. & Park, T. (1980): Language mixing in young bilinguals. *Journal of Child Language*, 7, 337-352.
- Ronjat, J. (1913): *Le développement du langage chez un enfant bilingue*. Paris. Champion.
- Siguán, M. (1985): Alternancia de códigos y mezcla de códigos en el bilingüe: Una perspectiva cognitiva. En J. Mayor (ed.): *Procesos psicológicos y actividad humana*. Madrid. Alhambra.
- Siguán, M. & Mackey, W.F. (1986): *Educación y bilingüismo*. Madrid. Santillana/Unesco.
- Taeschner, T. (1983): *The sun is feminine. A study on language acquisition in bilingual children*. Berlin. Springer-Verlag.
- Tunmer, W.E. & Myhill, M. E. (1984): Metalinguistic awareness and bilingualism. En W. Tunmer; C. Pratt & M. Herriman (eds.): *Melalinguistic awareness in children*. Munich. Springer-Verlag.
- Vila, I. (1984): Yo siempre hablo catalán y castellano: datos de una investigación en curso sobre la adquisición del lenguaje en niños bilingües. En M. Siguán (comp.): *Adquisición precoz de una segunda lengua*. Barcelona. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Vila, I.; Boada, H. & Siguán, M. (1982): Adquisición y desarrollo del lenguaje en bilingües familiares: primeros datos de una investigación. *Infancia y Aprendizaje*, 19/20, 89-99.
- Volterra, V. & Taeschner, T. (1978): The acquisition and development of language by bilingual children. *Journal of Child Language*, 5, 311-326. Versión castelán La adquisición y desarrollo del lenguaje en niños bilingües. *Infancia y Aprendizaje*, 1983, 21, 23-36.

NOVAS PROPOSTAS NA DIDÁCTICA DA LINGUA

EQUIPO DE LINGUA GALEGA

Gabinete da Reforma Educativa

Non é un segredo para ninguén dicir que, na actualidade e falando en termos xerais, o estudio da gramática ocupa un papel preponderante, cando non exclusivo, dentro das clases de lingua. O estudio das regras que definen o sistema da lingua e a realización de actividades de aplicación máis ou menos directa das mesmas, xeralmente baseadas nunha concepción conductista da aprendizaxe, é o que predomina.

Isto hai que matizalo dalgunha maneira. Por exemplo, é evidente que a afirmación é tanto máis certa canto maior é a idade dos alumnos. Nos niveis inicial e medio da actual E.X.B., pola propia evidencia de que os alumnos eran incapaces ata dunha aprendizaxe superficial da gramática, os mestres víronse na obriga de ensaiar outros camiños nas clases de lingua. Pola contra, nos niveis da Segunda Etapa de E.X.B. e nos correspondentes ó Ensino Secundario, a gramática ten unha importancia desmesurada.

Este feito trae como consecuencia que nas clases de lingua se caia nunha aprendizaxe formalista (a lingua pola lingua), esquecendo a dimensión expresivo-comunicativa que debe prevalecer na súa didáctica.

Isto é grave para calquera lingua, pero para o caso da galega é dramático. Porque non hai que analizar moito para vermos que esa concepción das clases de lingua, no caso do galego, reforza o carácter "latínista" que desde moitos ámbitos contrarios á normalización se lle quere dar. En efecto, un estudio da lingua que esqueza a dimensión expresivo-comunicativa e prime a dimensión metalingüística está contribuíndo a que os alumnos vexan a lingua como un obxecto de estudio alonxado da vida. E iso é todo o contrario do que desde o sistema educativo se debe facer para axudar á normalización.

Por outra banda -e non só no caso do galego- os resultados desta concepción didáctica, desta sesgada identificación *lingua = gramática*, están á vista: os rapaces empregan a lingua falada, maioritariamente, cun empobrecemento alarmante e con grandes deficiencias na estruturación discursiva do seu pensamento; os traballos escritos están en estreita relación co dito para a lingua oral; non se constata un incremento do gusto

pola lectura. E é lícito preguntarse sobre as razóns desta evidente distancia entre os obxectivos perseguidos e os resultados realmente acadados.

Non imos ser tan inxenuos como para crer que estes resultados se deben tan só a unha equivocada concepción das clases de lingua. Sabemos que existen moitos máis factores, e moi complexos, que están pesando -desde dentro e desde fóra da escola- sobre a aprendizaxe. E sabemos, no caso que especialmente nos ocupa -o da lingua galega-, que estes factores teñen unha importancia fundamental. Pero iso tampouco non debe facer esquecer que o dito anteriormente sobre o papel da gramática ocupa un lugar relevante nesa non efectividade das clases de lingua. E cremos que o cambio do papel da gramática é clave para que cambie toda a concepción da lingua na escola. Isto por dúas razóns:

A. Ó deixa-lo seu papel preponderante, haberá tempo para abordar outros aspectos (a linguaxe oral, as actividades grupais de carácter crítico e creativo, o traballo escrito persoal e creativo, a práctica coas linguaxes dos medios de comunicación, etc.) que hoxe non se abordan baixo a excusa de que "non hai tempo para eles".

B. O novo papel que debe xoga-la gramática contribuirá ó reforzo de todos eses aspectos que hoxe non se tratan, acadando así a súa auténtica función.

Un novo enfoque

Tense constatado que nin o ensino obrigatorio nin o postobrigatorio capacita actualmente ós escolares nesa serie de hábitos e saberes idiomáticos que lles posibiliten a comunicación co mundo que os rodea. Toda esta experiencia, que se ten de incorporar mediante a lingua -ese elemento fundamental na estruturación do pensamento-, non chega a efectivarse, entre outras cousas, porque as programacións se centran preponderantemente nos contidos teóricos ou na reflexión sobre o código en si. Pérdese así de vista a misión principal dunha clase de lingua: capacitar ó alumno na *comprensión e expresión oral e escrita*. Parece necesario, polo tanto, un enfoque diferente da materia nesta dirección básica: dar total prioridade á perspectiva pragmática do idioma, supeditando as reflexións teóricas a ese mellor dominio das facultades comunicativas en calquera das súas dimensións.

Tal práctica comporta, brevemente enunciada, *traballar e consolidar hábitos* que non veñen adquiridos, *sobre todo no oral*, por canto xeralmente os alumnos/as non se expresan; *iniciar gradualmente* ós escolares na *reflexión sistemática da lingua*, privilexiando os aspectos máis rentables de fonética, léxico e gramática a través do dominio práctico de vocabulario e estruturas de lingua; *adquirir información fundamental* sobre a

situación da lingua no mundo de hoxe e sobre a súa presenza e uso nos mass media, sen esquecer, en fin, que o idioma tamén é un medio de expresión de sentimentos e vivencias persoais.

Nunha óptica normalizadora que debemos ter clara, a orientación da materia nesta vía semella indispensable, dado que a presenza do galego nas aulas non ten como obxectivo explicarse a si mesmo. Hai que lograr que o alumno o considere como vehículo naturalmente idóneo para a expresión total das súas necesidades comunicativo-afectivo-creativas. Evitarase deste modo que escolares non falantes na clase, calificados mesmo con sobresaliente en atención quizais ó dominio pasivo (ou escrito) do código, resulten ser despois os homes e mulleres que vemos tatear ante a pantalla do televisor e ante o micrófono de calquera tribuna.

A lingua oral, coa súa complexidade de recursos, ten de preceder e ser primada con relación á escrita. Cómpre evita-la eiva da didáctica vella por todos padecida, onde case nunca se lle dá ó discente a oportunidade de que fale. Non quere dicir isto que se minusvalore de ningunha maneira o dominio da escrita, a outra cara da expresión verbal tan necesaria, pero parece claro que os futuros cidadáns a quen hoxe formamos se van comunicar co mundo circundante a través sobre todo da facultade oral. Van ter moito que usar das artes da palabra.

Vén sendo tradicional nas nosas aulas o desprecio case absoluto da oralidade en favor da escritura. Non é xa que non exista unha didáctica que ensine a comprender e falar ben, senón que nin sequera se propicia que os escolares *falen*.

Son responsables desta deficiencia causas de tipo estrutural aniñadas no sistema educativo e tamén causas psico-sociolóxicas obedientes a un vello prexuízo enraizado na cultura occidental: a identificación da lingua escrita co rexistro literario (culto) e a asimilación da lingua oral ó rexistro coloquial (vulgar).

Medio de comunicación social por excelencia, a facultade oral constrúese co pensamento de modo simultáneo, sendo esencialmente espontánea. Como unha actividade colectiva máis, cabe considerar, pois, a existencia de tantos usos orais como diferencias sociais, variedades dialectais e idiolectos se dean. Pero ademais a lingua, antes de nada, é unha forma de comunicación oral, previa e independente da ulterior plasmación no código da escrita. Por iso é necesario que o referente constante sexa a fala nos seus diversos rexistros e niveis.

Nunha superación da dicotomía lingua falada/escrita, cabe precisar que unha e outra parcela, se ben diferenciadas e que demandan un tratamento pedagóxico de seu, son elementos dunha mesma realidade que se apoian mutuamente. Con todo, a lingua oral (falada), por sernos natural e producirse nun *marco* ou situación concreta, posúe unhas características específicas ou constantes identificativas que a diferencian da escrita: presenza de interlocutor, proximidade, falta de consciencia ou reflexión do

uso lingüístico, disposición psicolóxica concreta, instantaneísmo temporal e espontaneidade. Por outro lado, unha enumeración dos seus recursos expresivos máis significativos debe observar que na linguaxe oral común forma e contido da comunicación tenden a darse desorganizados; que a entoación ofrece máis riqueza de matices; que a fonética non se dá estandarizada; que son frecuentes os tics, vacilacións e pausas, así como a exclamación, a construción sintáctica arbitraria, o anacoluto ou rupturas na mensaxe, a apelación ó interlocutor, o relativo rigor vocabular, o uso onomatopéico, de frases feitas e tamén inacabadas, a innecesaria sinonimia explicativa, etc.

Direccións nunha posible alternativa

As destrezas para a comunicación oral deben ser promovidas, de modo gradual e sistemático, considerando en todo momento o nivel real de competencia lingüística que traían os alumnos.

Para levar a cabo este propósito, o profesor deberá afrontar dificultades diversas: algunhas que non dependen do docente (excesivo número de alumnos por aula); outras que si dependen da súa resolución (proporción no tempo dedicado ós distintos aspectos da materia; insuficiente valoración da comunicación oral; dúbidas sobre a rentabilidade do esforzo utilizado nesta aprendizaxe...). Con todo, poden sinalarse -entre outras- as seguintes vías para unha razoable superación das dificultades mencionadas: a rectificación dos obxectivos xerais da Área de Lingua; o reordenamento dos contidos da mesma; e, por último, a adopción das técnicas e procedementos adecuados. Convén advertir que é preciso facer fincapé na lingua escrita -en razón do dominio limitado da mesma que aínda teñen alumnas e alumnos-, pero non hai razóns para primala, arre-cantando para as marxes da actividade da aula a atención á lingua oral. Polo tanto, debe coidarse en todo o proceso de ensinanza-aprendizaxe a harmonía entre ambas realizacións do sistema da lingua. Por outra parte, se afirmamos que a lingua oral sempre é importante, no caso do galego esa importancia é fundamental e cómpre recuperala coa maior urxencia; deixa-lo noso idioma limitado á escrita equivalería a deixalo eivado da súa dimensión básica.

A aprendizaxe da competencia comunicativa na lingua oral basearase en dous tipos de actividades: dunha parte, na reflexión sobre mensaxes efectivamente intercambiadas en procesos de comunicación reais -da aula ou da rúa-, se é posible rexistrados en magnetofón ou vídeo; doutra, na produción de textos orais de variada natureza.

Na reflexión sobre a lingua oral faranse ve-las diferencias entre o oral espontáneo e o planificado. Nesta reflexión, atenderase ás peculiaridades que se derivan dunha situación compartida polo emisor e o recep-

tor (referencias deícticas ós interlocutores e ó contexto, marcos de referencia comúns...), ás características propias do modo de comunicación adoptado (voz, elementos non verbais, sintaxe oral...) e ás normas de comportamento social que rexen o intercambio dos falantes, que no caso do galego veñen marcadas por actitudes diglósicas.

Mención á parte merece o fenómeno do bilingüismo pasivo, que permite que as persoas se expresen nunha ou noutra lingua, sendo totalmente válida a comunicación polo feito de ambos falantes seren competentes con dous códigos. Haberá que coidar, neste aspecto, que a mentada competencia se exerza de maneira efectiva. Na produción de textos orais insistirase, en especial, naqueles tipos de discurso que veñen esixidos polas necesidades sociais e culturais do alumnado destas idades. Mención particular merecen aquelas formas de comunicación oral que son as predominantes na práctica didáctica das diferentes disciplinas (resumes de textos, exposición de temas, informes sobre o traballo...) ou na vida do grupo (defensa argumentada dunha opinión, debate...). Nótese que se trata nestes casos dun tipo de discurso que fai referencia a situacións non presentes no espazo e no tempo e que esixe un proxecto previo por parte do emisor, así como unha estrutura pechada. Para lograr competencia en tal tipo de discurso, insistirase na planificación previa dos propios textos orais, estruturación do texto e desenvolvemento sintáctico-verbal do mesmo. De forma particular, atenderase a evita-la elipse, os clichés e palabras-comodín, así como a empregar un léxico adecuado ó asunto que se trata.

Labor esencial do profesor será suscitar un clima afectivo que facilite a participación progresiva de tódolos membros do grupo nas diversas formas de comunicación singular (exposición), dual (coloquio, entrevista...) e plural (debate, foro...). Tamén, propoñer -ou facilitar que o fagan os propios alumnos- temas que respondan ós intereses e necesidades das mozas e mozos desta idade.

Non deberán deixarse pasa-las ocasións -non suxeitas a planificación previa- nas que a comunicación oral plural prenda de modo espontáneo na aula (asuntos que é preciso resolver con urxencia, noticias de máxima actualidade, conflitos da vida escolar...). En suma, intentarase que as actividades de comunicación oral estean estreitamente relacionadas coa realidade afectiva e social dos alumnos/as.

Para ir logrando unha competencia crecente na comunicación oral, cumprirá empregar gradualmente diversas estratexias (conversa, besbello, remuíño de ideas, recitación, dramatización, panel, exposición, debate...). Con todo isto intentarase que os alumnos e alumnas sexan quen de intercambiar as súas posicións na situación comunicativa (emisor/receptor) e de evita-los dous extremos de verbosidade e a inhibición, especialmente este último, que no galego adquire unha significación moito máis fonda que a clásica inhibición que pode darse nun contexto normalizado, pois

neste caso nace de condicionamentos psicolóxicos e ten a súa raíz no conflito entre linguas antes mencionado. Por último, atenderase nas actividades orais á existencia de diversos rexistros no seo da mesma lingua. A formulación do mesmo contido informativo en rexistros variados (coloquial, estándar, científico...) pode ser, a este propósito, unha práctica instructiva e motivadora.

Procuraremos, en todo caso, que os escolares falen (que comprendan e se expresen oralmente), e isto como algo previo á aprendizaxe e dominio da escrita. Cando se trate de galegofalantes, teremos de partir do seu idiolecto, variante dialectal ou coloquial, para avanzarmos logo no dominio dunha expresión oral máis ou menos depurada e na súa conseguinte plasmación escrita. Cómpre, así mesmo, evita-lo excesivo correcionismo no que por veces incorren os/as profesores/as.

Debe sinalarse a importancia do grupo e a súa organización participativa nas actividades lingüísticas orais, así como os contextos atractivos que fomenten a expresión libre dos alumnos. A lingua ha de traballarse en situación, e a dinámica de grupo propiciará ese clima-contexto comunicativo que virá demandado pola actividade mesma. Co adestramento neste indispensable hábito de comprender e expresarse por oral, estaremos dotando ós escolares da necesaria ferramenta crítica para captar, desentrañar e ás veces defenderse da variedade de mensaxes que unha lingua produce en sociedade; mensaxes con frecuencia complexas na estrutura, na intencionalidade e nos matices. A consecución de tales hábitos esixe esta triple competencia: o *uso de rexistro* idiomático apropiado que a situación demande; o *dominio suficiente* das técnicas para a expresión oral, e a *comprensión e valoración* de calquera tipo de mensaxe emitida oralmente.

Conclusións

De todo o dito ata aquí dedúcese a necesidade de introducir cambios en profundidade na nosa concepción da didáctica da lingua, de maneira que se configure arredor duns eixos básicos ben definidos e que, en certa medida, supoñen un cambio radical respecto á práctica maioritaria actual. Estes eixos básicos son, en esencia, os seguintes:

- A lingua ten, sobre todo no ensino obrigatorio, un carácter instrumental. É unha ferramenta que nos serve para expresarnos e comunicarnos con outras persoas.

- Aceptado o anterior, a práctica oral ten que se-lo eixo principal a partir do cal se traballa na clase. Unha fala que non é un fin en si mesma, senón que obedece á dimensión expresivo-comunicativa antes citada. E sempre desde unha perspectiva democrática (hábitos de escoitar, contrastar, debater; fomento do espírito crítico e anovador, etc.).

-Repárese ademais en que, como se explicará máis tarde, no caso do galego esta práctica oral cobra novas dimensións, porque se está a da-lo caso, nas clases de galego, dun estudio "tradicional" da lingua que prima o coñecemento formal e esquece a utilización práctica.

-Cremos, así mesmo, que hai que propiciar unha total modificación do punto de vista desde o que se estudia a gramática. Debe haber ou ben un abandono (na Educación Primaria) ou ben unha moderada e sistemática introducción (na Educación Secundaria) da gramática explícita, en beneficio do tratamento implícito da mesma.

-Entendemos tamén que é de suma importancia prestárle-la atención que merecen a tódolos medios de comunicación de masas (prensa, radio, televisión, etc.), configuradores do sistema de valores dunha boa parte da sociedade. Estes medios de comunicación, ós que se lles ten chamado unha "escola paralela", deben ser obxecto de estudio, na dobre dimensión analítica e práctica.

Ademais da análise explícita destes eixos, cómpre ter presentes outros aspectos básicos, ben referidos ó coñecemento da materia (léxico, interferencias lingüísticas, concepción anovadora no estudio da literatura, etc.), ben referidos ás actitudes lingüísticas do profesorado.

LINGUA GALEGA E LINGUA ESPAÑOLA: UNHA INTERACCIÓN PEDAGOXICAMENTE NECESARIA

BIETTO SILVA VALDIVIA

I.C.E. - División do Profesorado

O sistema educativo español vén establecendo nos sucesivos plans de estudos que a lingua española ha de ser disciplina obrigatoria para tódolos escolares do Estado ó longo dos distintos niveis de ensino non universitarios. Por outra banda, a consecución do rango de oficialidade da lingua galega, supuxo tamén a súa incorporación a ese sistema educativo cunha entidade equiparable -en canto materia académica- á do español. Este feito, historicamente aínda recente, debería provocar un profundo debate pedagóxico entre os responsables académicos das dúas disciplinas, á procura dunha interacción didáctica que posibilitase a consecución de obxectivos comúns e a superación de guetos de natureza diversa nos que poden derivar actitudes de marxinación ou autoillamento.

Evidentemente, non se trata de obviar a problemática social en que se desenvolven as dúas linguas, nin de crer nunha tan ideal como irreal convivencia pacífica dos dous idiomas; senón de analizar seriamente o contexto educativo no que se desenvolve a aprendizaxe lingüística escolar e tirar conxuntamente as conclusións pedagóxicas e didácticas pertinentes. Sabemos que a problemática das linguas en contacto desborda por completo o marco educativo e, moito máis aínda, o específico daquelas materias que teñen encomendado o seu estudio; pero isto non significa que o planeamento curricular que se faga das mesmas non deba intentar articularse de xeito que, por unha banda, se fagan converxer esforzos cara a un mellor coñecemento dos dous códigos, e, por outra, se contemplen as implicacións que teñen, como materias curriculares, no sistema educativo en xeral e mesmo no comportamento sociolingüístico dos seus usuarios.

A cuestión estaría, en suma, en decidir se é posible -e conveniente- unha práctica educativa coordinada no ensino das dúas linguas, de qué maneira se debe manifestar esta coordinación, e qué referente último -mínimo, pero común- debe orientar a actuación dos profesores de lingua galega e de lingua española en Galicia.

Postulados previos e definición de obxectivos

1. En primeiro lugar sería conveniente, por racionalidade e pragmatismo, concordar en dous principios básicos: que o galego é a lingua propia de Galicia (como o acredita a análise histórica e mesmo as disposicións legais vixentes), e que o castelán non é un idioma estraño ó cidadán galego (tal como o declaran as mesmas regulacións legais e o que, se se quere vagamente, podemos chamar sentir colectivo).

Independentemente mesmo da elección lingüística que cadaquén faga para a súa interrelación social, non parece defendible hoxe que poida haber alumnos que abandonen o sistema educativo sen seren quen de empregar, correctamente e con capacidade para se adaptar a distintas situacións comunicativas, os dous idiomas. A función de instrumentos primarios de socialización e de vehículos de cultura que cumpren ámbolos dous, pero tamén outras razóns máis específicas, como a de sinal básico de identificación colectiva no caso do galego e a de lingua franca para a relación cos cidadáns do resto do Estado no caso do castelán, así o reclamarían.

Se isto se acepta nestes termos, cumpriría, entre outras actuacións, un cambio metodolóxico que atendera ó estudio da lingua no seu aspecto máis instrumental e de uso, por riba dos contidos conceptuais que ata agora viñan ocupando, de xeito ás veces obsesivo, ós profesores de lingua. E, por suposto, sería preciso tamén superar formulacións tan reduccionistas como a que se estableceu para a lingua galega na Lei de Normalización Lingüística, cando afirma que, ó rematar o período no que o ensino do galego é obrigatorio, os alumnos deberán coñecerlo "en igualdade co castelán". E non só polo que téñen de prantexamento restrictivo e relativizador para o galego, senón tamén porque, na súa literalidade negativa, pode entenderse como un obxectivo cero para ámbolos dous idiomas. Aínda que se xustifique pola coxuntura histórica na que foi redactada e pola situación en que se atopan hoxe as dúas linguas, é necesario postular metas moito máis positivas.

Nesta perspectiva de mellorar a competencia lingüística dos alumnos, a coordinación pode ser especialmente fructífera para deslindar espazos de interferencia entre dous códigos tan próximos como son o do galego e o do castelán, e tamén para potenciar as especificidades respectivas. O proceso histórico que levou a un empobrecemento progresivo do idioma galego e a súa adscrición a certas esferas e usos socialmente minusvalorados converteuno nunha lingua bastante indefensa diante da outra lingua que cumpría a función de modelo no social e tamén no estritamente lingüístico. Pero tampouco o castelán, malia o seu carácter de lingua do ensino, dos medios de comunicación e do poder, se puido arredar da influencia da outra lingua coa que convivía socialmente, como o

demonstran os usos lingüísticos de moitos castelán-falantes mesmo en esferas socioculturais elevadas.

2. Parece tamén imprescindible asumir que a situación lingüística de Galicia, coa súa complexidade e mesmo conflictividade, non é só problema do profesor de lingua galega, senón que tamén debe ocupar ó profesor de lingua española.

E un principio pedagóxico básico que no momento de elaborar un plan de actuación didáctica cómpre analizar a realidade ambiental na que se vai desenvolver o acto educativo, para establecer, a partir desa información, as pautas que deben guiar a selección de obxectivos e contidos así como as estratexias didácticas máis axeitadas. Na área lingüística, máis sometida ca ningunha outra a condicionamentos externos á propia materia de aprendizaxe, esta necesidade convértese en ineludible, se se pretende que o traballo escolar sexa realmente formativo.

Aínda que non quixeramos ir máis alá do que se refire ó dominio do código, a xa mentada situación de interferencia -ás veces case de hibridación- en que viven na sociedade e na escola os dous idiomas xa sería razón dabondo para reclamar esta contextualización do traballo didáctico e tamén algún tipo de colaboración entre os profesores das súas linguas. Pero é que, ademais, a clase de lingua (galega ou española) en Galicia non se pode limitar á aprendizaxe da materia en cuestión e a corrixir os usos espurios para acadar un dominio máis correcto dos respectivos códigos. E necesario superar o exercicio metalingüístico a que se reduce a miúdo a actividade escolar dentro destas asignaturas, para adoptar un enfoque comunicativo moito máis amplo e integrador dos distintos factores que operan no momento de se establecer un acto de comunicación lingüística: situación na que se desenvolve (formal, familiar...), natureza do tema obxecto de tratamento lingüístico, tipo de interlocutor, etc. Só desta maneira se poderá dar entrada, como contidos lingüísticos tan específicos como os estrictamente gramaticais, a fenómenos como os da alternancia de códigos dentro dun mesmo discurso, de cambio de código por parte dun mesmo falante dentro dun mesmo acto comunicativo, ou das motivacións (non sempre de competencia/incompetencia lingüística) que explican moitos casos de interferencia.

Dicía Weinreich (1953) referíndose á situación de linguas en contacto que o lingüista que postula teorías sobre as influencias entre esas linguas, pero que non se ocupa da descrición do marco socio-cultural no que se desenvolven, deixa os seus estudos suspendidos no aire. Desde o punto de vista didáctico, o profesor de lingua que en Galicia se limite a describir o sistema lingüístico na súa dimensión formal está convertendo a aprendizaxe lingüística nunha operación mecanicista con moi escaso valor formativo. Se a interacción verbal é, en calquera circunstancia, un acto socializador no que a realización lingüística concreta vén determinada por

un conxunto de convencións sociais, éo aínda de xeito moito máis evidente cando hai dous idiomas de uso social dentro dunha mesma comunidade. E isto téñ que ser motivo de análise e reflexión no ámbito especificamente destinado á formación lingüística dos falantes: a clase de lingua.

3. Por último, entendo que os profesores de lingua deberían ser os primeiros en reclamar unha planificación lingüística global que libere a actividade didáctica nesta área dunha serie de lastres e servidumes que non lle competen.

A relación que se establece entre dúas linguas vehiculares no seo dunha colectividade nunca se manifesta en forma de equilibrio, senón de diglosia máis ou menos inestable que tende a derivar en conflito aberto e declarado. Por iso cómpre rexeitar análises estáticas e exclusivamente descritivas, como son as que se derivan a miúdo da sociolingüística americana (Ferguson/1959, e mesmo Fishman/1967) para explicar situacións como a nosa. En Galicia, dentro dun modelo xeral de "lingua dominante/lingua dominada" danse, no en tanto, actitudes sociais contrapostas (de rexeitamento da propia lingua, pero tamén de lealdade lingüística declarada) e unha tensión permanente por ocupar novos espazos por parte do galego que indican unha resistencia a que se manteña unha situación diglósica estabilizada.

En calquera caso, a asimetría que demostra a evidente diferenciación de roles e valoración que se fai aínda hoxe socialmente dos dous idiomas é unha eiva para o exercicio didáctico na asignatura de lingua galega e tamén na de lingua española. Nun moi interesante estudio sobre o funcionamento do texto literario en contextos diglósicos, A. Figueroa afirma que "da mesma maneira que, en situacións de lingua B, o texto B resulta condicionado polo só feito de usalo, igualmente o texto en A para o lector B resulta "afectado" e é lido con modalidades distintas das dun lector do mesmo texto en situación normal". Unha reflexión sería sobre como se desenvolven os procesos de produción, transmisión e recepción lingüísticas en Galicia mostraríanos ata que punto están (eles e tamén o seu estudio escolar) condicionados pola situación lingüísticamente "anormal" na que nos movemos, e confirmaríanos que, aínda que sexa en sentido ben distinto, esa "anormalidade" afecta non só ás manifestacións realizadas en lingua B, senón tamén ás que se producen en lingua A.

Esta sería unha razón máis para que a Administración educativa encare definitivamente unha política lingüística que corrixa este desequilibrio. E que o faga tendo en conta os abondosos estudos e experiencias que se están a practicar noutras latitudes; porque, aínda que o obxectivo predicado sexa o do bilingüismo, con actuacións aparentemente semellantes pódese chegar a resultados claramente contrapostos. Como demostrara Lambert logo de varios anos de programas de inmersión en Montreal (1974), a competencia bilingüe téñ moito que ver coa relación

de dominación entre as linguas implicadas: cando un individuo dun grupo etnolingüístico de alto prestixio segue programas favorecedores da lingua socialmente menos considerada, prodúcese unha situación de *bilingüismo aditivo*, incorporando a nova lingua sen que a súa resulte perxudicada; pero, cando a experiencia se realiza con individuos de grupos etnolingüísticos máis desprestixiados, o que acontece é un fenómeno de *bilingüismo sustractivo*, e a adquisición da nova lingua faise sempre en detrimento da lingua propia ou materna.

Pautas para unha actuación didáctica coordinada

A coordinación didáctica que se propón, a partir dun consenso mínimo sobre as cuestións indicadas con anterioridade, tería que ir moito máis alá dunha unificación terminolóxica (por todos reclamada) e dun reparto dos contidos lingüístico-gramaticais que conforman os programas de ambas asignaturas.

Trataríase de asumir unha auténtica filosofía de Área curricular caracterizada polas seguintes orientacións:

1. Un enfoque instrumental tendente a mellorar a competencia lingüística dos alumnos.

Neste sentido, débese seleccionar e secuenciar os contidos pensando en que sirvan de reflexión sobre o uso, deseñar actividades de aprendizaxe centradas na análise contrastiva das estruturas das dúas linguas, explicitar estratexias moi xeneralizadas en contextos bilingües como son a analogía e a ultracorrección, e darlle un maior protagonismo á lingua viva (especialmente a oral).

2. A potenciación de actitudes reflexivas e razoadas sobre as manifestacións propias de linguas en contacto.

Para elo cómpre identificar no uso lingüístico cotián indicios desa situación, valorar a súa natureza e as causas (lingüísticas, psicolóxicas ou sociais) que os provocan e reclamar unha comprensión do criterio de corrección como algo máis có resultado dunha simple obsesión purista.

3. A utilización de textos como soporte didáctico que vehicule todo o traballo de aula, procurando que na selección dos mesmos se dea entrada a producións lingüísticas realizadas en contextos comunicativos diversos, con funcionalidade distinta e que atendan a usos lingüísticos tamén moi variados.

4. A realización de adaptacións curriculares que se axeiten ó marco socio-lingüístico no que se desenvolve o acto educativo.

As circunstancias nas que se moven as dúas linguas non son uniformes ó longo da xeografía de Galicia, razón pola cal non se poden defender prantexamentos didácticos de validez xeral, debendo ser o conxunto de profesores da Area quen decidan en cada situación concreta os procedementos e estratexias máis indicadas.

Neste momento de discusión sobre a reforma educativa, sería conveniente introducir tamén este tema como un elemento de debate máis entre o colectivo afectado. Obrigaría, cando menos, a unha clarificación de posturas e posiblemente facilitaría a superación de tópicos e reservas ás veces pouco xustificadas.

Así o entenderon os responsables da Area de Lingua Galega e Lingua Española no Gabinete para a Reforma Educativa da Consellería de Educación, ó chegaren a un entendemento decisivo na elaboración do Deseño Curricular Base para a etapa da Secundaria Obrigatoria, pero este esforzo resultará inútil se non téñ continuidade no traballo dentro dos centros e das propias aulas.

Referencias bibliográficas

- Weinreich, U. (1953): *Langages in contact*, Mouton, The Hague.
Ferguson, C.A. (1959): "Diglossia", *Word* 15.
Fishman, J.A. (1967): "Bilingualism with and without Diglossia, Diglossia with and without Bilingualism", *Journal of Social Issues* XXIII, 2.
Figuerola, A. (1988): *Diglosia e texto*, Ed. Xerais, Vigo, pág. 10.
Lambert, W.E. (1974): "Culture and language as factors in learning and education", en Aboud e Meade (Eds.), *Cultural factors in learning*, Bellingham - W. Whashington State College.

ALGUNHAS NOTAS SOBRE O MATERIAL DIDÁCTICO PARA O ENSINO EN GALEGO

NEVES ARZA ARZA

DANIEL VEIGA MARTÍNEZ

I.C.E. División de Estudios sobre Bilingüismo

En xeral, dos modelos didácticos predominantes no noso sistema escolar, o libro constitúe un soporte e recurso fundamental do proceso didáctico. De aí a pertenza de preguntarse como está a situación do libro escolar en galego, especialmente nun intre no que os debates sobre normalización se seguen centrando aínda sobre cuestións ás veces irrelevantes, e no que abraía observar, por exemplo, como no proxecto de Lei de Presupostos de 1990 non se prevé partida ningunha para a promoción do libro de texto e material didáctico en galego.

Cómpre advertir que nos imos a referir ó material didáctico *aprobado* pola Consellería de Educación ó longo da última década -dende a promulgación do "Decreto de Bilingüismo" ata o 30-3-90 e que figura relacionado nas publicacións oficiais-, e que ó suliñar a palabra *aprobado*, queremos recalcar que a Administración non se ten ocupado propiamente da promoción de material didáctico en galego, e, agás un texto do que foi editora, a súa misión consiste no trámite da aprobación de dito material.

2.1. Características xerais do material aprobado

Dos algo máis de 300 títulos publicados, por parte de máis de 20 editoras, constátase que as editoras non galegas publicaron o 61% dos libros aprobados fronte o 39% das galegas.

Neste primeiro apartado de carácter xeral, informaremos ó lector sobre catro cuestións; tipo de material, área (materia que cubreu), ciclo ou nivel de ensino ó que se destina e período no que se editaron.

No que fai ó *tipo de material*, o 74% correspondería a libros catalogados como "do alumno"/"texto", o 18% como "libro do mestre" e o 8% restante estaría integrado por distintos tipos de material didáctico complementario.

Por *áreas*, a materia de lingua galega abarca o 59% do material aprobado, a de Ciencias Sociais o 27% e a de lecto-escritura o 5%. O 9%

restante repartírase entre algunhas das materias que compoñen o currículo de B.U.P. C.O.U. e E.X.B.

Por ciclos ou nivel de ensino, destacan pola maior dotación de material didáctico en galego: o Ciclo Medio (36%), a Segunda Etapa (25%) e o Ciclo Inicial (19%). No polo oposto sitúanse BUP-COU co 9%, preescolar co 3%, varios niveis de EXB co 7% e Formación Profesional con algo máis do 1%.

Segundo os períodos, o de maior produción foi o que abarca os anos 1986-1987, cun 38% do total. Destacan tamén, aínda que en menor medida, os tramos 1988-90 co 25% e o de 1983-85 co 23%. O tramo menos productivo, editorialmente falando, foi o que inclúe até o ano 1982 (inclusive) co 14%.

2.2. Análise do material por nivel de ensino e por materias ou áreas

Táboa 1. Material didáctico en galego segundo materias/áreas e por niveis de ensino⁽¹⁾

Niveis	Preesc.	C. Inic.	C. Med.	Seg. Eta.	F.P.	BUP	COU	BUP/FP	Varios EXB
Materias/áreas	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Lingua galega	0,7	14,4	17,4	16	0,7	3,7	0,3		4,4
Lecto-escritura	2,3	1,3	1						
Ciencias Sociais			16,1	7				0,7	1
Matemáticas				1		1,7			
Experiencias		2,3							
Naturais		1	0,7	1		0,7			
Naturais-Sociais			0,7						1
Historia/Xeogr.						0,7			
Música				0,3					0,3
Latín						0,3			
Química							0,3	0,3	
Literatura Galega						0,7			
Lingua e Lit. Gal.						0,3			
% por nivel	3	19	36	25	0,7	8	0,7	0,7	7 ⁽²⁾

(1) O "ene" total é nesta táboa 298. As porcentaxes están referidas en tódolos casos tamén ó total.

(2) Na súa maior parte serían libros correspondentes ó ciclo medio e a segunda etapa.

Neste segundo apartado, tomando como base informativa os datos -expresados en porcentaxes- da táboa 1, dase conta da disponibilidade de material didáctico en galego nos diferentes niveis de ensino segundo as materias/áreas.

Por niveis de ensino, obsérvase que os que presentan a máis baixa ou case nula dotación de textos en galego son os de Bacharelato (8% do total), e máis acusadamente, Preescolar (3% do total), COU (0,7%) e Formación Profesional (0,7%).

O Ciclo Medio (36% do total), é, en menor medida, a Segunda Etapa de EXB (25%) disporían dun maior número de textos en galego, se ben, en ambos os dous as porcentaxes máis altas corresponden a textos de Lingua Galega (17,4% no Ciclo Medio e 16% na Segunda Etapa). As Ciencias Sociais é a materia non lingüística que conta con varias opcións editoriais para cada curso dos ciclos. No Ciclo Medio non se conta con textos para Matemáticas e só habería dous de Naturais, mentras que na Segunda Etapa disporíase dun libro de Matemáticas e outro de Naturais para cada curso. En relación coas prescricións legais para estes niveis, constátase que o ensino con textos en galego estaría garantizado, con varias opcións editoriais, para as Ciencias Sociais (mínimo de ensino obrigatorio en galego). Non contando para o Ciclo Medio con textos que cubran un número de áreas suficientes para vehicula-lo ensino en galego en máis áreas, ata chegar a metade como prescribe o Decreto 135/83.

Na Segunda Etapa existiría a posibilidade de ensinar con libros en galego en Matemáticas e en Naturais, aínda que cunha única opción editorial para cada materia e curso.

No Ciclo Inicial, a taxa máis alta tamén é para os textos de Lingua Galega (14,4%). Só existirían dous libros, un para cada curso do ciclo, que permitirían vehicula-lo ensino totalmente en galego e varios que o farían posible so na área de experiencias. A pesar de que dende o curso 83-84 existe a obrigatoriedade legal do ensino en galego para os grupos de maioría galego-falante, a maior parte das publicacións que cubren os dous cursos do Ciclo son do período 88-90.

No Ensino Medio o nivel que conta cunha maior dotación de material en galego é o de BUP co 8% do total, porcentaxe que en máis da metade (4,7%) corresponde os libros de textos de Lingua e Literatura Galegas. As materias non lingüísticas que disporían de texto en galego son: Latín, Historia, Xeografía, Matemáticas, Ciencias Naturais e Filosofía (o último non está recollido na relación de textos oficiais aprobados). Para COU contariase cun texto de Lingua Galega e outro de Química.

Para Formación Profesional, -un dos niveis que presenta as cotas máis altas de utilización do galego na docencia- constátase unha carencia total de textos en galego para as materias non lingüísticas.

Como é sabido, para o Ensino Medio propóñense como mínimo de ensino obrigatorio en galego dúas materias a escoller de catro. Paradoxicamente, para moitos dos cursos non existirían textos en galego para vehicula-lo ensino nas materias propostas. No mellor dos casos, en primeiro de BUP, tres materias das catro propostas terían textos en galego, para os cursos restantes só se disporía deles nunha materia ou en dúas. No caso da Formación Profesional, como se pode observar na táboa 1, a dotación de textos en galego é nula.

2.3. *Análise do material por área e editorial*

Táboa 2. *Material didáctico en galego segundo materias/áreas e por editorial (N = 298).*

Materias/áreas	EDITORIAL GALEGA		EDITORIAL NON GALEGA	
	Total (%)	Por área (%)	Total (%)	Por área (%)
Lingua galega	30	76	28	46
Lecto-escritura	0,3	0,9	4	7
Ciencias Sociais	4	10	22	35
Matemáticas	0,7	2	2	3
Experiencias	0,3	0,9	2	4
Naturais	2	4	1	2
Naturais-Sociais	0,7	2	0,7	1
Historia	--	--	0,3	0,6
Música	0,3	0,9	0,3	0,6
Latín	0,3	0,9	--	--
Química	0,3	0,9	--	--
Literatura galega	0,3	0,9	0,3	0,6
Lingua e Lit. Gal.	0,3	0,9	--	--
%	39	100	61	100

Segundo os datos da táboa 2, a oferta das editoriais non galegas é notablemente superior á das editoriais galegas (61% das primeiras fronte o 39% das segundas).

Por materias, as editoriais non galegas presentan en xeral as porcentaxes máis altas de publicacións para as non lingüísticas (especialmente nas Ciencias Sociais). As editoriais galegas rexistran unha pequena maior dotación de libros de Lingua Galega.

Cabe suliñar, no que fai ás editoriais galegas -aínda que globalmente presentan unha oferta considerablemente menor para as materias non lingüísticas-, rexistran un saldo relativamente maior de publicacións no caso de Ciencias Naturais, a vez que atenden materias non cubertas pola oferta editorial non galega.

2.4. *Análise do material por áreas/materias e períodos*

Táboa 3. Material didáctico en galego segundo materias/áreas e por períodos (N = 298)

Materias/áreas	1981-82 %	1983-85 %	1986-87 %	1988-90 %
Lingua galega	7	17	22	12
Lecto-escritura	5			
Ciencias Sociais	0,7	5	12	7
Matemáticas	0,7			2
Experiencias	0,3		1	1
Naturais			1	2
Naturais-Sociais			0,7	0,7
Historia				0,3
Música	0,7			
Latín		0,3		
Química				0,3
Literatura Galega			0,3	0,3
Lingua e Lit. Gal.		0,3		
%	14	23	38	25

Atendendo a unha análise das publicacións por períodos (táboa 3), obsérvase unha tendencia a unha maior elaboración de publicacións en galego para as materias non lingüísticas a partir do ano 1986, xunto cun descenso/non edición de textos de lecto-escritura dende o ano 82.

Agora ben, a tendencia xeralizada e que prima numéricamente mostra que a Lingua Galega e as Ciencias Sociais seguen a encabeza-las prioridades editoriais (a Lingua Galega en tódolos anos analizados e as Ciencias Sociais a partir de 1983).

Outras materias foron atendidas por primeira vez ou con máis intensidade a partir do período 86-87 (Experiencias, Naturais-Sociais, e

Naturais). No período 88-90 incorpóranse novas materias e retómanse outras (Matemáticas, Historia, Química).

2.5. Consideracións finais

Do exposto, dedúcese claramente a infradotación de material didáctico en galego. Carencia que constitúe un síntoma máis da minorización da lingua galega no ámbito escolar, a vez, que pon en evidencia as condicións de precariedade nas que se está a desenvolver o escaso ensino en galego existente. Neste senso, é dabondo exemplificador o caso de Formación Profesional que sendo un dos niveis máis galeguizados, vese privado de material didáctico en galego.

Hai que valorar positivamente a contribución dalgúns Concellos, Sindicatos e Movementos de Renovación Pedagóxica que teñen publicadas unidades didácticas e outro material complementario en galego.

Tamén é de resaltar como positivo a publicación, por parte da Consellería de Educación e Ordenación Universitaria, dos Léxicos para as distintas materias e dunha colección de Vocabularios.

Por último, cómpre lembrar que un proceso *planificado* de incorporación dunha lingua como vehicular de ensino significa entre outras cousas, asegura-la dotación de textos e materiais didácticos na lingua que se pretende normalizar. Segundo amosan os datos aquí presentados, a produción de material didáctico en galego non ten sido precisamente un dos frentes de actuación da Administración Educativa.

CONSIDERACIÓN BÁSICAS PARA A RENOVACIÓN DOS MÉTODOS DE APRENDIZAXE DO GALEGO

HENRIQUE MONTEAGUDO ROMERO

MANUEL PUGA MORUXA

XOSÉ A. FERNÁNDEZ SALGADO

Instituto da Lingua Galega

1. Introducción

A introducción da lingua galega como materia de ensino provocou a aparición dun número considerable de textos de lingua para diferentes niveis, máis ou menos útiles para a aula, pero pouco prácticos para unha persoa adulta que queira aprender galego pola súa conta. Certamente, non abundan os métodos de aprendizaxe do galego para adultos, e os publicados ata o de agora (*Galego 1, 2, 3, Edigal, O Galego Hoxe, Galego coloquial*), presentan problemas de enfoque, de método ou de adaptación ás necesidades actuais por defectos nalgún ou varios dos seguintes aspectos: falta dunha programación exhaustiva dos contidos que se pretende transmitir, incorrecta gradación de niveis de dificultade progresiva ó longo do curso, non planificación dos obxectivos en termos de niveis de competencia comunicativa e en función do tipo de aprendentes.

Por outra banda, coidamos que na sociedade galega actual a demanda de aprendizaxe da lingua galega é cada vez meirande, en parte como consecuencia do maior aprecio pola lingua nos distintos ámbitos sociais, e en parte -e moi especialmente- debido a que o coñecemento do galego estase revelando unha ferramenta útil no traballo, mesmo como axuda ou requisito para acceder a determinados postos de traballo ou para a promoción laboral ou social. Ademais, hoxe contamos cun medio moi poderoso -a televisión- que, ben utilizado, pode ser un colaborador valioso na tarefa de facilita-la aprendizaxe da lingua a amplos sectores sociais que se viron impedidos de emprendela nos seus anos de formación. Deste xeito, a programación de cursos de lingua galega difundidos en medios de comunicación de masas pode servir a tres finalidades principais: 1) axuda á integración socio-cultural da nosa sociedade, na medida en que facilita o contacto e comprensión cultural entre as dúas comunidades lingüísticas de Galicia, 2) instrumento de formación dos adultos, colabo-

rando á consecución de fins educativos que non deben rematar cos ciclos de ensino formal, 3) medio de promoción cultural, social e laboral dos galegos que se viron privados do dereito ó acceso á cultura e á lingua galega durante a etapa da súa formación escolar. Indubidablemente, como corolario do anterior, nestas condicións, un curso de galego influirá positivamente nas actitudes sociais ante a lingua galega, e, en definitiva, constituirá unha contribución importante á normalización lingüística e cultural do noso país.

De aí naceu o proxecto de elaborar un curso audio-visual de galego que estamos tentando realizar no seo do ILG. Este labor obrigounos a facer unha reflexión previa sobre os obxectivos do ensino dunha lingua, os medios con que se debe contar para cumprilos e as posibilidades e dificultades dun método audio-visual. Ofrecemos neste artigo os primeiros froitos desa reflexión.

2. Componentes da competencia comunicativa

Xeralmente, na actualidade, recoñécese que o obxectivo da aprendizaxe dunha lingua é a ampliación da competencia comunicativa do aprendente, isto é, a mellora da súa capacidade para comunicarse. Téñase en conta que o concepto de competencia comunicativa non se restrinxe á comunicación cara a cara, senón que cobre todo o abano de actividades que implican interacción lingüística, incluída a interpretación de textos. Os factores que interveñen na competencia comunicativa teñen sido obxecto de numerosas discusións e de feito, conforme aumenta a comprensión do que esta representa, as condicións para atinxila móstranse máis e máis complexas.

Vexamos en primeiro lugar cales son os componentes básicos da competencia comunicativa que procuraremos ter en conta na elaboración do noso curso:

2.1. A competencia lingüística: é o componente primario, que podemos definir como o coñecemento dun vocabulario básico e o dominio das regras estruturais elementais que habilitan para a comprensión e produción de enunciados dotados de sentido. Neste primeiro nivel, ó falar de 'sentido dos enunciados' referímonos ó seu significado convencional. Por significado convencional entendemos aquel que os falantes nativos asocian normalmente a un enunciado presentado illadamente. Por exemplo, o enunciado "*son as cinco menos cinco*" ten un significado convencional moi definido, relacionado coa información horaria, por poñer un caso, con que aparece nas emisións radiofónicas. Pero ese mesmo enunciado empregado nunha aula polo profesor pode querer significar 'tendes cinco minutos para remata-lo exame'. No primeiro uso o enun-

ciado tería a función comunicativa de 'dar información (horaria)' e no segundo a de 'advertir (que falta pouco tempo)' ou 'ordena-la entrega (dun exame)'.

2.2. A competencia socio-lingüística: consiste na habilidade para usar e interpreta-los enunciados dándolle-lo senso apropiado á situación concreta en que aparecen. Na determinación do significado contextual dun enunciado interveñen elementos tales coma as características persoais dos interlocutores, as súas relacións sociais e afectivas, as súas intencións comunicativas, e mais condicións externas coma o escenario, tema e tipo de texto. Polo tanto, a posesión de competencia socio-lingüística implica un nivel superior do dominio da lingua, pois engádelle ó coñecemento do significado convencional dos enunciados o dos seus posibles e diversos significados contextuais, isto é, a habelencia para utilízalos e interpretalos oportunamente en situacións concretas. Por segui-lo mesmo exemplo que antes manexamos, a competencia socio-lingüística é a que permitiría entender "son as cinco menos cinco" como unha invitación para entrega-lo exame nun contexto determinado: enunciado emitido por un profesor, dirixido ós seus alumnos, nunha aula, etc. En definitiva, a competencia lingüística e a competencia socio-lingüística poñen en relación os enunciados coas funcións lingüísticas que poden cumprir e coas intencións concretas dos seus usuarios.

2.3. A competencia discursiva: consiste na capacidade para, en calquera tipo de discurso, percibir e conseguila coherencia dun texto dotado con sentido global propio, a partir dos enunciados independentes que o forman. Polo tanto, a competencia discursiva é a que habilita para usa-los procedementos axeitados na construción e interpretación de textos (entendendo por texto calquera pasaxe, falada ou escrita, de calquera extensión, que forma unha certa unidade). Obviamente, o control da competencia discursiva representa un nivel máis elevado de dominio dunha lingua, pois pasamos da produción e comprensión de unidades menores de discurso, que habitualmente teñen unha significación relativamente simple, a outras meirandes, con significacións máis complexas.

2.4. A competencia táctica: consiste no uso de tácticas comunicativas verbais e non verbais, para compensa-los baleiros debidos ó descoñecemento do código ou as interrupcións no fluxo da comunicación causadas por outros factores. A adquisición da competencia táctica resulta especialmente importante cando se aprende unha lingua distinta á materna. Así, un falante pode quedar parado no proceso de construción dun enunciado, por exemplo porque non sabe como denominar unha cousa, ou non sabe como expresarlles adecuadamente algo ós seus interlocutores, ou porque usa expresións que para os interlocutores significan algo

distinto do que para el mesmo. Algunhas das tácticas que se empregan nestas situacións son: volver a empeza-lo enunciado, expresalo con outras palabras, substituír un termo específico que non se coñece ou non se recorda por un xeral ou sinónimo, describir un obxecto polas súas propiedades físicas, trazos específicos ou características funcionais, solicita-la axuda do interlocutor, etc...

Recapitulando estas catro compeñentes máis propiamente lingüísticas da competencia comunicativa, seméllanos importante facer algunhas precisións para tirar algunhas conclusións concretas e practicamente aplicables á situación do galego. Por unha banda, a maior parte dos aprendentes da lingua galega son castelán-falantes galegos que residen en Galicia e polo tanto están en contacto polo menos ambiental coa lingua galega, por outra banda a proximidade lingüística entre o idioma galego e o castelán facilita a mutua comprensión. O devandito ten innegables consecuencias, en principio, positivas, para a aprendizaxe da lingua galega; pero esta situación tamén presenta riscos que non sempre se souberon evitar: así, son moi doadas as interferencias lingüísticas do castelán no galego, e unha concepción superficial da aprendizaxe do galego conduce a aceptalas sen tentar face-los esforzos necesarios para corrixilas.

As deficiencias na aprendizaxe da fonética galega presentan exemplos moi notorios, que desgraciadamente todos temos a oportunidade de verificar a cotío na televisión. Na correcta identificación dos puntos da gramática galega que presentan maior dificultade para os aprendentes e a insistencia neles reside un dos elementos básicos da programación da aprendizaxe da nosa lingua.

* * *

Como dixemos, os catro aspectos da competencia comunicativa que acabamos de describir son os máis lingüísticos. Pasamos agora ós aspectos máis psicolóxicos e socio-culturais do proceso de adquisición da competencia comunicativa.

2.5. A competencia socio-cultural: o uso dunha lingua repousa sobre dun entramado referencial que está parcialmente determinado polo contexto socio-cultural en que a usan os seus falantes nativos. Polo tanto, a utilización competente desa lingua por parte do aprendente esixe un certo grao de familiaridade co contexto socio-cultural daquela, que o falante nativo atinxe máis ou menos espontaneamente. Débese rexeita-la identificación restrictiva entre competencia socio-cultural e coñecemento da cultura literaria do país, e atender a outros aspectos vivos e cotiáns daquela: o humor, as formas de vida, as actividades económicas, as maneiras de divertirse e as festas, as modalidades de relación entre as persoas, problemas sociais candentes, etc. A adquisición da competencia socio-cultural precisa dunha orientación que non se restrinja á acumulación de co-

necementos, senón que se dirixa tamén ás opinións, actitudes e sistemas de valores do aprendente, para estimular a súa capacidade de entender outras culturas, comunidades, formas de comportamento distintas á súa, evite os estereotipos, etc. No caso de situacións de bilingüismo coma a nosa, a aprendizaxe do galego debe pór unha especial énfase no incremento da competencia socio-cultural, de maneira que os castelán-falantes das nosas cidades (e mailos foráneos) adquiran co galego unha bagaxe cultural que os poña en contacto coa cultura galega, tanto a tradicional e non urbana coma moderna (literaria e non literaria) e que tamén lles axude a penetrar nas pautas e valores específicos desa cultura de xeito que a aprendizaxe da lingua sirva tamén ó proceso de integración socio-cultural da sociedade galega. Noutras palabras, trátase de combinar cos aspectos cognitivos que toda aprendizaxe conleva, aspectos afectivos que impliquen máis integralmente ó aprendente co obxecto de estudo. Obviamente, aquí coma na programación da adquisición doutros niveis de competencia, non se pode tratar ó aprendente como un estranxeiro, pois partimos do presuposto de que a castelanización de Galicia é superficial e non chegou a producir unha escisión definitiva da comunidade galega, cunha bagaxe socio-cultural común, en dúas comunidades socio-culturais e lingüísticas ben definidas e non relacionadas.

2.6. A competencia social: a comunicación é unha actividade social que require os esforzos coordinados de dous ou máis individuos, os cales teñen que mostra-la vontade e habilidade para emprender e mante-la interacción. A vontade implica motivación, actitude participativa e auto-confianza. A habilidade implica empatía e competencia para manexar situacións sociais. O conxunto destas cualidades denomínase competencia social. O estímulo, ata onde sexa posible, desas cualidades, relaciona a aprendizaxe da lingua máis directamente ca ningún outro dos factores mencionados co proceso xeral de arrequentamento do individuo, que se supón é un dos principais obxectivos de todo proceso de aprendizaxe.

3. Componentes lingüísticos na definición dos obxectivos de aprendizaxe

Visto que os obxectivos da aprendizaxe en termos de competencia comunicativa se teñen que axecitar ás necesidades dos aprendentes, a primeira tarefa do programador dun curso será a de defini-las situacións en que os aprendentes terán que usa-la lingua obxecto da aprendizaxe. Isto inclúe preve-los papeis que o novo usuario da lingua terá que desenvolver, os escenarios en que os porá en xogo, e os temas que tratará. En segundo lugar, haberá que especifica-lo que o aprendente será capaz de facer nessas situacións, para o cal teremos que definir:

a) As actividades lingüísticas en que o alumno se verá comprometido: desde as máis simples, coma entender un parte meteorolóxico, ata as máis complexas coma facer un resume oral na lingua que aprende dun texto escrito na súa lingua materna.

b) As funcións lingüísticas ou usos concretos en que o aprendente utilizará a lingua: dar información, expresar certeza ou incerteza, expresar gratitude, pedir disculpas, etc.

c) As nocións ou referentes concretos das funcións lingüísticas. Con este concepto referímonos a elementos máis ou menos concretos, entidades, cousas, xente, acontecementos... Por exemplo, a información non se dá en abstracto, senón que se ofrece sobre algo; a certeza ou incerteza exprésase con respecto a algunha cousa, e así co resto das funcións lingüísticas. Por unha banda, as nocións que o aprendente ten que manexar dependen en grande medida dos temas que se tratan: falando de temperatura cumpriran termos nocionais coma frío, quente, morno, etc. En cambio, existen algunhas nocións que son necesarias en calquera situación e falando sobre calquera tema: conceptos coma *existencia/inexistencia, pasado/presente, antes/despois* non están relacionados con ningún tema particular, senón que constitúen nocións xerais. Aqueloutras nocións que previsiblemente só aparecerán en temas moi concretos chámanse nocións específicas, e son as do tipo quente, frío, morno para o campo da temperatura. Dado que os obxectos referenciais poden ser entidades, propiedades e cualidades das entidades e relacións entre entidades, podemos dicir que as primeiras son as que conforman as nocións específicas, agrupadas en campos do tipo identificación persoal, viaxes, hixiene e saúde, compras, servicios, etc. As de propiedades e cualidades e mailas de relacións entre entidades son máis ben nocións xerais susceptibles de apareceren en calquera acto de fala.

Unha vez determinadas as funcións e as nocións que se van ter en conta, o paso seguinte será precisa-las formas concretas en que aquelas se realizan nunha lingua dada. É dicir, establece-las formas ou exponentes lingüísticos (estructuras, palabras, frases) con que esas funcións e nocións se expresan na lingua obxecto da aprendizaxe.

4. Organización e programación do material

Un dos problemas que hai que solucionar á hora de organiza-lo material de que se compón un curso é o de encaixar, dunha maneira racional e operativa, a progresión de contidos de acordo con dous eixes: por un lado, ordena-las actividades lingüísticas en función dunhas necesidades comunicativas, e, por outro, presentar gradualmente os exponentes lingüísticos (estructuras gramaticais e léxicas), segundo o seu grao de dificultade, a súa produtividade e a súa frecuencia de uso, para levar a cabo

esas actividades. Pois ben, para organizar todo o material didáctico, preséntanse diversos procedementos que pasamos a describir sumaria e esquematicamente.

4.1. Organización puramente funcional

Consiste en organiza-los materiais a partir de funcións lingüísticas (pregunta-la hora, expresar sorpresa, expresar dúbida, saudar, despedirse...). Unha formulación deste tipo é inconcebible dentro do marco dun proceso de aprendizaxe que pretenda ser minimamente gradual, completo, controlable e atractivo para os alumnos, pois implica presentala comunicación lingüística como unha sucesión de enunciados funcionais. Correríase o perigo de converte-lo proceso de aprendizaxe, na súa versión máis simplificada, nun manual do tipo "Aprenda X lingua en 10 días", no que os contidos gramaticais son nulos. Este procedemento daría bos resultados se o que se pretende é conseguir en pouco tempo o que se chama "nivel de supervivencia" dunha lingua; non serviría sen embargo para afrontar un proceso máis complexo de aprendizaxe. Trataríase máis ca de ampliala competencia comunicativa, de da-los elementos lingüísticos mínimos para levar a cabo unha actividade "pseudo-lingüística", para manter un intercambio comunicativo breve e formulario a partir dun número reducido de frases e de expresións. Habería que ver cales son os mecanismos que determinan o uso dunha estrutura ou outra, e iso xa non o prevé unha organización puramente funcional.

Para nós é especialmente inservible, pois é tipicamente empregado con estranxeiros que só queren pasar uns días no país de que se trate e resolve-los problemas máis elementais de sobrevivencia nel (aloxamento, comida, etc.)

4.2. Organización funcional-estructural

Neste tipo de organización de materiais didácticos, aínda que os obxectivos funcionais seguen a ser prioritarios, téñense en conta as implicacións gramaticais das estruturas empregadas. É dicir, a partir dunha función lingüística, poden presentarse diversas realizacións da mesma, e despois examínanse os problemas gramaticais que presentan esas realizacións. Este procedemento comporta un problema difícil de solucionar, sobre todo cando se trata dun curso para principiantes: a imposibilidade de establecer unha xerarquización de funcións que se correspondan cunha xerarquización de estruturas lingüísticas. E aínda hai outro problema: non sempre hai unha soa realización lingüística para cada función. Polo tanto, nos casos de varias realizacións lingüísticas para unha función, preséntaseno-la pregunta ¿cantos e que exponentes lingüísticos ensinar a un aprendiz, e que criterios tomar?. Isto é, se se programan as funcións

lingüísticas en orde de complexidade e dificultade, resulta que os expoñentes lingüísticos que corresponden a esas funcións presentan un nivel de dificultade gramatical totalmente distinto ó destas funcións, de maneira que a aprendizaxe resultaría progresiva no eido das funcións (de máis simple a menos simple) pero caótica no da gramática.

Unha organización deste tipo fai difícil a sistematización dos elementos gramaticais para un aprendiz, e só parece aconsellable en caso de que se trate de materiais para estudantes que xa teñan un certo dominio do uso formal da lingua, de xeito que non se procure tanto unha sistematización estrutural coma o enriquecemento de expresións que complementen un coñecemento previo doutras realizacións lingüísticas. Probablemente este é un enfoque apropiado para a programación dos cursos superiores de lingua no Ensino Medio, que na nosa opinión na actualidade presentan unha orientación excesivamente estrutural ou gramatical.

4.3. Organización estrutural-funcional

Un curso montado sobre un criterio estrutural-funcional recorrería, igual ca nun curso de inspiración estruturalista, a unha presentación lineal das estruturas lingüísticas, ordenadas segundo o grao de dificultade, pero coa diferenza de que a presentación se faría cunhas connotacións nidiamente funcionais. É dicir, un curso estruturalista presentaría unha batería de frases estruturalmente impecables, pero comunicativamente ineficaces, mentres que unha formulación estrutural-funcional presentaría as mesmas estruturas nun contexto con sentido comunicativo real.

Este tipo de organización é atractivo de entrada, e coidamos que é o que debería primar nos cursos escolares intermedios, pero a súa aplicación práctica nun método coma o que pretendemos resulta dunha grande dificultade, posto que o criterio estruturalista tende a minimizar e engolirlas implicacións funcionais.

Despois de analiza-los inconvenientes que presenta unha organización puramente funcional, a estrutural parece a alternativa máis indicada para dar resposta á necesidade dun certo tipo de progresión ordenada, partindo dunha gradación de dificultades gramaticais e das esixencias propias dunha orientación nocional-funcional.

4.4. Organización en áreas temáticas (nocional-funcional)

Trátase, con este modelo de organización, de escapar da tiranía gramatical que impoñen os métodos estruturalistas e de non caer nun tipo de exceso metodolóxico en que a aprendizaxe ordenada dos elementos formais da lingua quede completamente esquecida.

Este tipo de organización toma como punto de partida un número de temas amplos, algúns deles de carácter funcional, outros nocionais e outros adaptados ó contexto. Estes temas inclúen aspectos fundamentais da vida cotiá e da comunicación social (identificación persoal, peticións, ofrecementos, localizacións, o tempo...). Non hai que confundi-lo concepto de *área temática* co de *centro de interese*. Os cursos baseados neste último concepto ofrecen listas de vocabulario básico presentadas en campos ideolóxicos e moitas veces sen ningún tipo de relación entre elas. As *áreas temáticas* implican unha organización máis complexa e ampla, e artellada sobre materiais didácticos. En cada *área temática*, pois, cúmprese un determinado obxectivo xeral, pero para acadar ese obxectivo xeral, o alumno terá que ter superado previamente e de forma gradual uns obxectivos moito máis concretos.

Así, por exemplo, na *área temática identificación persoal*, ademais de asimila-las nocións dese campo (coma tal, "nome", "idade", "estado civil", etc.), co vocabulario específico correspondente (nome, apelidos, vello, novo, solteiro, monxa,...), o aprendiz será habilitado para levar a efecto actividades lingüísticas coma presentarse a descoñecidos, presentar a outra persoa, describir fisicamente a alguén, expresar se alguén lle agrada ou lle gusta, etc.

Haberá que establecer un índice aproximativo de compoñentes funcionais, nocionais, gramaticais e léxicos para cada *área temática*. Se estes compoñentes se distribúen e ordenan de acordo cunhas situacións máis ou menos previsibles dentro do ámbito das relacións comunicativas cotiás, poderemos fixar uns obxectivos específicos e concretos, susceptibles de seren segmentados en función da súa produtividade, dificultade ou frecuencia das formas lingüísticas que se consideren oportunas.

Amais de posibilitar unha aprendizaxe progresiva das estruturas lingüísticas, unha ordenación deste tipo permite unha meirande diversificación na presentación dos actos lingüísticos, co cal se gaña en efectividade e riqueza comunicativa.

5. Os métodos de galego existentes

Ó principio do noso artigo apuntabamos unha crítica xeral ós métodos de galego publicados ata o momento, que como dixemos prestan pouca atención ó aspecto comunicativo da lingua amais de certas deficiencias de concepción e programación. Imos facer unha breve revisión deles.

Os métodos a que nos imos referir son os seguintes: *Galego 1, 2, 3, O Galego hoxe, Edigal e Galego coloquial*.

5.1. A estrutura dos cursos

Todos están divididos en unidades ou leccións que constan xeralmente de tres apartados fundamentais: inicianse cun texto, un diálogo ou un gráfico, teñen despois un apartado dedicado a asuntos de gramática, outro onde se presta atención ó léxico e finalmente unha sección con exercicios para poñer en práctica os contidos gramaticais e léxicos. A orientación determinante é a estrutural con diversas modalidades. A distribución en unidades segue aproximadamente o método de centros de interese.

5.2. Textos, diálogos e gráficos

Presentan un sector de discurso lingüístico en funcionamento. Os textos e os diálogos ofrecen palabras e estruturas morfosintácticas. Ademais, o recurso dos textos permite aprender palabras no seu contexto gramatical, fronte ós diálogos que xeralmente ofrecen as palabras no seu contexto "situacional". Desde outra perspectiva, os textos prestan xeralmente máis atención á lingua literaria e os diálogos ó rexistro conversacional.

O emprego de gráficos con indicacións léxicas é un auxiliar moi útil (como mostra *Edigal*), pero se os gráficos se toman como base da aprendizaxe (coma no *Galego hoxe*) só permiten aprender palabras mediante a súa memorización, sen ofrece-las imprescindibles indicacións sobre o seu uso.

Ademais destes recursos que empregan máis ou menos tódolos cursos en distinta medida, o *Edigal* sèrvese do apoio de casetes, prestándolle consecuentemente máis atención ó plano fónico.

5.3. O tratamento da gramática

Preténdese que os contidos gramaticais de cada unidade teñan algunha relación co texto, diálogo ou gráfico desa unidade. Esta relación, por unha parte, forza en certa maneira o carácter dos textos (*Galego 1, 2, 3*), pois obriga a introducir formas só por necesidades gramaticais. Por outra banda, en realidade o que se fai en tódolos casos é unha distribución dos contidos gramaticais que segue case totalmente o modelo dunha gramática teórica descritiva e tradicional: ortografía, pronuncia, o artigo, o demostrativo, 1ª conxugación dos verbos, 2ª conxugación, etc.

En canto á sintaxe, hai que dicir que é obxecto dunha desatención xeral, tanto no que se refire ás propias estruturas sintácticas coma na programación das dificultades que estas presentan.

5.4. O tratamento do léxico

En xeral non hai unha programación minuciosa en ningún dos cursos do léxico que debe ir nun método de iniciación na lingua galega. A non escolla dun vocabulario fundamental provoca que nos métodos se inclúan moitas palabras que de ningunha maneira forman parte dun nivel mínimo de dominio do idioma e que en cambio falten outras que son imprescindibles nese nivel. A inclusión de léxico faise ou ben por centros de interese (*Galego 1, 2, 3* e en certa medida tamén o *Galego hoxe* por medio de gráficos) ou ben queda simplemente supeditado ó que convén nos diálogos (como é o caso do *Galego coloquial*). No *Edigal* nótase unha maior preocupación pola selección do léxico básico, aínda que aquela non é totalmente sistemática, combinando o método estrutural e funcional paralelamente sen a necesaria integración.

5.5. Exercicios

Os exercicios que se propoñen nos métodos son basicamente sobre temas de gramática e raramente atenden ó léxico ou ó emprego dos dicionarios, sen fomentaren excesivamente a aprendizaxe activa da lingua. Incídese no significado convencional das estruturas, pero non no contextual, deixando de lado a competencia socio-lingüística.

5.6. Planificación

Non hai unha definición clara dos grupos-meta (o público a que van dirixidos os cursos) nin dos obxectivos atinxibles no que se refire á competencia lingüística activa/pasiva nos niveis oral/escrito, nos planos fonético/ortográfico, morfosintáctico e léxico e mais nos distintos niveis comunicativos.

En canto á súa estrutura, combínase unha orientación nociónal para o léxico cunha orientación estrutural para a gramática.

Por outra banda, non están suficientemente estudados e correctamente distribuídos os niveis de dificultade, o cal fai máis arduo o labor de aprendizaxe da lingua.

No que se refire ó aspecto socio-cultural, obsérvase que a serie *Galego 1, 2, 3* presta grande atención á cultura tradicional galega, tanto na súa fasquía material (insistencia no léxico das profesións artesanais, léxico rural, etc.) coma na espiritual. No *Galego hoxe* preténdese explicitamente cubri-lo ámbito da lingua urbana, pero a selección do léxico non foi moi afortunada. O *Edigal* é o máis completo neste sentido, pero non é suficientemente sistemático na súa planificación. O *Galego coloquial* é o que presenta un galego máis vivo, pero insistindo no rexistro informal da lingua, non distingue con claridade suficiente este do rexistro formal.

6. Características do curso que propoñemos

De todo o que levamos dito albíscanse os trazos xerais do curso que nos propoñemos emprender.

6.1. Grupo-meta (destinatarios do curso): será un curso dirixido fundamentalmente a adultos que viven en Galicia, dentro dos cales podemos distinguir dous grandes sectores:

a) Primariamente castelán-falantes que queren aprende-lo galego por inqueda cultural e especialmente porque senten a necesidade de empregalo no seu ámbito laboral ou na súa vida social. Presupoñemos unha certa familiaridade deste grupo co galego, é dicir, notable competencia pasiva e unha lixeira competencia activa (moitos castelán-falantes utilizan máis ou menos ocasionalmente o galego).

b) Secundariamente galego-falantes habituais, que teñen contacto directo co galego falado, pero que non dominan activamente o estándar nin o galego escrito, polo cal non empregan a lingua no traballo e queren ou precisan acceder ó dominio do estándar e da escrita.

O anterior implica que, dentro do enfoque comunicativo que pretendemos imprimirlle ó noso curso, ímonos centrar nos usos formais da lingua fóra do ámbito familiar e do círculo de amizades íntimas, onde o que fala habitualmente o galego non empregará o estándar, e o que non o fala habitualmente non se poñerá a facelo gracias a un curso de lingua. Ademais, aínda que obviamente imos cretra-lo noso interese na lingua falada, dentro das posibilidades de establecer distintos niveis consideráremo-la opción de incidir na competencia sobre a lingua escrita.

En fin, os perfís do grupo-meta son: adultos residentes en Galicia, castelán-falantes ou galego-falantes espontáneos sen dominio activo do estándar oral e escrito, isto é, basicamente sectores profesionais das cidades e as vilas.

6.2. *Obxectivos en termos de competencia lingüística:*

a) O obxectivo mínimo para os castelán-falantes iniciais será capacitalos para o dominio pasivo do galego falado e do escrito común; en canto ó dominio activo, capacitalos para manter unha conversa en galego sobre temas xerais cun grao aceptable de corrección. O obxectivo máximo para este grupo será a familiarización xeral coa lectura do galego escrito (deixando á parte o rexistro máis especificamente literario), a capacitación media para a escrita e iniciación nos seus usos profesionais específicos.

b) Para os galego-falantes, trátase de capacitalos para o dominio falado do estándar e os mesmos obxectivos có grupo anterior para a lingua escrita.

6.3. Método: Refugadas as orientacións restrictivamente gramaticais (funcionais) e léxicas (nocionais) que prevalecen nos cursos actualmente existentes, tentaremos dota-lo noso curso dun *enfoque comunicativo*. Desde logo, a orientación comunicativa presupón unha programación estricta de contidos gramaticais e léxicos do curso. Iso concretízase na necesidade de:

a) unha selección previa de formas e estruturas gramaticais e mais de ítems léxicos (palabras, as súas acepcións e empregos) que se pretende que o alumno domine ó final do curso.

b) a súa ordenación por graos de dificultade, de maneira que se integren nun sistema de unidades de coñecemento acumulables. A estrutura que coidamos máis axeitada para esta gradación é a 'espiral': isto é, facer unidades gramaticais e léxicas que se van sobrepoñendo, comezando polas máis simples e doadas, e ás que se volve en ciclos cun tratamento cada vez máis complexo: Ciclo A (1-2-3-4-5), Ciclo B (1'-2'-3'-4'-5'), Ciclo C (1"-2"-3"-4"-5"),...

c) unha distribución destes contidos no esquema de xeito que aparezan relacionados entre si e segundo as esixencias de desenvolvemento das funcións comunicativas de que imos tratar.

O modelo metodolóxico que nos vai servir de base para a elaboración do curso será o que realizou o grupo de traballo do Consello de Europa, aplicado primeiramente ó inglés no famoso curso *Follow me* e adaptado máis tarde a outras linguas europeas. En principio o modelo do Consello de Europa está concebido para a aprendizaxe de linguas estranxeiras, mediante o deseño dun *nivel limiar*, que se considera que é o nivel mínimo de competencia lingüística que permite comunicarse nunha lingua distinta á materna para satisfacer as necesidades elementais e poder manter conversas simples sobre temas xenéricos. A adaptación ó catalán (*Digui Digui*) supuxo modificar un presuposto básico do modelo inicial, pois este está dirixido á aprendizaxe dunha lingua estranxeira por parte de persoas que non viven no país en que se fala esa lingua. Obviamente ó dirixi-lo curso a persoas que viven no país en que esa lingua se fala, e tendo ademais en conta que se trata de linguas moi próximas, hai que proceder dun xeito diferente na gradación de dificultades, planificación de niveis e velocidade de aprendizaxe, para non reiterar as observacións que fixemos cando falamos dos compoñentes da competencia comunicativa. Isto é, utilizando o parentesco das linguas e a relativa familiaridade coa lingua que se quere aprender, pódense aforrar algúns pasos e explicacións, avanzar máis axiña, e atinxir ó final un nivel máis alto.

En próximas contribucións a esta revista procuraremos afondar nos aspectos máis importantes con que nos enfrontamos na elaboración do curso, e que coidamos que son de grande interese para a necesaria renovación didáctica da aprendizaxe da nosa lingua.

Bibliografía

- Casteleiro, J. Malaca, *Nível limiar*. Conselho da Europa, Strasbourg, 1988.
- Halliday, M. et al., *The Linguistic Sciences and Language Teaching*. Longman Linguistics Library, London, 1964
- Mas, M. et al., *Nível Llindar*, (Versió Provisional). Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Barcelona, 1983
- Slagter, P. J., *Un nivel umbral*. Consejo de Europa, Strasbourg, 1979.
- Van Ek, J. A., *Objectives for foreign language learning*. (2 Vol.). Council of Europe, Strasbourg, 1987

NOTA SOBRE O VOCABULARIO INÉDITO GALEGO-CASTELÁN DE X.M. PINTOS.

SUSO RIVEIRO COSTA

Atópase na Real Academia Galega o manuscrito dun vocabulario Galego-Castelán atribuído a X.M.Pintos, encadernado xunto cun pequeno vocabulario de Pondal e outro de Tobío Campos, tamén manuscritos.

Consta de noventa e seis páxinas e de arredor de 7.000 voces galegas (unha media de 70 palabras por páxina) e as correspondentes equivalencias ou definicións castelás¹. No interior do manuscrito hai unha carta que foi dirixida a Pintos por Buenaventura Gassols, en 1869, en que demanda a traducción de dúas páxinas da *Gaita Gallega*; sobre o propio papel en branco da carta fai Pintos a traducción das palabras solicitadas.

Polas características da obra, que se intentarán ver máis adiante, pódese inscribir dentro do proxecto de Pintos de sentar as bases dunha lingüística descritiva galega, como medio de recuperación e depuración da lingua. Este proxecto tería como data oficial de comezo o ano de 1853, en que se publica a súa obra máis importante, *A Gaita Gallega*.

Segundo as fontes consultadas a data de elaboración (quizá mellor habería que dicir finalización) deste diccionario é de 1865². Supoñendo que efectivamente fora esta a data de "elaboración", parece evidente que

¹ No artigo Pintos, *Gran Enciclopedia Gallega*, tomo 24, p. 255, dáse a referencia dun "Breve diccionario gallego, que se conserva manuscrito en la R.A.G. y que contiene alrededor de 6.000 voces".

Por outra banda, Couceiro Freijomil no seu *Diccionario biobibliográfico de escritores*, vol. III, pp. 96-97, ó referirse a Pintos indica a existencia dun diccionario para o que o autor recollera "unas 14.000 voces".

² Carballo Calero en *Historia da literatura galega*, p. 78 indica que no Boletín da R.A.G., nº 44, 1911, pp. 202-204, se dá esta data como a de elaboración do diccionario. A referencia corresponde a un artigo de etnografía de Ramón de Arana, titulado "Solo de gaita" en que fai unha descrición do instrumento. En nota a pé de páxina indica o autor "Superando a todas esas descripciones (da gaita), se halla la de Pintos, castiza y genuinamente gallega. La copio al pie de la letra del curioso e inédito *Breve diccionario*, escrito en 1865, que se custodia en el Archivo de la R.A.G." E segue co que a el lle interesa, a descrición feita polo noso autor.

Hai outras referencias bibliográficas a este diccionario, pero creo que todas teñen como fonte a nota de R. Arana

foi preciso un traballo previo de recollida, selección e estudio das formas galegas e das equivalencias castelás, todo o cal require un prazo de tempo suficientemente amplo³.

Con respecto ó dicionario de F.J.Rodríguez, publicado no 1863 destaca o feito de que Pintos non o utilizou na elaboración do seu vocabulario, o que resulta de contrasta-las equivalencias ou definicións en ambas obras. Isto pode vir motivado precisamente pola presunta coetaneidade da realización das mesmas.

O feito de permanecer inédito foi a causa de que dicionaristas posteriores como Cuveiro e Valladares non cotexaran o vocabulario de Pintos; unicamente foi tido en conta nalgúns casos xa neste século, concretamente para a elaboración do "Diccionario Gallego-Castellano" da R.A.G.⁴

Características do Vocabulario

A escasa ou nula influencia que este vocabulario tivo na lexicografía galega e a falla total de estudos ou notas sobre el débese ó feito de non ser editado e de permanecer arquivado durante anos. Pois a pesar das forzosas limitacións presenta características de dicionario moderno ó pretender ofrecer un corpus léxico en que entran as palabras de uso común da lingua, non limitándose ou concedendo maior importancia a campos léxicos moi concretos e, por outra parte, deixando de lado criterios como o de non introducir palabras coincidentes co castelán.

Estructuración formal

O vocabulario ten unha estrutura formal moi elemental. Cada páxina do manuscrito consta de dous pares de columnas de voces en galego, en orde alfabética, e as equivalencias castelás (ás veces definicións en castelán) alternadas. Na parte superior de cada páxina e sobre as respectivas columnas vai o epígrafe "Gallego" e "Castellano". Un exemplo de estrutura ideal é o seguinte (reproducción da primeira páxina do vocabulario, banda esquerda):

³ Nos "Fitos cronolóxicos" presentados por Isidoro Millán no libro *X.M. Pintos. Retallos de poesía e prosa*, R.A.G., Coruña, 1975, p. 19, indícase o seguinte: "1853. Ano da fame. Pintos ampara ás probes das xentes escorrentadas das aldeas polo mal e fai recadádivas de vocabulario". Estas 'recadádivas', posto que *A Gaita* xa estaba sendo imprimida, parece probable que foran destinadas a unha obra distinta, e todo apunta ó vocabulario galego-castelán.

⁴ Vemos isto por exemplo no caderno 10 do dicionario da R.A.G., 1918, p. 147, na entrada *amanteigado*, a en que se di o seguinte: "fig. Zorro, astuto, disimulado. Abonado por Pintos". (Estas mesmas equivalencias danse no presente vocabulario).

Gallego	Castellano
A	A
A	La
A	A la
Aa	A la
Abadesa	Id.
Abada	Regazo
Abade	Abad
Abafo	Sofocación
Abafado	Sofocado
Abafar	Sofocar
Abaixo	Abajo
Abaixar	Abajar
Abalar	Temblar, bambolear, sacudir
Abalar	Ganar a alguno, ladearlo en favor.
Abalo	Temblor, bamboleo
Abalar	Sonar el reloj. Lo usan los canteros.
Abalado	Movido, removido
Abarrilar	Quedarse sin medrar el fruto
Abano	Aventador
Abanar	Sacudir, mecer, abanar, aventar
Abandado	Lo que está apartado a un lado, a una banda, flojo
Abanear	Moverse por falta de seguridad, bambolear
Abatir	Abatir, derribar
Abatido	Abatido, derribado
Abatimento	Abatimiento, derribamiento, derribo
Abella	Abeja
Abelleira	Sitio en el que hay abejas. Hierva a que son aficionadas. V. Seixebra
Abellon	Abejon
Abesoiro	Abejorro
Abespa	Abispa
Aberto	Abierto
Abillado	Se dice del vino que está de venta, a la billa o llave.

Pero en moitos casos e posto que se trata dun manuscrito, aínda nunha primeira fase de elaboración, nas marxes do mesmo e en moitas páxinas aparecen engadidos que mesmo non sempre respectan a orde alfabética. Por exemplo, na páxina que comeza coa verba *croio*, na marxe dereita engade o autor "*Bafo - - - Hálito*". Non obstante na maioría de casos de engadidos segue a orde alfabética.

Resulta confusa a repetición (parcial) que fai de palabras que comezan polo dígrafo *ch*. Na letra C, despois da palabra *certeiro* comeza un listado de case dúas páxinas e media con palabras que empezan por *ch*; a primeira é "*Cha - - - Te la*" e remata en "*Chuvasco*". Continúa con *Cibeira* que sería a seguinte a *certeiro*. O final da letra C, despois da última palabra, *Cuxo*, aparecen repetidas formas como *Cereixa*, *Cervo* e novamente aparecen voces iniciadas polo dígrafo "*ch*", ocupando unha páxina, seguindo despois coa forma *Cidade* para remata-lo C en *Custar*.

Todo este enleio parece que se trata dun lapsus de Pintos, pois as partes repetidas non coinciden e obedecen a dous momentos distintos na elaboración.

Modelo lexicográfico e estrutura do contido

A partir da descrición lexicográfica do presente vocabulario e dunha mínima mostra representativa do léxico que contén preténdese dar unha pequena idea das características e do valor da obra.

Categoría gramatical e xénero dos nomes.

Salientamos en primeiro lugar o feito de que en ningún caso dá a categoría gramatical das palabras. Isto ocorre tamén sistematicamente en F.J.Rodríguez, en Cuveiro e en Valladares na maioría dos casos. Tampouco non informa nunca sobre o xénero dos substantivos, o que ten como consecuencia a non aclaración das habituais dúbidas en palabras como *costume, suor, calor* etc.

Vocabulario de equivalencias.

A regra xeral neste vocabulario é a de da-la equivalencia ou equivalencias en castelán para a entrada en galego. Polo tanto e salvo excepcións, como se verá máis abaixo, estamos ante un vocabulario de equivalencias. Isto distingue ó noso autor de boa parte da tradición lexicográfica galega, que concibía o castelán como a lingua na que se debía explicar o significado das formas galegas. (Este modelo atopámolo nos tres dicionarios do século pasado, os de F.J. Rodríguez, Cuveiro e Valladares, e, xa neste século, no incompleto dicionario da R.A.G., no enciclopédico de Eladio Rodríguez e no normativo galego-castelán de Galaxia.) Mais o feito de tratarse só dun dicionario de equivalencias non resta mérito ó labor de Pintos, polo contrario, desde o punto de vista lexicográfico a súa concepción de dicionario bilingüe é a ortodoxa. E ademais, o problema non reside en da-la definición en castelán senón en acha-la(s) equivalencia(s) nesta lingua.

Na cuestión dos significados presenta algunha que outra limitación. En xeral ofrece o significado ou significados máis comúns; por exemplo o verbo *abanar*, presenta tres significados distintos en castelán: "sacudir, mecer, aventar". Outras veces hai maior pobreza significativa. Un substantivo como *abafo*, ten só como equivalente a forma castelá "sofocación", cando existen outras formas máis que o traducen nesa lingua ("vaho", "hedor", "desprecio"). O mesmo ocorre coa forma *abondo*, da que só dá o significado adverbial: "suficientemente", deixando fóra a categoría de adxectivo, co significado en español de "bastante, suficiente". Cando hai (ou

se supón que hai) coincidencia de acepcións entre a forma galega e a castelá, o lexicógrafo límitase a da-la equivalencia formal. Isto é o que ocorre na maioría dos casos. Un exemplo modelo pode ser: "*Baixar* - - - *Bajar*".

A norma xeral de non definir en castelán presenta excepcións e en ocasións dá a definición ademais de da-la equivalencia: "*Gio* - - - *Helada*, el rocío que cae en el invierno en noches frías"; "*Fecho* - - - *Cierro*, el espigo o pestillo de la cerradura".

Outras veces, por non atopar equivalencia, fai unha perífrase en castelán da voz galega: "*Facho* - - - Fogata encendida en una altura para aviso o señal"; "*Farfallar* - - - Revolver la lengua, decir disparates".

Noutros casos máis ca definicións fai descricións; é o caso da voz *gaita*, descrita en columna e media do manuscrito. En ocasións esquecese da equivalencia: na voz *entroido* límitase a dar unha nota etimolóxica: "parece que viene de *introito*".

Hai ocasións en que, por se tratar de formas coincidentes, non dá a equivalencia senón que utiliza a abreviatura "id.". Pero non é sistemático: "*Aire* - - - Id." / "*Acatar* - - - *Acatar*", etc.

En resume, pódese dicir que Pintos utiliza fundamentalmente o sistema de equivalencias, mais cando o considera necesario para que o concepto quede máis claro ou cando non atopa a equivalencia castelá, bota man da definición nesta lingua.

Diminutivos, masculinos e femininos como entradas independentes; inclusión de formas verbais conxugadas.

En moitos casos predomina o criterio didáctico sobre o estritamente lexicográfico. Só así se explica a inclusión de formas verbais persoais como *è* - - *Es*; *Obtendo* - - - *Obteniendo*.

O feito de incluír diminutivos como entrada á parte pode resultar pertinente nalgúns casos, cando o significado dos mesmos se diferencia por algún matiz da forma normal, coma en "*Gaiteiriño* - - - Gaitero poco aventajado en la gaita" ou "*Gaitiña* - - - Gaita pequena o gaita agradable". Mais en moitos casos a forma diminutiva non comporta ningún cambio significativo ("*Cariña* - - - *Carita*"; "*Farrapiño* - - - *Harapillo*"; "*Casiña* - - - *Casita*", etc.) polo que se pode pensar que a inclusión dos mesmos se debe simplemente a cuestións morfolóxicas (descripción do sufixo *-iño, a*)

Menos explicable resulta a abundante e asistemática inclusión de adxectivos femininos en entrada á parte dos masculinos: "*Certa* - - - *Cierta*"; "*Certo* - - - *Cierto*", se ben isto tampouco o fai sistematicamente.

Léxico sincrónico e depurado. Pequena aproximación a unha comparación cos dicionarios da época.

Tomando como base un corpus de 55 palabras (de A ata Abella) tiradas dun dicionario escolar galego actual, en que vai o léxico común, comprobamos que delas o vocabulario de Pintos ten dezasete voces, o de F.J. Rodriguez, once e catorce o de Cuveiro e mais o de Valladares. Mesmo tendo en conta as diferencias de época en que foron realizados os dicionarios e os distintos criterios lexicográficos, esta pequena comprobación pode servir alomenos para dar idea de como o vocabulario de Pintos é o que máis se aproxima, en canto a contido de voces galegas, a un dicionario fundamental da lingua común.

Outra pequena proba comparativa realizada entre o vocabulario que estamos a estudar e os tres primeiros dicionarios galegos publicados, pon de manifesto o que acabamos de afirmar. Algunhas voces rexistradas no vocabulario de Pintos, que pertencen ó que sería a lingua común, non aparecen nos outros dicionarios, son formas como *aboyar*, *aceite*, *acatar*, *acerto*, *abrollar*, *actualidade* e outras moitas.

Pola contra, desta proba realizada nas primeiras páxinas dos dicionarios, comprobamos que só tres voces das rexistradas nos outros dicionario non van no de Pintos; son: *aba*, *acea* e *acenar*. Nesta mostra comparativa o dicionario máis prexudicado é o de F.J. Rodriguez, resultando o de Valladares o máis próximo ó de Pintos en canto a selección e inclusión de léxico.

Pintos (e tamén Valladares) non se limita a ofrecer prioritariamente un léxico de esferas moi concretas da realidade (como fai Rodriguez co mundo da agricultura ou da botánica, por exemplo) nin enche o seu vocabulario con voces arcaicas (Cuveiro abunda en voces fóra de uso). Trata de ofrecer en cambio un corpus léxico sincrónico e en que vaian incluídas palabras que fagan referencia tanto a cousas concretas coma a nocións abstractas, de aí que atopemos formas como *aéreo*, *amizade*, *actividade*, *crueidade* ou *cómputo*... Neste sentido só se aproxima ó noso autor o escritor, gramático e lexicógrafo Valladares. Mais entre ambos existe unha diferenza fundamental: mentres Pintos presenta polo xeral un vocabulario formalmente depurado, isto é sen deformacións vulgares, Valladares aproveita canta deformación existe na lingua, sendo normal neste autor atopar formas do tipo *aición*, *aitividá* /-ade, etc.

Non obstante o dito tamén Pintos reflicte ás veces a fala popular con formas como *pacencia*, *autoridá* (unha das poucas que presenta esta terminación castellanizada) ou outras deformacións como *alcontrar*, *escrequenarse*, *exempro* ou *amostra*.

A existencia no vocabulario de Pintos de formas como *prezo*, *juízo*, *amizade*, ou o adxectivo *rendible* demostra, por outra parte, ademais do coñecemento das fontes quizá tamén un estado de lingua aínda non en exceso contaminado.

Hai que salientar finalmente que aínda tratando de ofrecer un vocabulario común presenta notables (e comprensibles) fallos de inclusión de voces da lingua común; entre outras moitas deixa fóra por exemplo: aba, bo-boá, paxaro, vivir, dicir, escribir...

Cuestións morfolóxicas.

Como xa se viu máis arriba, os grupos cultos -CT- mantéñense sen vocalizar e é de regra xeral a terminación patrimonial dos sustantivos *-ade*.

A terminación en *-imento* para os sustantivos derivados de verbos da CII: *padecimento*, *remordimento*, *regimento*, reflecte unha harmonización dialectal a partir dos derivados de verbos da CIII.

Formas verbais que no galego de hoxe presentan maioritariamente a terminación cos morfemas de infinitivo da CIII aparecen en Pintos co morfemas da CII, así temos formas como *sofrer*, *conceber* (non rexistra en cambio dicir/ dizer, vivir/ viver ou escribir / escreber). Tampouco non rexistra a forma *durmir*, harmonizada, senón *dormir*. Cómpre advertir que esta forma coa secuencia en -o-...-i- pervive aínda no galego. Pola contra, as formas semellantes que consumaron historicamente o cambio para a secuencia -u- ... -i- aparecen sempre deste xeito e non coa secuencia arcaica (-o-...-i-). Son formas como *bulir*, *sumir*, *cuspir*. Todo isto leva a pensar que Pintos se fai fidedigno depositario do estado de lingua por aquela altura.

Variantes formais. Variacións no vocalismo átono. Escrita etimolóxica e outras cuestións gráficas.

As dobres formas son moi frecuentes neste vocabulario. Na maioría dos casos débense a variacións no vocalismo átono, que ten como resultado casos do tipo *mitade* / *metade*, *moiño* / *muiño*, *alogueiro* / *alugueiro*, *belida* / *bilida*, *alacrán* / *alocrán*, ou a variantes dialectais: *mañá* / *mañán*, *mazá* / *mazán*, *más* / *mans* ou *maré* / *marea*. Outras veces os motivos de existencia de dobres formas son simples cuestións de tipo gráfico: *bafo* / *vafo*, *jabrón* / *xabrón*, etc. Existen máis casos de presenza de forma duplicada, como pode se-lo de inclusión dun castelanismo ó pé da forma galega: *bandurria* / *bandurra*, ou ben por existiren no propio idioma esas dúas formas: *alarbe* / *alarbio*, *conchelo* / *couselo*, *comezo* / *comenzo*, etc.

Hai en Pintos unha tendencia clara á escrita etimolóxica nos casos en que en latín a grafía era G: *fugido*, *frigir*, *gelo*, *gio*, *germe*... Nos demais casos adoita haber variantes, ora con j, ora con x: *jabrón* / *xabrón* (< S);

jugo / xugo (< J), *lajento / laxento*, pero só *lage*; *oxe / hoje* (< DJ-) e tamén con g: *geira* (< DIARIA), ou ben só a forma grafiada etimoloxicamente: *jamaís, janela, janeiro, marge, parage*. As formas provenientes de -SC-, -SS- e -X- son grafiadas correctamente: *peixe, frouxo* (< fluxus) *bai-xar* (< -SS-). Pola contra, un lexicógrafo como Valladares presenta graves incorrección neste punto ó grafiar estas formas con j: Cf. *baijar*, etc.

Rexístrase tamén en Pintos a grafía y cando equivale a unha semi-consoante. Dáse pois logo en formas como *fayado, fayar, fayusca*, etc., pero *rei*, etc.

En ocasións aparecen representados foneticamente fenómenos da lingua oral, como o seseo. Danse as formas exclusivamente seseantes, como *berse* ou *verse* ou a forma seseante ó lado da grafiada correctamente *bousa / bouza*.

Finalmente, neste pequeno percorrido por algunhas das características gráficas do vocabulario, hai que indicar con respecto a **b / v** o seu criterio etimolóxico correcto en ocasións, como no caso de *avó, bisavó*, criterio que posteriormente, neste caso concreto, non foi tido en conta.

Dialectalismos e vulgarismos.

Ó lado do prurito purista de Pintos existe unha lóxica influencia da linguaxe oral que ten como consecuencia a inclusión de formas alteradas polo uso popular, como son *pacencia, bulra, bulrar, craba* (pero tamén *cabra*), ou *sasenta* (e tamén *sesenta*), etc. Pódese pensar que estas formas, quizá pola súa extensión na lingua, non son consideradas como vulgares polo lexicógrafo. En todo caso os vulgarismos non descendén neste autor ó nivel de Valladares por exemplo, que chega a incluír formas como *aca-sión* (por "ocasión") nin teñen que ver coas deformacións e inventos de Cuveiro, que presenta formas como *calóndrigo* (por coengo) ou *contiñir* (por conter) por non citar máis casos.

Tampouco é alleo ás variantes dialectais vivas na súa zona, a área suroccidental de Galicia, onde ademais, como xa indicamos, fai a recolleita de vocabulario. Así atopamos formas como *maré, avò* (feminino, con o aberto), *ouir, ouido*, etc. Pero noutros casos as formas dialectais responden a áreas e bloques lingüísticos do galego: *mañá / mañán* ou *chan / chao, coitelo / cuitelo*. Outro fenómeno dialectal que recolle é o da palatalización do **a**, por exemplo na forma *eínda* (ó lado de *aínda*).

Castelanismos.

Convive moitas veces a forma galega co castelanismo ó uso e así temos "*Pòlvo - - - Pulpo*" e "*Pulpo - - - Pulpo*" ou só o castelanismo: "*Duda - - - Duda*", "*Polvo - - - Polvo*", "*Calamar - - - Calamar*", "*òla - - - Ola, onda*", etc. Resultan en cambio máis chocantes castelanismos fonéticos adapta-

dos ó galego, como *consexo*. (Aínda que tamén rexistrámo-la forma correcta), *cravixa* ou "*Fasta - - - Hasta*". Dáse tamén nalgún caso o castelánismo morfolóxico, pasando o grupo patrimonial -br- a -bl-: "*Obligado - - - Obligado*".

A forma *nenhun* (que rexistramos a carón de *nengún* non se trata dun lusismo senón que estamos perante o resultado da unión da conxunción *nen* máis o numeral, intercalando o *h* para indica-la pronuncia velar do *n* (indicamos aquí de paso que este autor utiliza este dígrafo no caso de "unha", que aparece deste xeito: *un-ha*).

O acento como indicador de timbres vocálicos.

Utiliza o acento agudo (,) para indicar que a vocal é pechada. Así distingue por exemplo *abóchar* (inchar) de *abòchar* ("hacer ampollas"). O acento grave (`) indica logo que a vocal é aberta: "*è - - - Es*", "*Còn - - - Peñasco*", etc. O acento circunflexo (^) indicaría unha vocal pechada un grao máis cá pechada normal. Iso é polo menos o que deducimos de casos como:

côrte - - - id.
côrte - - - establo
côrte - - - id., cortadura

Tamén utiliza este acento para a vocal *a*: *mazâ* fronte á variante *mazán*.

Outras características e curiosidades do vocabulario.

Mesmo nesta obra non deixa X.M. Pintos de manifesta-lo seu fondo patriotismo. Así, define o *contrapaso* como "Baile nacional de Galicia" e a *muiñeira* como "Baile de Galicia". É tamén significativa a definición descritiva de columna e media de texto que fai da voz *gaita*, instrumento do que non hai dúbida que era gran coñecedor.

É tamén interesante o testemuño que nos ofrece da denominación dalgúns días da semana, combinando os nomes cristiáns cos pagáns. Son os seguintes:

luns - - - lunes
carta feira - - - miércoles
quinta feira - - - jueves
sexta feira - - - viernes

Dos nomes pagáns hoxe en día só queda vivo na fala "Corta feira" (ou cuarta/ carta feira) en Pontevedra e partes occidentais da Coruña. O feito de que Pintos faga aparecer no seu dicionario algún destes nomes parece indica-la vixencia das denominacións pagás no galego por aquela altura.

CONFUSIÓN ENTRE AS GRAFÍAS B/V NO GALEGO

XOÁN RIVAS CID

Servicio de Traducción. Consellería da Presidencia

Cando vemos escrita nun texto galego a palabra vulto con *v* a moitos chámano-la atención que non se escriba con *b*. Inconscientemente acudimos como referencia ó castelán bulto.

Imos expor neste artigo aquelas palabras que, dada a vacilación característica da tradición ortográfica do galego moderno, presentan na escrita a confusión *b/v*.

Comezaremos daquela coa situación actual do galego respecto deste punto, previo percorrido polas linguas peninsulares, e remataremos coa xustificación histórica, no marco das linguas románicas, do criterio que a normativa oficial seguiu para chegar ás solucións dadas.

A. Estado actual

O portugués, consecuentemente coa súa evolución fonética, continúa a grandes trazos o sistema gráfico medieval¹. Adoptou, xa que logo, un criterio máis fonético ca etimolóxico (a escrita con *b* ou con *v* corresponde á distinta pronuncia de dous fonemas, un oclusivo bilabial sonoro e outro fricativo labiodental sonoro respectivamente).

a) Escribe con *b*, as palabras procedentes de *b*- latino (*boca*, *cam-biar*) ou de *-b-* que procedía da sonorización do *-p-* (*ribeira*, *cabeça*) ou da simplificación do *-bb-* (*abade*).

b) Escribe con *v* as que proceden de *u-* (*vulto*, *vermelho*), *-u-* (*gravar*, *louvar*) ou *-b-* (*haver*, *governo*).

Hai bastantes casos nos que se incumpre a regra, así, escríbense con *v*, cando atendendo ó apartado a) se debía escribir con *b*: *travalho*,

¹ Azevedo Maia, Clarinda de, *Historia do galego-portugués, Estado lingüístico da Galiza e do noroeste de Portugal desde o século XIII ao século XVI (com referência à situação do galego moderno)*, Instituto Nacional de Investigação Científica, Coimbra, 1986, pp. 472-485.

povo, escova, néveda e escribíense con **b** cando debían ir con **v**, segundo o apartado b) *boda, abutre, beber*.

No castelán o criterio fonético non ten pertinencia, pois ou nunca existiu a consoante labiodental, ou se existiu, axiña foi absorbido pola bilabial. Adopta entón o castelán un criterio etimolóxico²; sen embargo consérvanse moitas grafías antietimolóxicas: *barbecho, abuelo, barniz, baranda, berrear, abogado, buitre, bulto, bárcena, barrena, corbata*. Esta situación de incongruencia dáse porque moitas palabras xa quedaron fixadas de vello, instauradas no século XVIII pola Real Academia Española, nun momento de tantariño ortográfico no que faltaba unha *guía etimolóxica* segura.

Mención á parte, pola solución orixinal que presenta, merécea o catalán estándar. Mantén as grafías **b/v** consonte a tradición medieval (situación na que a diferenza gráfica tiña pertinencia fonolóxica), dado que algúns dos seus dialectos, nomeadamente o valenciano, presentan a distinción entre /b/ e /v/.

O galego, por carecer, ó igual có castelán, dun son labiodental sonoro [v] e, xa que logo, dun fonema oclusivo labiodental sonoro /v/, tampouco se pode basear nun criterio fonético para o emprego de *b* ou *v* na escrita. O criterio que se seguiu foi o etimolóxico³ e desta maneira conseguíuselle dar unha gran coherencia ó sistema gráfico **b/v**. Coherencia moito maior cá do castelán, pois por ser recente a norma da nosa lingua, xa se puido estar en disposición de adopta-la *guía etimolóxica* da que carecía aquel.

Outro criterio, en por si moi coherente, pero que rompería coa tradición das linguas románicas, sería o da eliminación dun grafema, por exemplo o do *v*, tal é como fixo o vasco.

Enumeramos agora unha serie de palabras que poden presentar dúbida na escrita con respecto a **b/v**, e que quedaron incluídas, atendendo ó criterio arriba indicado, na versión provisional do vocabulario ortográfico da lingua galega realizada polo Instituto da Lingua Galega:

* Proponse a escrita con **b** para: *abelá, abeleiro, atabío, automóbil, baldeiro, baleirar, baleiro, baril, betume, bolboreta, chiba, gabeta, gabián, marabedí, marabilla* (este caso é especialmente rechamante, pero cfr. lat. MIRABILIS), *móbil, rebentar, trobador*. Tamén se escribe con **b** *barbeito*, cando etimoloxicamente, se vén do latín VERVACTUM⁴, debería ir con *v*.

² Alonso, D. "B = V en la Península Ibérica", *Obras Completas*, tomo I, Gredos, Madrid, 1972, pp. 215-290.

³ *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, Instituto da Lingua Galega e Real Academia da Lengua Galega, 1982, pp. 11-12.

⁴ Corominas, J; Pascual, J.A, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, ed. Gredos, Madrid, 1980, v. I, pp. 505-506.

* Proponse a escrita con **v** para: *avó, avoengo, avogado, avogar, avultar, cavorco, covarde, desenvaiñar, envaiñar, envernizar, envorcallar, envorcar, garavanzo, gravado, gravar, gravata, ouvear, vaiña, vaixel, varanda, varcia, varrer, varudo, vasoira, veo, vermello, verniz, verroallo, verza, vesgo, vexiga, voda, voga, vogar, voitre, vulto.*

Tamén se propón a escrita con **v**, neste caso procedente dun *-f* latino, para palabras como: *acivro, ávrego, Cristovo, devesa, escaravellar, escaravello, escarvar, Estevo, trevo.*

B. Xustificación diacrónica

Unha vez analizado o actual estado da situación, pasamos á xustificación diacrónica do criterio elixido para o emprego do **b** e do **v** no galego estándar.

Temos na Romania, atendendo a como se comportan lingüisticamente respecto deste punto, dous bloques de linguas: un primeiro grupo formado polos estándares do portugués, italiano, francés e romanés que seguen un criterio fonético para a escolla da grafía, e un segundo grupo no que se enmarcan o galego, castelán, sardo e occitano, que seguen un criterio etimolóxico e non fonético á hora de empregarlos grafos **b** e **v**. Ámbolos grupos fundamentan as súas escollas nas dúas pólas evolutivas que se derivaron da situación latina e que a seguir expomos.

No protorromance (s. V - X) temos:

1) Un fonema bilabial oclusivo /b/ que se realiza como [b] e que se corresponde graficamente co **b**, procedente de **b-** (BUCCA), **-p-** (LUPO) ou **-bb-** (ABATTE) latinos.

2) Un fonema bilabial fricativo /β/ que se realiza como [β] e que se corresponde na grafía co **b**, procedente de **-b-** latino (CUBITO) e co **u**, procedente do primitivo wau en calquera posición: **u-** (VERRERE), **-u-** (LAVARE).

Polas confusións que se aprecian en testemuños temperáns do latín vulgar á hora de escribir **b** ou **v**:

BACIUS non VACIUS (báculo)
VAPULO non BAPLO (son azoutado)
PLEBES non PLEVIS (clase plebeia)

semella que xa nesa época latina a oposición fonética [b]-[β], e xa que logo, ó nivel de sistema, a fonolóxica /b-/β/, era difícil de manter.

3) Un fonema bilabial oclusivo xordo /p/ que se realiza como [p] e que se corresponde na grafía co **p**, procedente dun **p-** latino (PALUMBA).

Protorromance:

/β/ - [β]	* u-: <i>uidere, vinu.</i>
	* -u-: <i>lauare, noue.</i>
	* -b-: <i>faba, nube.</i>
/b/ - [b]	* b-: <i>bene, bucca.</i>
	* -b- < -p-: <i>lobo</i> (< LUPO).
	* -bb-: <i>abade</i> (< ABATTE).
/p/ - [p]	* p-: <i>persona, pace.</i>

A partir do fonema bilabial fricativo /β/ prodúcese a bifurcación entre as linguas románicas. Na época medieval a situación era a seguinte:

As do primeiro grupo, das que tomamos como modelo o portugués, chegaron a un fonema labiodental /v/ realizado como [v] e que se representou graficamente como *u*⁵ xa desde o período medieval -daquela, cando vemos escrito en portugués *haver*, temos que ter en conta que a grafía *v* representa unha pronuncia labiodental, mentres que en *cabeça*, a grafía *b* indica que estamos perante unha pronuncia bilabial-.

Segundo as opinións máis autorizadas, as linguas do segundo grupo, das que tomamos como modelo o galego, nunca chegaron a ese sonido labiodental. Produciuse nelas a desfonoloxización /β/ - /b/ en favor deste último. Daquela, pasaron a ter un fonema /b/ con dúas realizacións, [b] e [β], en distribución complementaria determinada polo contexto fonético. As confusións gráficas no galego medieval entre *b* e *v* foron numerosas⁶ debido ó difícil que resultaba mante-la oposición entre [b] e [β]; na maioría dos casos a escolla era a favor do *b*.

Idade Media:

Portugués

/b/ - [b]	* b-: <i>bẽ, boca.</i>
	* -b-: < -p- (latino): <i>lobo, cabeça.</i>
	< -bb- (laino): <i>abade.</i>
/v/ - [v]	* u-: <i>uale, ṽio.</i>
	* -u-: < -u- (latino): <i>lauar, noue.</i>
	< -b- (latino): <i>faua, deuer.</i>

⁵ Na época medieval o *wau* latino representábase graficamente mediante *u* ou *v*. Era predominante a grafía con *u*.

⁶ Lorenzo, R., *Crónica Troiana*, Colección Documentos Históricos, Fundación Barrié de la Maza, A Coruña, 1985, p. 95. Recolle aquí o autor os seguintes pares: *uoiuesse/boluesse*, *tabla/taula*, *soberbea/soberuea*, *pobre/proue*, *palabra/ palaura*, *proba* de que xa no s. XIV existía a confusión gráfica *b/v*.

Galego

/b/-[b] ***b-**: < **b-** (latino): bẽ, boca.
 ***-b-**: < **-p-** (latino): lobo, cabeça.
 < **-bb-** (latino): abade.

-[β] ***u-**: uale, uõ.
 ***-u-**: < **-u-** (latino): lauar, noue
 < **-bu-** (latino): faua, deucr.

Tendo en conta esta situación, e como xa indicamos anteriormente, o galego estándar basea a súa grafía nun criterio etimolóxico e non fonético, pois, a diferenza do portugués, carece dun son labiodental sonoro [v], e xa que logo, a escrita con **b** ou con **v** non acarreta dúas pronunciacións distintas. Daquela, a aplicación dun criterio fonético carece de pertinencia.

⁷ Desde aproximadamente o século XV este *-b-* procedente do *-p-* latino ten unha pronuncia fricativa. É por iso polo que en torno a esa época aumentan as confusións gráficas entre *b/v*. Palabras que deberían ir con *-b-* por procederen de *-p-* fluctúan graficamente: *po-bre/poure*.

Pharmaceuticals		College	
100-101	100-101	100-101	100-101
100-102	100-102	100-102	100-102
100-103	100-103	100-103	100-103
100-104	100-104	100-104	100-104
100-105	100-105	100-105	100-105
100-106	100-106	100-106	100-106
100-107	100-107	100-107	100-107
100-108	100-108	100-108	100-108
100-109	100-109	100-109	100-109
100-110	100-110	100-110	100-110

The following table shows the results of the examination of the specimens of the various drugs and chemicals, and the results of the analysis of the same. The table is divided into two parts, the first part showing the results of the examination of the specimens, and the second part showing the results of the analysis of the same. The results of the examination of the specimens are given in the first part of the table, and the results of the analysis of the same are given in the second part of the table. The results of the examination of the specimens are given in the first part of the table, and the results of the analysis of the same are given in the second part of the table.

Pharmaceuticals		College	
100-101	100-101	100-101	100-101
100-102	100-102	100-102	100-102
100-103	100-103	100-103	100-103
100-104	100-104	100-104	100-104
100-105	100-105	100-105	100-105
100-106	100-106	100-106	100-106
100-107	100-107	100-107	100-107
100-108	100-108	100-108	100-108
100-109	100-109	100-109	100-109
100-110	100-110	100-110	100-110

The following table shows the results of the examination of the specimens of the various drugs and chemicals, and the results of the analysis of the same. The table is divided into two parts, the first part showing the results of the examination of the specimens, and the second part showing the results of the analysis of the same. The results of the examination of the specimens are given in the first part of the table, and the results of the analysis of the same are given in the second part of the table. The results of the examination of the specimens are given in the first part of the table, and the results of the analysis of the same are given in the second part of the table.

"GALICIAN G". UN ARTIGO ESQUECIDO DE E. H. TUTTLE

XULIO CÉSAR SOUSA FERNÁNDEZ

Instituto da Lingua Galega

No apartado "O son galego do g" do apéndice do poemario titulado *Libro da konsagrazión* o estudioso ferrolán Aurelio Ribalta cita un apunte dun artigo do "filólogo yanke" E. H. Tuttle a quen lle chamara a atención o fenómeno da geadá. No pequeno fragmento tomado por Ribalta, o profesor da Universidade de Yale describe o son do *g* galego como semellante ó do andaluz e intermedio entre o do *j* castelán e o do *h* inglés. Ó mesmo tempo compárao na súa orixe co cambio ocorrido no alto alemán de oclusivas sonoras a fricativas xordas¹.

Dende que Ribalta citara o artigo de Tuttle no seu libro, este tardou moito tempo en ser tomado en consideración polos estudiosos que se ocuparon de analiza-lo fenómeno sinalado polo lingüista norteamericano. Ata o ano 1980 non atopamos ningunha referencia sobre o artigo do profesor Tuttle. No número correspondente a este ano da revista *Verba* o profesor Antón Santamarina, nun artigo sobre a orixe da geadá, cita indirectamente este estudio: "Referiuse tamén á *geada* o lingüista norteamericano E.H. Tuttle, que coincide con Gonçalves de Vian[n]a en identifica-la pronuncia do *g* galego co *j* andaluz"; e na nota dinos: "O traballo [de] E.H. Tuttle, "Galician *g*", *Modern Philology* 4 (1906) só me é coñecido a través da cita e os párrafos que transcribe A. Ribalta no *Libro da Konsagrazión*,..."².

¹ "In [errata: *In*] one case Galician has undergone a peculiar change [errata: *change*] unknown in the sister-tongues: a surd fricative similar to Andalusian *j*, intermediate to Castilian *j* and English *h*, has developed out of non-palattalized [errata: *non-palattalized*] *g* as in *xogo* "game", *chaga* "wound", *seguer* "follow", *longo* "long", *algun* "some", *negro* "black". This remarkable change, apparently contrari [errata: *contrary*] to the usual Romance laws of phonetics, reminds one of the High German shifting of sonant oclusives to surd fricatives as in *wissen* corresponding to Slovenian *videti*, Italian *vedere*; but its development was presumably something quite different." *Libro da konsagrazión*, Madride, Librería de los sucesores de Hernando, 1910. p. 152-153.

² "Novas consideracións ó redor das orixes da geadá" *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Vol. 7, 1980. Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela, 1980. pp. 245-246 e nota 10. No mesmo número da revista aparecen outros dous artigos que analizan a orixe da geadá. Non se citan en ningún deles as consideracións de Ribalta sobre a cuestión nin o breve estudio de Tuttle.

O artigo é coñecido ata hoxe de xeito indirecto e parcialmente, xa que o gramático foneticista galego unicamente recadara para o seu libro un pequeno fragmento.

Creemos de interese reproducir aquí na súa totalidade o artigo en cuestión, pois amais de nos fornecer unha hipótese sobre a orixe da geadá que vai polo camiño das teses estruturalistas que oitenta anos máis tarde postularían algúns estudiosos³, constitúe unha interesante achega para a bibliografía lingüística galega. Servíndose da comparación, o autor vai marca-las diferencias e afinidades fonéticas entre o idioma de Galicia, que non é como cren algúns escritores un dialecto do castelán⁴, e os seus veciños peninsulares.

O artigo aparece nas páxinas 278 e 279 do número de outubro de 1906 da revista *Modern Philology* (Vol. IV, nº 2).

GALICIAN G

Although Galicia has long been politically a part of Spain, its language is not, as Castilian writers often say, a dialect of Spanish. Its real affinities are readily made clear by a comparison of almost any of the earlier phonetic developments that differ in the two official tongues of the peninsula.

Latin	Spanish	Portuguese	Galician
caelu	cielo	céu	ceo
bona	buena	boa	boa
plenu	lleno	cheio	cheo
hodie	hoy	hoje	hoxe
januariu	enero	janeiro	xaneiro
folia	hoja	folha	folla
basiavit	besó	beijou	beixou
factu	hecho	feito	feito
illa anima	el alma	a(i) alma	ay alma

In its later history Galician has followed sometimes one language, sometimes the other. Thus *x* still retains, as in Portuguese and Catalan, the sound of English *sh*, Slavonic *s* (*ш*), while Spanish has altered it to a velar fricative similar to Russian *x* in *nacxa* "Easter." On the other hand *ch*,

³ En particular A. Santamarina e D. Prieto para os que a geadá é un fenómeno que ten a súa orixe na evolución do sistema fonolóxico galego. A. Santamarina, art. cit. pp. 243-249 e D. Prieto, "Algunhas hipóteses sobre a geadá", en *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Vol. 7, 1980. Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela, 1980. pp. 223-241.

⁴ Ata datas moi recentes o galego era considerado tanto polos romanistas como polos lingüistas estranxeiros un dialecto do castelán ou do portugués, dependendo do grao de información do investigador. Cf. o artigo do profesor F. Fernández Rei "Posición do Galego entre as linguas románicas", en *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Vol. 15, 1988. Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela, 1988. pp. 79-107.

reduced to a simple fricative in Portuguese (as in modern French), represents the same sound-group in Galician as in Spanish and English. The distinction of open and close stressed *o* seems almost entirely lost, probably through the influence of Spanish; but unstressed *o* has taken the sound of *u*, as it has in Portuguese.

In one case Galician has undergone a peculiar change unknown in the sister-tongues: a surd fricative similar to Andalusian *j*, intermediate to Castilian *j* and English *h*, has developed out of non-palatalized *g*, as in *xogo* "game", *chaga* "wound", *seguer* "follow", *longo* "long", *algun* "some", *negro* "black." This remarkable change, apparently contrary to the usual Romance laws of phonetics, reminds one of the High German shifting of sonant occlusives to surd fricatives, as in *wissen* corresponding to Slovenian *videti*, Italian *vedere*; but its development was presumably something quite different.

In Spanish the surd fricatives *ç ss x* were formerly distinguished from the sonants *z s j*, as they still are in Portuguese. The loss of these sonants Galician shared with Spanish, in which they became surd some centuries ago; and this change was probably connected with that of Galician *g* into its present *h*-like sound. In the peninsular tongues there has always been a tendency to weaken the originally occlusive sounds of *b d g* to fricatives; and supposing this tendency to have been especially strong in the case of early Galician *g*, it is perfectly natural that this sonant fricative should have become surd when the others did.

Against this proposed solution of the question, the objection might be made that of the three consonants *b d g*, the one that has the least tendency to become fricative, in modern Spanish and Portuguese, is *g*. But this objection is by no means fatal, for it is not uncommon to find in a language opposite tendencies during different periods of its history or in different portions of its sound-system. French has gradually gotten rid of all its falling diphthongs, some being changed to rising ones (*ie oi ui*) and others contracted to simple vowels (*ai ei au eu ou*); but the modern language seems to be on the point of forming new ones with the help of vowelized palatal *l*. In English the tongue is generally drawn back from the teeth; in French there is just the opposite tendency. Notwithstanding this, English keeps unaltered the two dentilngual fricatives written *th* (Icelandic *ð* and *þ*), while French lost these sounds long ago. The theory of an early Galician fricative *g* therefore seems an entirely safe assumption; and it is moreover apparently the only one that will account for the modern sound.

E. H. TUTTLE

YALE UNIVERSITY

Aínda que Galicia foi politicamente durante moito tempo unha parte de España, a súa lingua non é, como din os escritores casteláns, un dialecto do español. As súas verdadeiras afinidades claréxanse facilmente ó compara-la maioría das evolucións fonéticas máis antigas, que difiren nas dúas linguas oficiais da península.

Latín	Español	Portugués	Galego
caelu	cielo	céu	ceo
bona	buena	boa	boa
plenu	lleno	cheio	cheo
hodie	hoy	hoje	hoxe
januariu	enero	janeiro	xaneiro
folia	hoja	folha	folla
basiavit	besó	beijou	beixou
factu	hecho	feito	feito
illa anima	el alma	a(i) alma	ay alma

Na historia máis recente, o galego seguiu unhas veces unha lingua e outras a outra. Así o *x* aínda conserva, coma no portugués e no catalán, o son do *sh* inglés, eslavo *s* (*ш*), mentres que o español o cambiou por un velar fricativo parecido ó *x* ruso en *naxxa* "Semana Santa". Por outra banda o *ch*, reducido a un simple fricativo en portugués (como tamén en francés moderno), representa o mesmo grupo de sons ca en español e inglés. A diferenza entre o *o* tónico aberto e pechado, parece case perdida por completo, posiblemente pola influencia do español, pero o *o* átono toma o son *u* coma en portugués.

Nun caso o galego experimentou un cambio peculiar descoñecido nas linguas irmás: unha xorda fricativa similar ó *j* andaluz, intermedio entre o *j* do castelán e o *h* do inglés, que se desenvolveu a partir do *g* non palatalizado, coma en: *xogo*, *chaga*, *seguer*, *longo*, *algún*, *negro*. Este destacable cambio, aparentemente contrario ás leis fonéticas usuais nas linguas romances, fai recordar un dos cambios das oclusivas sonoras ás fricativas xordas do Alto Xermánico, coma en *wissen* que corresponde ó eslavo antigo *videti*, e ó italiano *vedere*; así e todo o seu desenvolvemento foi presumiblemente algo diferente.

En español as fricativas xordas *ç* *ss* *x*, estaban antigamente diferenciadas das sonoras *z* *s* *j*, como aínda o están en portugués. A perda destas sonoras compártea o galego co español, nos dous fixéronse xordas xa hai uns séculos; e este cambio estivo probablemente relacionado co ocorrido no *g* ata o actual son *h*. Nas linguas peninsulares houbo sempre unha tendencia a debilita-los orixinais sons oclusivos *b* *d* *g* en fricativos; e supoñendo que esta tendencia fose particularmente forte no caso do antigo *g* galego, é perfectamente lóxico que este fricativo sonoro se convertese en xordo cando os outros o fixeron.

Contra esta solución proposta á cuestión interpoñeríase a obxección de que das tres consoantes *b* *d* *g*, a que ten menor tendencia a se facer fricativa, no español e portugués modernos, é o *g*. Pero esta obxección non é de ningún xeito terminante, porque non é raro atopar nunha lingua tendencias opostas durante diferentes períodos da súa historia ou en diferentes partes do seu sistema de sons. O francés foi perdendo gradualmente os seus ditongos decrecentes, algúns cambiáronse a crecentes (*ie* *oi* *ui*) e outros contraeron en simples vocais (*ai* *ei* *au* *eu* *ou*); pero a lingua moderna parece estar a punto de formar novos ditongos coa axuda do *l* palatal vocalizado. En inglés a lingua móvese xeralmente dende os dentes cara a atrás; en francés hai xustamente a tendencia contraria. A pesar disto, o inglés mantén sen cambios as dúas fricativas dentais escritas *th* (islandés *ð* e *þ*), mentres que o francés perdeu estes sons hai moito tempo. A teoría dun antigo *g* fricativo parece polo tanto un suposto completamente seguro; e é ademais aparentemente o único que explica o son moderno.

BIBLIOGRAFÍA DE LINGÜÍSTICA GALEGA

XOSÉ L. REGUEIRA FERNÁNDEZ (Coordinador)

X. BIEITO ARIAS FREIXEDO

ANA I. BOULLÓN AGRELO

FRANCISCO A. CIDRÁS ESCÁNEO

ERNESTO GONZÁLEZ SEOANE

RAMÓN MARIÑO PAZ

XESÚS RIVEIRO COSTA

FERNANDO R. TATO PLAZA

Instituto da Lingua Galega¹

0. PRESENTACIÓN

Nos últimos anos estase a producir un notable avance nos estudos de lingüística galega, tanto no que se refire ó número de traballos coma á súa calidade, sen que ata o de agora exista un repertorio bibliográfico actualizado. A súa elaboración presenta grandes dificultades, debido, entre outras causas, ó pouco desenvolvemento de bibliografías previas e a que só desde hai dúas décadas comeza a haber continuidade nos estudos de lingüística galega. En consecuencia, consideramos que é urxente a confección dun listado o máis completo posible, como paso previo ó establecemento dunha bibliografía crítica exhaustiva e rigorosa.

Atendendo a este propósito, elaboramos, coa información de que dispoñemos, unha relación dos títulos publicados desde os inicios da lingüística galega ata os nosos días, da que aquí presentámo-la primeira entrega.

É preciso advertir que, se ben non incluímo-los traballos publicados na prensa diaria, si consideramos necesario recoller algúns dos estudos que viron a luz nas páxinas da prensa periódica anterior a 1970. Como a partir desa época os estudos de filoloxía galega comezaban a se

¹ Queremos expresarlle-lo noso agradecemento a tódolos compañeiros que nos facilitaron informacións para esta bibliografía, de maneira especial a F. Fernández Rei, M. C. Hermida Gulías, M. González González, A. Santamarina Fernández, X. Varela Barreiro e X. H. Costas González.

establecer na Universidade, e xa se dispoñía de publicacións especializadas, decidimos atender soamente á produción aparecida nesas publicacións. Tampouco se tiveron en conta os libros de texto de EXB, BUP e COU editados na última década.

Na medida do posible, procuramos encadrar cada título nun só epígrafe da bibliografía, atendendo ó carácter fundamental do traballo. Con todo, nalgúns casos estimamos necesario incluír en máis de un encabezamento certas obras que constitúen contribucións de importancia para o coñecemento da lingua en varios aspectos.

Co obxecto de facilitármo-la consulta das obras recollidas, presentámolas agrupadas tematicamente. Dentro de cada alínea as obras aparecen clasificadas alfabeticamente por autores e anos. Debe advertirse que os traballos nos que non figura indicación de autor aparecen clasificados alfabeticamente pola primeira palabra do título.

Ó final de cada parte publicada figurará unha relación das abreviaturas utilizadas e das revistas citadas, acompañadas das referencias completas.

Esperamos que nesta relación bibliográfica os investigadores e os estudiosos do galego encontren un instrumento eficaz de consulta e información no que atinxe ós estudos publicados sobre a nosa lingua.

Nesta primeira entrega presentámo-los seguintes epígrafes:

1. Xeneralidades.
2. Guías bibliográficas.
3. Gramáticas.
4. Manuais.
5. Dicionarios
 - 5.1. Dicionarios monolingües.
 - 5.2. Dicionarios e vocabularios bilingües.
 - 5.3. Dicionarios e vocabularios infantís.
 - 5.4. Vocabularios terminolóxicos.
 - 5.5. Outros repertorios lexicográficos.
6. Fonética e Fonoloxía
7. Morfoloxía e Sintaxe
8. Dialectoloxía
 - 8.1. Tentativas de clasificación das variedades dialectais do galego.
 - 8.2. Estudos sobre fenómenos e formas con distribución dialectal
 - 8.2.1. Fenómenos fonéticos
 - 8.2.2. Morfoloxía
 - 8.3. Cartografía
 - 8.4. Estudos parciais ou de conxunto de falas galegas

- 8.4.1. Bloque occidental
- 8.4.2. Bloque central
- 8.4.3. Bloque oriental

1. XENERALIDADES

- Á[lvarez] B[lanco], R. / F[ernández] R[ei], F. / X[ove] F[erreiro], X. [1980]: "Galego", in *GEG*, vol. 14, pp. 222-255.
- Entwistle, W. J. (1973): "El gallego-portugués", in Entwistle, W. J.: *Las lenguas de España: Castellano, Catalán, Vasco y Gallego-Portugués*. Madrid: Istmo, 1982⁴, pp. 329-369.
- Díez, M. / Morales, F. / Sabín, A. (1977): *Las lenguas de España*. Madrid: MEC [esp. pp. 271-299].
- Gambini, D. (1986): *Introduzione alla Linguistica galega*. Perugia: Università.
- García de Diego, V. (1946): "Gallego", in García de Diego, V.: *Manual de dialectología española*. Madrid: Cultura Hispánica, 1959², pp. 53-132.
- García [González], C. (1977): *Galego onte, galego hoxe*. Santiago: Universidade. Reed. in García González, C. (1985): *Temas de lingüística galega*. A Coruña: La Voz de Galicia, pp. 35-108. Trad. ó italiano: *Il galego*. Perugia: Università degli Studi, 1984. Rec.: S. Lorenzana, *Grial* 58 (1977), pp. 502-504.
- Lorenzo Vázquez, R. (1983): "Introducción a la gramática gallega", in *Enciclopedia Labor*. Barcelona: Labor, pp. 749-778.
- L[upu], C. (1989): "Galician", in Sala, M. (coord.): *Enciclopedia Limbilor Romanice*. Bucuresti: Ed. Stiintifica si Enciclopedia, pp. 127-128.
- Messner, D. / Müller, H.-J. (1983): "Galicisch", in Messner, D. / Müller, H.-J.: *Ibero-Romanisch: Einführung in Sprache und Literatur*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, pp. 44-56.
- Rodríguez [Sánchez], F. (1976): "La lengua", in Barreiro Fernández, X. R. et al.: *Los gallegos*. Madrid: Istmo, pp. 219-240.
- Schneider, H.-K. (1975): "Das Galicische", in Haensch, G. / Hartig, P. (eds.): *Handbücher der Auslandskunde: Spanien*. Vol. 2: *Sprache und Literatur*. Frankfurt: Moritz Dienstweg, pp. 68-76.
- Vasconcellos, J. Leite de (1901): "Galicien", in Vasconcellos, J. Leite de: *Esquisse d'une dialectologie portugaise*. Lisboa: Centro de Estudos Filológicos, 1970, pp. 163-164.
- Vázquez Cuesta, P. / Luz, A. Mendes da (1949): "El gallego", in Vázquez Cuesta, P. / Luz, A. Mendes da: *Gramática Portuguesa*. Madrid: Gredos, 1961², 1971³, pp. 84-127. Trad. ó portugués: *Gramática da Língua Portuguesa*. Lisboa: Edições 70, 1980, pp. 90-98.

2. GUÍAS BIBLIOGRÁFICAS

- Alonso Montero, J. / Ramos de Castro, E. [1964]: *Cen anos de Literatura Galega: Catálogo da exposición bibliográfica celebrada no Círculo de las Artes de Lugo (9-19 decembre de 1963)*. Lugo: Círculo de las Artes [Bibliografía sobre o galego, pp. 45-48, 84-85].
- Alonso Montero, X. / Ramos de Castro, E. (1968): "Bibliografía de lingüística galega", in *Porvir*, pp. 135-159.
- Cintra, L. F. Lindley (dir.) (1976): *Bibliografía Dialectal Galego-Portuguesa*. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade [Capítulo dedicado ó galego, pp. 1-25].
- Fabri, M. (1979): *A Bibliography of Hispanic Dictionaries. Catalan, Galician, Spanish, Spanish in Latin America and the Philippines. Appendix: A Bibliography of Basque Dictionaries*. Imola: Galeati. Rec.: M. Alvar Ezquerro, *RFE* 63 (1983), pp. 325-327.
- Ferreira, J. de Azevedo (1989): *Bibliografía selectiva da Língua Portuguesa*. Lisboa: ICALP [Capítulo dedicado ó galego, pp. 121-124].
- [Instituto Padre Sarmiento de Estudios Gallegos] (1944-1981): "Bibliografía de Galicia", *CEG* 1, 1 (1944), pp. 141-173 (fichas 1-439) [esp. pp. 168-169]; 1, 2, pp. 301-324 (fichas 440-722) [esp. pp. 321-322]; 1, 3 (1945), pp. 481-509 (fichas 723-1024) [esp. pp. 504-505]
CEG 2, 5 (1946), pp. 149-172 (fichas 1025-1268) [esp. pp. 166-167];
 2, 6, pp. 295-329 (fichas 1269-1709) [esp. pp. 318-319]; 2, 7, pp. 493-521 (fichas 1710-2023) [esp. pp. 514-516]
CEG 4, 12 (1949), pp. 133-170 (fichas 2024-2360) [esp. pp. 155-161]
CEG 5, 16 (1950), pp. 261-330 (fichas 2361-3217) [esp. pp. 304-313]
CEG 6, 18 (1951), pp. 139-175 (fichas 3218-3604) [esp. pp. 162-164]; 6, 19, pp. 301-336 (fichas 3605-4008) [esp. pp. 319-324]
CEG 7 (1952), pp. 427-496 (fichas 4009-4799) [esp. pp. 461-466]
CEG 8 (1953), pp. 445-493 (fichas 4800-5327) [esp. pp. 465-470]
CEG 9 (1954), pp. 411-470 (fichas 5328-5895) [esp. pp. 446-447]
CEG 10 (1955), pp. 439-482 (fichas 5896-6255) [esp. pp. 457-459]
CEG 11 (1956), pp. 457-516 (fichas 6256-6855) [esp. pp. 488-493]
CEG 12, 36 (1957), pp. 341-378 (fichas 6856-7368) [esp. pp. 362-367]
CEG 13, 39 (1958), pp. 359-394 (fichas 7369-7901) [esp. pp. 380-382]
CEG 14, 44 (1959), pp. 359-397 (fichas 7902-8449) [esp. pp. 379-386]
CEG 15, 47 (1960), pp. 353-396 (fichas 8450-9085) [esp. pp. 382-385]
CEG 16, 50 (1961), pp. 353-388 (fichas 9086-9531) [esp. pp. 373-378]

- CEG 18, 56 (1963), pp. 357-394 (fichas 9532-9985) [esp. pp. 380-383]
- CEG 19, 59 (1964), pp. 368-408 (fichas 9986-10444) [esp. pp. 392-395]
- CEG 20, 62 (1965), pp. 383-424 (fichas 10445-10973) [esp. pp. 408-411]
- CEG 21, 65 (1966), pp. 347-391 (fichas 10974-11600) [esp. pp. 377-380]
- CEG 22, 66 (1967), pp. 347-391 (fichas 11601-12258) [esp. pp. 370-373]
- CEG 23, 71 (1968), pp. 347-397 (fichas 12259-12917) [esp. pp. 375-380]
- CEG 25, 77 (1970), pp. 323-380 (fichas 12918-13669) [esp. pp. 354-359]
- CEG 26, 80 (1971), pp. 341-395 (fichas 13670-14409) [esp. pp. 371-377]
- CEG 28, 86 (1973), pp. 357-453 (fichas 14410-15857) [esp. pp. 415-423]
- CEG 30, 90/92 (1976/1977), pp. 187-263 (fichas 15858-16908) [esp. pp. 229-233]
- CEG 32, 96/97 (1981), pp. 534-637 (fichas 16909-18607) [esp. pp. 607-613]; Reed. in Instituto Padre Sarmiento de Estudios Gallegos (1982): *Bibliografía de Galicia (Núms. 16909-18607)*. (Disposta no Museo de Pontevedra baixo a dirección de Xosé F. Filgueira Valverde). Santiago: Xunta de Galicia - INLE [Bibliografía sobre lingua, pp. 607-613].
- Instituto Padre Sarmiento de Estudios Gallegos (1985): *Bibliografía de Galicia (Núms. 18608-20520)*. Apéndice a CEG 33, 98. Santiago: Xunta de Galicia [Bibliografía sobre lingua, pp. 89-96].
- Instituto Padre Sarmiento de Estudios Gallegos (1987): *Bibliografía de Galicia (Núms. 20521-26000)*. Apéndice a CEG 34, 99. Santiago: Xunta de Galicia [Bibliografía sobre lingua, pp. 193-202].
- Rohlfs, G. (1957): "El Gallego", in Rohlfs, G.: *Manual de Filología Hispánica. Guía bibliográfica, crítica y metódica*. Bogotá: Instituto Caro y Cuervo, pp. 171-172.
- Rojo, G. et al. (1988): "Bibliografía Lingüística Española: 1986, 1987 y complemento para 1984 y 1985", *REL* 18, 2, pp. 457-595 [Bibliografía sobre o galego, pp. 543-548].
- Schmidt-Radefeldt, J. (1976): "Modern Portuguese linguistics: a selective bibliography", in Schmidt-Radefeldt, J. (ed.): *Readings in Portuguese Linguistics*. Amsterdam: North-Holland, pp. 447-473.
- Serís, H. (1964): *Bibliografía de la lingüística española*. Bogotá: Instituto Caro y Cuervo [Bibliografía sobre o galego, pp. 571-580].

- Stevenson, J. (1989): *Catalán, gallego, vascuence. Ensayo bibliográfico de estudios lingüísticos, publicados o realizados en España (1970-1986)*, Sidney: School of Spanish and Latin American Studies - The University of New South Wales [Bibliografía sobre galego, pp. 134-162].
- Zubatsky, D. S. (1975): "An index to Galician and Portuguese (including Brazilian) linguistics studies in Festschriften", *Luso-Brazilian Review* 12, 1, pp. 3-33.

3. GRAMÁTICAS

- Álvarez [Blanco], R. / Monteagudo, H. / Regueira, X. L. (1986): *Gramática galega*. Vigo: Galaxia, 1989². Rec.: G. Straka, *RLiR* 53 (1989), pp. 531-534.
- Álvarez [Blanco], R. / Monteagudo, H. (en publicación): "Galego: Gramática", in *LRL*.
- Carballo Calero, R. (1966): *Gramática elemental del gallego común*. Galaxia: Vigo, 1979⁷. Recs.: J. M. Viqueira, *RPF* 15 (1969/1971), pp. 283-286; s. a., *Grial* 14 (1966), pp. 511-512.
- Carré Alvarellos, L. (1967): *Gramática gallega*. A Coruña: Imp. Moret. Rec.: X. L. Franco Grande, *Grial* 18 (1967), pp. 505-508.
- Costa Casas, X. X., et al. (1988): *Nova gramática para a aprendizaxe da lingua*. A Coruña: Via Láctea.
- Couceiro Freijomil, A. (1935): *El idioma gallego: historia, gramática, literatura*. Barcelona: A. Martín.
- Cuveiro Piñol, J. (1868): *El habla gallega. Observaciones y datos sobre su origen y vicisitudes*. Pontevedra: Imp. J. A. Antúnez y Cía.
- Lugrís Freire, M. (1922): *Gramática do idioma galego*. La Coruña: Imp. Zincke Hnos.; A Coruña: Moret, 1931². Recs.: F. Krüger, *RFE* 13 (1926), pp. 73-76; M. Rodrigues Lapa, *BF* 1 (1932), pp. 168-170.
- Mirás, F. (1864): *Compendio de gramática gallega-castellana*. Santiago: Imp. M. Mirás. Ed. facsímil: Madrid: Akal, 1978.
- R. A. (1919): *Compendio de gramática galega*. A Coruña: Imp. Nova.
- Rábade [Castiñeira], X. C. / Pena, X. R. / Vázquez, M. C. (1980): *Lingua. Gramática metódica da lingua galega*. A Coruña: La Voz de Galicia.
- R[odríguez] Rodríguez, M. (1892-1893): "Declinación gallega", *Galicia. Revista Regional* 5 (1892), pp. 267-275; 6 (1892), pp. 335-345; 7 (1893), pp. 385-390; 8 (1893), pp. 461-469; 9 (1893), pp. 525-528.
- Rodríguez Rodríguez, M. (1902): "Un bosquejo filológico sobre las lenguas neo-latinas", *Santiago. Revista literaria* 3, 1, pp. 12-15; 3, 2, pp. 12-15; 3, 3, pp. 11-13.

- Saco Arce, J. A. (1868): *Gramática gallega*. Lugo: Imp. de Soto y Freire; Ourense: Graf. Tanco, 1967². Rec.: X. L. Franco Grande, *Grial* 18 (1967), pp. 496-498.
- Valladares Núñez, M. [1892]: *Elementos de gramática gallega*. Vigo: Galaxia, 1970. Rec.: R. C[arballo] C[alero], *Grial* 30 (1970), pp. 498-500.

4. MANUAIS

- Agrupación Cultural "O Facho" (1978): *O galego hoxe: Curso de lingua*. A Coruña: La Voz de Galicia, 1980⁹.
- Alonso Montero, X. (1990): *Decálogo da lingua galega / Decálogo de la lengua gallega*. Vilaboa: O Cumio.
- García [Cancela], X. et al. (1985): *Edigal galego. Primeiro método audiovisual para aprendizaxe da lingua galega*. 4 vols. + 3 cintas. Santiago: Edigal.
- Instituto da Lingua Galega (1971): *Galego 1*. Santiago: Universidade, 1984⁵. Rec.: R. Piñeiro, *Grial* 33 (1971), pp. 363-364.
- Instituto da Lingua Galega (1972): *Galego 2*. Santiago: Universidade, 1984⁴.
- Instituto da Lingua Galega (1974): *Galego 3*. Santiago: Universidade, 1983³.
- Instituto da Lingua Galega (1986): *Galego coloquial. Novo método para a aprendizaxe da lingua galega*. A Coruña: La Voz de Galicia.
- Montero Santalha, J.-M. (1983): *Método práctico de lingua galego-portuguesa*. Ourense: AS-PG.
- Mouriño Cagide, X. (1989): *Avante. Curso de galego. 1. Iniciación*. Santiago: Xunta de Galicia.
- Mouriño Cagide, X. (1989): *Avante. Curso de galego. 2. Perfeccionamento*. Santiago: Xunta de Galicia.
- Pena, X. R. / Rosales, M. (1987): *Manual de galego urxente*. Vigo: Xerais.

5. DICCIONARIOS

5.1. Dicionarios monolingües

- Alonso Estravís, I. (dir.) (1983): *Diccionario ilustrado Nós (A-CHAMP)*. A Coruña: Nós.
- Alonso Estravís, I. (dir.) (1986): *Dicionário da língua galega*. 3 vols. Madrid: Alhena.
- Ares Vázquez, M. C. et al. (1986): *Diccionario Xerais da lingua*. Vigo: Xerais, 1988².

- Boullón Agrelo, A. I. et al. (1989): *Diccionario escolar galego*. Vigo: Galaxia.
- Feixó Cid, X. G. (coord.) (1986): *Diccionario da lingua galega*. 3 vols. Vigo: Ir Indo.
- Feixó Cid, X. G. (coord.) (1986): *Diccionario escolar da lingua galega*. Vigo: Ir Indo.
- Feixó Cid, X. G. et al. (1986): *Diccionario práctico da lingua galega*. Vigo: Ir Indo.
- Instituto da Lingua Galega / Real Academia Galega (en publicación): *Diccionario da lingua galega*. Santiago: ILG / RAG.
- Navaza Blanco, G. (coord.) (1989): *Pequeno diccionario Xerais da lingua*. Vigo: Xerais.

5.2. Dicionarios e vocabularios bilingües

- Academia Gallega, Real (1913-1928): *Diccionario gallego-castellano* (A-CATIVO). A Coruña: RAG. Rec.: W. Meyer Lübke, *Mitteilungen* 9 (1921), pp. 134-135.
- Ares Vázquez, M. C. et al. (1982): *Diccionario galego-castelán, castellano-galego*. A Coruña: Nós.
- Ares Vázquez, M. C. et al. (1984): "Vocabulario gallego-castellano", in *Diccionario enciclopédico Argos Vergara*. Barcelona: Argos Vergara, pp. 109-192.
- Carré Alvarellos, L. (1928): *Diccionario galego-castelán*. 2 vols. A Coruña: Lar; A Coruña: Imp. Zincke Hnos., 1933²; A Coruña: Imp. Roel, 1951³. Rec.: F. Krüger, *VKR* 2 (1929/1920), pp. 103-104; B. Pottier, *Bulletin Hispanique* 58 (1956), p. 104.
- Carré Alvarellos, L. (1972): *Diccionario galego-castelán e vocabulario castelán-galego*. A Coruña: Moret.
- Cuveiro Piñol, J. (1876): *Diccionario gallego*. Barcelona: Tip. de Ramírez y Cía.
- Diccionario básico escolar galego-castelán castellano-galego*. s.l.: Xuntanza, 1988.
- Docal Lago, A. (1989): *Diccionario inicial normativo galego-castelán, castellano-galego*. Barcelona: Edunsa.
- Feixó Cid, X. G. (1988): *Diccionario práctico galego-castelán castelán-galego*. Vigo: Ir Indo.
- Feixó Cid, X. G. (1989): *Diccionario escolar galego-castelán castelán-galego*. Vigo: Ir Indo.
- Fernández Armesto, F. (1981): *Diccionario castelán-galego*. Sada: O Castro.
- Fernández del Riego, F. (1979): *Vocabulario castellano-galego*. Vigo: Galaxia, 1984⁵.
- Fernández del Riego, F. / Franco Grande, X. L. (1982): *Vocabulario galego-castelán, castelán-galego*. Vigo: Galaxia.

- Filgueira Valverde, J. et al. (1926): *Vocabulario popular galego-castelán* (A-TREVA). Vigo: El Pueblo Gallego.
- Fontanillo Merino, E. (dir.) (1985): *Primer diccionario de las lenguas de España*. Madrid: Anaya.
- Franco Grande, X. L. (1968): *Diccionario galego-castelán e vocabulario castelán-galego*. Vigo: Galaxia, 1983⁸. Recs.: [R.] C[arballo] C[alero], *Grial* 23 (1969), pp. 123-124; J. M. Viqueira, *RPF* 15 (1969/1971), pp. 290-293.
- Franco Grande, X. L. (1972): *Vocabulario galego-castelán*. Vigo: Galaxia, 1984⁴.
- Freixedo Tabarés, X. M. / Alvarez Carracedo, F. (1985): *Diccionario de usos castellano-gallego*. Madrid: Akal.
- Ibáñez Fernández, J. (1950): *Diccionario da rima e galego-castelán*. Madrid: Marsiega, 1956².
- Irmandades da Fala (1933): *Vocabulario castellano-gallego*. A Coruña: Imp. Moret. Reed.: *Vocabulario castellano-gallego tal como fue editado en La Coruña el año 1933 por las Irmandades da Fala*. Madrid: Enxebre Orde da Vieira, 1979. Rec.: R. Carballo Calero, *Nós* 15, 118 (1933), p. 228.
- Melo, W. Angel de (1979): *Dicionário Galego-Português*. Goiânia: Oriente. Rec.: V. Paz Andrade, *Grial* 69 (1980), p. 373.
- Monteagudo Romero, H. / García Cancela, X. (coords.) (1988): *Diccionario normativo galego-castelán*. Vigo: Galaxia.
- Prado, J. del (1907): *Diccionario castellano-gallego*. Lalín.
- Rodríguez, F. J. (1863): *Diccionario gallego-castellano*. A Coruña: Imp. del Hospicio Provincial.
- Rodríguez González, E. (1958-1961): *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*. 3 vols. Vigo: Galaxia, 1958 (I) / 1960 (II) / 1961 (III). Recs.: R. Piñeiro, *Ínsula* 14 (1959), pp. 152-153; J. L. Pensado Tomé, *Archivum* 9 (1959), pp. 409-410; J. Ramón e Fernández Oxea, *RDTP* 15 (1959), pp. 197-198, 16 (1960), pp. 368-369, e 18 (1962), p. 556; J. M. L. Pompar, *PSA* 15 (1959), pp. 340-341; González, *RHiM* 27 (1961), p. 175; Vilar, *PSA* 26 (1962), 334-336; F. Krüger, *AIL* 8 (1962), pp. 427-430; F. Delgado Gurriarán, *Compostela* 1 (1967), pp. 275-296.
- Valladares Núñez, M. (1884): *Diccionario gallego-castellano*. Santiago: Tip. del Seminario Conciliar Central.

5.3. Diccionarios e vocabularios infantís

- Goma, E. (1978): *Diccionario mágico infantil en seis lenguas*. Barcelona: Vilamala.

- Juan B., J. de (1980): *As miñas primeiras palabras en galego*. (Versión galega de X. A. Figueroa; transcripción das cantigas: D. Schubarth). Lugo: Lastrasa.
- Instituto da Lingua Galega (1980): *Dicionario básico da Lingua Galega*. Vigo: Xerais, 1986⁴. Rec.: M. D. Gestoso Pazo / M. Freire Prado, *O Ensino* 5 (1982), pp. 49-50.
- Marín, M. (ed.) (1985): *Grande dicionario infantil ilustrado castellano-galego, galego-castelán* (Coord. literaria de X. L. Grande / X. R. Pena / M. Rosales). 6 vols. Barcelona: Marín.
- Mayoral, M. T. / García Álvarez, S. (1983): *O meu primeiro dicionário galego*. (Versión galega de M. C. Enríquez Salido). León: Everest.
- O libro das palabras en galego*. Madrid: Susaeta, 1982.
- Sallarés, E. (dir.) (1983): *Diccionario básico ilustrado español-inglés-galego*. (Trad. de X. M. Lema / I. Ruibal). 4 vols. A Coruña: Nós.
- Xove Ferreiro, X. (1981): *Choca: Vocabulario elemental galego*. Vigo: Galaxia.

5.4. Vocabularios terminolóxicos

- Alonso Pimentel, S. / Vázquez López, M. X. (1988): *Vocabulario da música e espectáculos*. Santiago: Xunta de Galicia.
- Asorey, X. M., et al. (1989): *Diccionario temático e ilustrado de Apicultura. Vocabulario castelán-galego*. Santiago: CEDAGA.
- Boullón Agrelo, A. I. / Díaz Abreira, C. / Penoucos Castiñeiras, M. (1988): *Vocabulario comercial*. Santiago: Xunta de Galicia.
- Fernández Salgado, B. (1988): "Vocabulario galego do fútbol", *Educación en Galicia* 0, pp. 20-22.
- Fernández Salgado, B. (1988): "Xogando ó basquet. Vocabulario galego-castelán-francés de baloncesto", *Educación en Galicia* 2, p. 19.
- L[ópez] Dobao, X. A. (1988): *Vocabulario das pesas e medidas*. Santiago: Xunta de Galicia.
- Matalobos, M. C. / Díaz López, O. (1984): *Vocabulario galego de Formación Profesional*. Lugo: Celta.
- Novo Folgueira, P. (1988): *Vocabulário dos deportes*. Santiago: Xunta de Galicia.
- Núñez Singala, M. C. / Fernández Salgado, B. / Miramontes Castro, M. X. (1988): *Vocabulario do medio físico*. Santiago: Xunta de Galicia.
- Ruibal Cendón, I. / García Cancela, X. / Torres Romar, X. (1988): *Vocabulario do medio agrícola*. Santiago: Xunta de Galicia.
- Santamarina [Fernández], A. / González [González], M. (coord.) (1988): *Léxicos: matemáticas, física, química*. Santiago: Xunta de Galicia.

5.5. Outros repertorios lexicográficos²

- Carré Alvarellos, L. (1944/1945): "Papeletas para el diccionario. Nombres gallegos de algunas plantas que no figuran en ninguno de los diccionarios publicados hasta ahora", *BRAG* 24, 277/280, pp. 123-124.
- Casas, A. de las (1929): "Unhas notas inéditas de Oviedo Arce. Verbas pra compretar o dicionario de Valladares", *Arquivos* 3, pp. 331-338.
- Crespo Pozo, J. S. (1963): *Contribución a un vocabulario castellano-gallego*. Madrid: Revista de Estudios. Recs.: J. A. A., *Grial* 6 (1964), pp. 534-535; Y. Malkiel, *RPh* 20 (1966/1967), pp. 260-261.
- Crespo Pozo, J. S. (1972-1985): *Nueva contribución a un vocabulario castellano-gallego con indicación de fuentes e inclusión del gallego literario (galaico-portugués)*. Vol. 1 (A-F), Ourense: La Región, 1972; vols. 2 (F-J), 3 (L-P), 4 (Q-Z), Sada: O Castro, 1979, 1982, 1985. Rec.: X. L. Franco Grande, *Grial* 37 (1972), pp. 371-372.
- "Diccionario gallego-castellano (ilustrado con cantigas populares)", *Finisterre* 6 (1944), p. 31; 7 (1944), p. 32; 8 (1944), p. 30; 9 (1944), p. 32; 10 (1944), p. 31; 11 (1944), p. 31; 12 (1944), 42-43; 13 (1944), p. 36 [Inclúe 61 vocábulos: A-Cerqueiro].
- Fernández Pousa, R. (1959): "Contribución al diccionario de la lengua gallega", *RDTP* 15, pp. 125-152.
- Filgueira Valverde, J. (1947): "El primer vocabulario gallego y su colector, el bachiller Olea (c. 1536)", *CEG* 2, 8, pp. 591-608.
- García González, C. (1985): *Glosario de voces galegas de hoxe*. Anexo 27 de *Verba*. Santiago.
- Leiras Pulpeiro, M. (1970): "Vocabulario enviado por Leiras Pulpeiro á Academia Galega", in Leiras Pulpeiro, M.: *Obra Completa*. Vigo: Galaxia, pp. 423-453.
- Lorenzo Fernández, X. (1934): "Arquivo Etnográfico e Filolóxico de Galicia. Papeletas pra un diccionario", *Nós* 11, 121, pp. 14-16.
- Martínez Barbeito, C. (1956): "Don José Cornide y su "Catálogo de palabras gallegas", *BRAG* 27, pp. 291-349. [Inclúese o "Catálogo" nas pp. 309-349].
- Olano Silva, V. de (1956-1962): "Vocabulario gallego", *BCPMHAL* 6, 45/48 (1956/1957), pp. 136-154; 6, 49/52 (1958/59), pp. 248-262; 7, 53/56 (1961/1962), pp. 30-44; 7, 57/58 (1962), pp. 129-130.
- Otero Álvarez, A. (1953-1964): "Contribución al léxico gallego y asturiano", *Archivum* 3 (1953), pp. 113-134 (I), pp. 399-417 (II); 5 (1955), pp. 382-399 (III); 7 (1957), pp. 170-188 (IV); 8 (1958), pp. 173-191 (V); 9 (1959), pp. 72-90 (VI); 10 (1960), pp. 341-357 (VII);

² A información sobre outros repertorios complétase coas obras lexicográficas (léxicos e glosarios fundamentalmente) incluídas no epígrafe 8.4.

- 12 (1962), pp. 409-426 (VIII); 13 (1963), pp. 49-66 (IX); 14 (1964), pp. 233-249 (X).
- Otero [Álvarez], A. (1967): *Contribución al diccionario gallego*. Vigo: Galaxia. Rec.: R. Carballo Calero, *Grial* 19 (1968), pp. 110-111.
- Pensado Tomé, J. L. (1958): "Un vocabulario gallego del siglo XIX", in *HPedrayo*, pp. 275-286 [Presentación e edición dun vocabulario anónimo, posiblemente anterior a 1833].
- Pensado [Tomé], J. L. (1975): "«Papeletas de nombres de peces» del P. Fr. J. Sobreira", *Verba* 2, pp. 157-180.
- Pereira Álvarez, J. M. (1953): "Aportaciones léxicas y folklóricas al estudio de la lengua gallega (Vocabulario y lenguaje figurado gallego)", *DL*, 5ª serie, 7/8, pp. 19-52.
- Pérez Pascual, I. / Tato García, C. (1986): "O vocabulario de Leiras Pulpeiro (I)", *Verba* 13, pp. 237-267 [Inclúe edición do vocabulario de Leiras, pp. 241-267].
- Porto Rey, F. (1900): "Diccionario gallego-castellano", *Villagarcía. Xornal de Carril* [Incompleto. O manuscrito custódíase na Real Academia Galega].
- Ríos Panisse, M. C. (1977): *Nomenclatura de la flora y fauna marítimas de Galicia. I: Invertebrados y peces*. Anexo 7 de *Verba*. Santiago. Rec.: S. Lorenzana, *Grial* 56 (1977), pp. 245-247.
- Ríos Panisse, M. C. (1983): *Nomenclatura de la flora y fauna marítimas de Galicia. II: Mamíferos, aves y algas*. Anexo 19 de *Verba*. Santiago.
- Rivas [Quintas], E. (1978): *Frampas: Contribución al diccionario gallego*. Salamanca: Ceme. Rec.: E. González Seoane / R. Mariño Paz: "E. Rivas ou a memoria da fala", *Grial* 103 (1989), pp. 440-442.
- Rivas [Quintas], E. (1988): *Frampas II: Contribución al diccionario gallego*. Lugo: Alvarellos. Rec.: E. González Seoane / R. Mariño Paz: "E. Rivas ou a memoria da fala", *Grial* 103 (1989), pp. 440-442.
- Sarmiento, Fr. M. (1970): *Colección de voces y frases gallegas*. Ed. y estudio de J. L. Pensado. Salamanca: Universidad. Rec.: X. Carro, *Grial* 33 (1971), pp. 367-368.
- Sarmiento, Fr. M. (1973): *Catálogo de voces y frases de la lengua gallega*. Ed. y estudio de J. L. Pensado. Salamanca: Universidad. Rec.: C., *Grial* 44 (1974), pp. 249-251.
- Sarmiento, Fr. M. (1986): *Catálogo de voces vulgares, y en especial de voces gallegas de diferentes vegetables*. Ed. y estudio de J. L. Pensado. Salamanca: Universidad.
- Sobreira, Fr. J. (1979): *Papeletas de un diccionario gallego*. Ms. S. XVIII. Ed. y estudio crítico de J. L. Pensado. Ourense: Instituto de Estudos Orensanos "Padre Feijóo".
- Vasconcellos, J. Leite de (1902): "Estudos de philologia gallega", *RLu* 7, pp. 198-229 [Vocabulario anónimo do S. XIX publicado con alteracións].

6. FONÉTICA E FONOLOXÍA³

- Álvarez Blanco, R. (1986): "O sistema fonolóxico do galego. Comparación co do portugués", in *XVIII CILPhR*, vol. 3.
- Álvarez Blanco, R. (1988): "Consideracións sobre a metafonía nominal galega", in *HPiel*, pp. 141-157.
- Álvarez Cáccamo, X. M. (1977): "A posición do acento nas palabras formadas por siglas", *Grial* 56, pp. 209-212.
- Ares Vázquez, M. C. (1989): "O vocalismo galego: Situación actual", in *XIX CILFR*.
- Azevedo Filho, L. A. de (1986): "Fonologia da língua galega (Breve anotação em confronto com o português do Brasil)", *Agália* 8, pp. 411-416.
- B[lanco] Carril, R. (1973): "Notas de entonación gallega", *RFE* 56, pp. 95-101.
- Bonaparte, L. L. (1861), "Observaciones sobre la pronunciación del dialecto gallego", in *El Evangelio según San Mateo* (Trad. ó galego de J. Sánchez Santamarina). Londres: L. L. Bonaparte, pp. V-VIII.
- Bonaparte, L. L. / Gonçalves Vianna, A. R. (1899): "Correspondance philologique", *Revue Hispanique* 6, pp. 5-51 [Contén diversas observacións sobre fonética galega].
- Botana Ferreiro, F. / Rodríguez Fer, C. (1985): "Escala de frecuencia fonemática galega", *Grial* 85, pp. 291-302.
- C[arballo] C[alero], R. (1968): "Geada", *Grial* 19, pp. 99-100. Reed. (aumentado) in *Sobre lingua*, pp. 229-232.
- Carré Alvarellos, L. (1956): "La geada en Galicia", *DL*, 7ª serie, 9, pp. 961-967. Reed. in *Galicia. Revista del Centro Gallego* 582 (1971), pp. 23-26.
- Carvalho, J. Brandão de (1988): "Nasalité et structure syllabique en portugais et en galicien: approche non linéaire et panchronique d'un problème phonologique", *Verba* 15, pp. 237-263.
- Fernández Rei, F. [1981]: "Geada", in *GEG*, vol. 16, pp. 21-23.
- Fernández Rei, F. [1985]: "Seseo", in *GEG*, vol. 28, pp. 150-153.
- García [González], C. (1984): "Perda do S- na fala popular", *Verba* 11, pp. 275-280.
- González Blasco, L. (1984): "Um problema de fonologia no galego actual", in *I CILG-PG*, pp. 317-326.
- González González, M. (1986): "Subsistemas de sibilantes do galego actual", in *XVIII CILPhR*.

³ Véxanse tamén os estudos que figuran no epígrafe 8.2.

- González González, M. / Regueira Fernández, X. L. (1989): "Estudio acústico das vocais tónicas galegas en posición fonética normal", in *XIX CILFR*.
- Hualde, J. I. / Martínez-Gil, F. (1989): "Un análisis autosegmental de ciertas alternancias vocálicas en el gallego actual", in *XIX CILFR*.
- Lorenzo [Vázquez], R. (1975): "El rotacismo en las lenguas románicas", *Verba* 2, pp. 119-136.
- Mariño Paz, R. (1989): "Testemuños de gheada nos primeiros textos galegos do S. XIX", in *XIX CILFR*.
- Mateus, M. H. Mira (1984): "Fonología do galego e do português", in *I CILG-PG*, pp. 295-303.
- Montero Santalha, J.-M. (1986): "A pronúncia padrom galega: tentativa de formulaçom", in *I CILG-PG*, pp. 327-337.
- Mouriño Cajide, X. (1984): *A gheada galega: Estado actual da cuestión*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Passos, C. (1971): "Regra de abrandamento da velar no espanhol, galego e português", *Alfa* 17, pp. 49-64.
- Pensado [Tomé], J. L. (1970): "Interferencias estructurales castellano-gallegas: el problema de la gheada y sus causas", *RFE* 53, pp. 27-44.
- Pensado [Tomé], J. L. / Pensado Ruíz, C. (1983): "Gueada" y "geada" gallegas. Anexo 21 de *Verba*. Santiago. Rec.: X. L. Axeitos, *Grial* 87 (1985), pp. 117-118.
- Porto Dapena, X. A. (1968): "As vocaes átonas galegas e, o, a en contaito con labial", *Grial* 19, pp. 30-39.
- Porto Dapena, J. A. (1976): "Fonología de la N velar gallega", *RDTP* 32, pp. 467-477.
- Prieto Alonso, D. (1971): *Description phonologique du galicien*. Tese de Licenciatura. Univ. de Lille III.
- Prieto Alonso, D. (1972): "Un sistema fonolóxico trinario do galego e unha teoría da entonación", *Grial* 38, pp. 431-437.
- Prieto Alonso, D. (1980): "Algunhas hipóteses sobre a gheada", *Verba* 7, pp. 223-241.
- Prieto Alonso, D. (1980): "A gheada: variantes fonéticas, distribución xeográfica e interpretación", *O ensino* 2, pp. 39-45.
- Prieto Alonso, D. (1981): "Fonoloxía do galego", *O Ensino* 2, pp. 47-51.
- Prieto Alonso, D. (1985): "Notas sobre o rotacismo galego", *Agália* 3, pp. 323-325.
- Prieto Alonso, D. (1988): "O rotacismo galego", *Agália* 15, pp. 293-309.
- Rabanal, M. (1958): "Rasgos de sustrato en la lengua gallega. Ensayo crítico-informativo sobre lo que debe el sistema fonético del romance galaico al fondo lingüístico indígena o prerromano, según la teoría funcional-estructural de Jungemann", in *HPedrayo*, pp. 119-218.
- Santamarina [Fernández], A. (1980): "Novas consideracións ó redor das orixes da gheada", *Verba* 7, pp. 243-249.

- Schroten, J. (1980): "Interpretación de la geada gallega", *Verba* 7, pp. 209-222.
- Tuttle, E. H. (1906): "Galician G", *Modern Philology* 4, 2, pp. 279-280.
- Vasconcellos, J. Leite de (1887/1989): "Pronúncia gallega", *RLu* 1, pp. 381-382. Reed. in *Opúsculos*, pp. 665-666.
- Veiga Arias, A. (1965): "Fonología gallega. Fonemática: el sistema vocálico", *Grial* 10, pp. 390-403.
- Veiga Arias, A. (1967): "Fonología gallega. Fonemática: un grupo fónico monofonemático", *Grial* 18, pp. 405-421.
- Veiga Arias, A. (1968): "Fonología gallega. Fonemática: el sistema consonántico (I)", *Grial* 21, pp. 282-287.
- Veiga Arias, A. (1969): "Fonología gallega. Fonemática: el sistema consonántico (II). Oposiciones entre consonantes", *Grial* 24, pp. 225-230.
- Veiga Arias, A. (1970): "Fonología gallega. Fonemática: más sobre vocales", *Grial* 28, pp. 173-182.
- Veiga [Arias], A. (1971): "Do vocalismo galego", in Abad Flores, O. L., et al.: *Galicia ano 70*. Lugo: Celta, pp. 63-66.
- Veiga Arias, A. (1971): "Fonología gallega. Fonemática: el sistema consonántico (III)", *Grial* 32, pp. 155-162.
- Veiga Arias, A. (1972): "Fonología gallega. Fonemática: el sistema consonántico (IV)", *Grial* 37, pp. 281-291.
- Veiga Arias, A. (1974): "Fonología gallega. Fonemática: la sílaba", *Grial* 44, pp. 157-171.
- Veiga Arias, A. (1976): *Fonología gallega*. Valencia: Bello.
- Veiga Arias, A. (1977): "Cuestiones fonológicas", in *HAlarcos*, vol. 2, pp. 257-280 [Con referencias ó galego].
- Veiga Arias, A. (1984): "Dominancia y redudancia en fonología", *Verba* 11, pp. 39-64 [Con referencias ó galego].

7. MORFOLOXÍA E SINTAXE

- Álvarez Blanco, R. (1980): *O pronomes persoal en galego*. 2 vols. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago.
- Álvarez Blanco, R. (1983): "O artigo en galego. Morfoloxía", *Verba* 10, pp. 169-182.
- Álvarez Blanco, R. (1989): "Secuencias de pronomes átonos en galego moderno", in *XIX CILFR*.
- Andrade, E. d' (1984): "Sobre os plurais em galego", *BF* 39 (= *Homenagem a Manuel Rodrigues Lapa*, vol. 2), pp. 173-180.
- Argente, J. A. (1976): "Notes sobre l'infinitiu", *Els Marges* 8, pp. 99-109 [Con referencias ó galego].
- Asaka, T. (1983): "En torno a la denominación del Infinitivo Personal", *LH* 6, pp. 43-53.

- Asaka, T. (1984): "Empleos del infinitivo personal en gallego moderno", separata de *LH* 7.
- Asaka, T. (1986): "O infinitivo persoal cun pronome reflexivo *se* en gallego", *Studia Romanica* 19, pp. 3-8 [Redactado en xaponés].
- Asaka, T. (1987): "Las perífrasis verbales en gallego moderno (1): Verbo copulativo con infinitivo", separata de *LH* 10.
- Asaka, T. (1987): "A estrutura do infinitivo persoal en galego", *Studia Romanica* 20, pp. 3-14 [Redactado en xaponés].
- Asaka, T. (1988): "A forma de plural das palabras rematadas en *-l* no gallego", *Studia Romanica* 21, pp. 9-14 [Redactado en xaponés].
- Asaka, T. (1989): "La construcción 'estar + gerundio' en gallego moderno", *Estudios Lingüísticos Hispánicos* 4, pp. 88-96.
- Asaka, T. (1989): "Os problemas dos verbos regulares do galego", *JFGE* 22, pp. 107-115.
- Associação Galega da Língua (1988): *Guia práctico de verbos galegos conjugados*. Ourense: AGAL.
- Bellón Iglesias, M. A. (s.d.): *Formas de cuantificación en el gallego actual*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Brea, M. (1983): "Vai na eira", *Verba* 10, pp. 289-293.
- Campos, H. (1989): "Clitic position in modern Gallegan", *Lingua* 77, pp. 13-36.
- Carballo Calero, R. (1975): "No galego de Rianxo existe un xerundio flexional", *Grial* 50, pp. 497-499. Reed. como "Um exemplo de gerúndio flexional", in *Problemas*, pp. 129-133.
- Carballo Calero, R. (1975): "Xerundio galego con desinencias persoáis", in *HSchneider*, vol. 1, pp. 29-31.
- Carballo Calero, R. (1978): "Testemunhos gráficos do galego *decer* 'dizer'", *Verba* 5, pp. 101-112. Reed. in *Problemas*, pp. 101-112.
- Carballo Calero, R. (1980): "Novos testemunhos gráficos do galego *decer* 'dizer'", *Verba* 7, pp. 203-207.
- Carvalho, J. G. Herculanio de (1989): "As orações de gerúndio em galego e português", in *XIX CILFR*.
- Carvalho Calero, R. (1987): "A posicōm dos clíticos em galego-português", *Agália* 12, pp. 421-426.
- Chao Espina, E. (1961): "Da Galiza e Portugal. O galego e o português: principais diferenças morfológicas entre ambas as línguas", in *Asambleas*, pp. 263-271.
- Cidrás Escáneo, F.A. (1989/1990): *Construccions pasivas en galego*. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago.
- Cornu, J. (1906): "Neugalizische Formenlehre", Apéndice a "Grammatik der portugiesischen Sprache", in Gröber, G. (ed.): *Grundriss der romanischen Philologie*, vol. 1. Strassburg: Karl J. Trübner, 1906², pp. 1031-1037. Trad. ó español "Morfología del gallego moderno", *BRAG* 1 (1906/1907), pp. 7-9, 28-30, 52-54, 75-77, 99-101.

- Costa Casas, J. (1984): "Estudo descritivo do transpositor /quando/", in *I CILG-PG*, pp. 347-356.
- Delille, K. H. (1970): *Die geschichtliche Entwicklung des präpositionalen Akusativs im Portugiesischen*. Bonn: Romanisches Seminar der Universität. Rec.: R. Lorenzo: "Las publicaciones del Departamento de Filología Románica de la Universidad de Bonn", *Verba* 6 (1979), pp. 415-421 [Inclúe un capítulo "Der präpositionale Akkusativ im Neugalicischen", pp. 13-45].
- Dubroca, D. (1974): "Le pronom personnel atone en Galicien: Quelques notes", *Les Langues Néo-latines* 68, 3, pp. 13-23.
- Fernández Jiménez, J. (1971): *Estudio gramatical del artículo en gallego*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Fernández Rei, F. (1978/1979): *O verbo. Contribución á dialectoloxía galega*. 2 vol. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago.
- Fernández Rei, F. (1986): "Conservadurismo e innovación no sistema de desinencias verbais do galego: o perfecto", in *XVIII CILPhR*, vol. 3.
- Freire, J. L. (1975): *Nominales en gallego*. Tese de Doutoramento. Univ. of Michigan.
- Freire, J. L. (1976): "Factividad y modo: procesos transformacionales de nominalización en el gallego actual", *Verba* 3, pp. 205-294.
- G[arcía] Gondar, F. (1978): *O infinitivo conxugado en galego*. Anexo 13 de *Verba*. Santiago.
- García González, C. (1983): *Recantos da lingua*. A Coruña: La Voz de Galicia.
- Golpe Varela, S. (1906/1907): "Cuestión gramatical: Sobre el uso de 'ao'", *BRAG* 1, pp. 32-36.
- González Cao, V. (1982): *A preposición A no galego de hoxe*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- González Fernández, I. (1978): *Sufijos nominales en el gallego actual*. Anexo 11 de *Verba*. Santiago. Rec.: H. V. Sephiha, *BSLP* 75, 2 (1980), pp. 274-276.
- Hermida Gulías, C. (1986): *O artigo: funcións, valores e usos*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Hermida [Gulías], C. (1989): "Contribución ó estudio do artigo: A súa función", *Verba* 16, pp. 117-134.
- Jahncke, I. (1966): *L'expression du futur en portugais, galicien et 'brésilien'*. Tese de Doutoramento. Paris. Resumido in *Bulletin des Études Portugaises* 33/34 (1972/1973), pp. 385-387.
- Lantes Vintureira, X. (1980): *Os pronomes reflexivos en galego*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Levy, A. K. (1973): "Plural form versus singular meaning in Hispano-Romance nouns", *RPh* 27, 1, pp. 13-25 [Con referencias ó galego].
- Meier, H. (1974): "Problemas de gramática gallega (I): Los tiempos gramaticales de futuridad", *Verba* 1, pp. 7-15.

- Meier, H. (1975): "Problemas de gramática gallega (II): Los tiempos gramaticales de pasado", *Verba* 2, pp. 39-44.
- Meier, H. (1976): "Problemas de gramática gallega (III): La colocación de los pronombres personales átonos", *Verba* 3, pp. 45-52.
- Morais, C. B. de (1972/1973): "Algúns tipos de orações subordinadas adverbais (português, galego, espanhol, italiano, francês)", *Alfa* 18/19, pp. 157-232.
- Neira, J. (1976): "El prefijo /des/ en la lengua gallego-portuguesa", *Verba* 3, pp. 309-318.
- Oro, C. (1976): "Fluctuaciones morfológicas en el gallego: verbos en -er", *Verba* 3, pp. 171-204.
- Oro, C. (1977): "Fluctuaciones de los verbos gallegos en -ar al comienzo de los lexemas", *Verba* 4, pp. 63-102.
- Oro, C. (1978): "Fluctuaciones morfológicas en el gallego: Verbos en -ir", *Compostellanum* 23, pp. 145-168.
- Oro, C. (1989): "Algunas consideraciones sobre las desinencias -án, -ano, -ao en gallego actual", in *XIX CILFR*.
- Otero Álvarez, A. (1952): "Irregularidades verbales del gallego", *CEG* 7, pp. 339-405.
- Pérez Barreiro, R. (1919): "Sobre el modo de afirmar en gallego", in Instituto de Estudios Gallegos: *Primer congreso celebrado por el mismo (La Coruña, 1919)*. A Coruña: Zincke Hnos., pp. 71-77.
- Pérez Barreiro, R. (1931): "Algo sobre diminutivos gallegos", *BRAG* 20, pp. 317-320.
- Pol, J. (1915): "Pronombres gallegos", *Estudios gallegos* 9, p. 4.
- Porto Dapena, X. A. (1968): "Estudo morfo-semántico do apreciativo gallego: ¿o sufixo -iño, diminutivo garimoso?", *Grial* 22, pp. 412-424.
- Porto Dapena, X. A. (1972): "Encol da estrutura do verbo galego", *Grial* 35, pp. 13-28.
- Prieto Alonso, D. (1984): "Movimentos dos clíticos em galego-português", in *I CILG-PG*, pp. 357-366.
- Prieto Alonso, D. (1986): *Prosodie et syntaxe. La position des clitiques en Galicien-Portugais*. Groningen.
- Ribalta, A. (1915): "Algo sobre pronombres gallegos", in *Estudios gallegos* 6, pp. 1-3; 8, pp. 2-3.
- Rivas Cid, X. (1989): "A perífrase agarro e marchó no gallego", in *XIX CILFR*.
- Rojo, G. (1971): *Construcciones perifrásticas verbales en gallego*. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago.
- Rojo, G. (1974): *Perífrasis verbales en el gallego actual*. Anexo 2 de *Verba*. Santiago. Rec.: A. Basanta, *Grial* 48 (1975), pp. 261-264.
- Santamarina [Fernández], A. (1974): *El verbo gallego*. Anexo 4 de *Verba*. Santiago. Rec.: F. Fernández Rei: "Consideracións encol de *El Verbo Gallego*, de Antonio Santamarina", *Grial* 51 (1976), pp. 87-92.

- Santamarina [Fernández], A. (1974): "Contribución pra un estudio das partículas comparativas que = ca e como = coma en galego", *Verba* 1, pp. 16-30.
- Santamarina [Fernández], A. (1975): "El adverbio gallego. Estudio basado en el habla del Valle del Suarna (Fonsagrada, Lugo)", *Verba* 2, pp. 59-106.
- Silva, M. C. Figueiredo (1989): "Clíticos em galego: Uma discussão dentro do quadro da Teoría de Regência e Vinculação", in *XIX CILFR*.
- Sousa Fernández, X. C. (1989): "O artigo cos nomes propios de persoa no galego moderno", in *XIX CILFR*.
- Veiga Arias, A. (1966): "*Il corre... que...*", *Grial* 14, pp. 492-493.
- Veiga Rodríguez, A. (1983): "*Cantei* no sistema temporal do verbo galego", *Verba* 10, pp. 203-222.
- Veiga [Rodríguez], A. (1986): "Verbo latino e verbo galego. Notas para unha análise comparativa", *Verba* 13, pp. 75-125.
- Williams, E. B. (1928): "Three irregular portuguese (and galician) imperfects", *MLN* 43, pp. 468-471.
- Xove Ferreiro, X. (1986): "Sobre a posición do pronome persoal átono en galego: eu o sei e eu seino", in *XVIII CILPhR*, vol. 2.
- Zenenko, C. P. (1983): "Acerca de la manifestación del género de los sustantivos y adjetivos como categoría gramatical en las lenguas romances ibéricas", *Verba* 10, pp. 231-247.

8. DIALECTOLOXÍA⁴

8.1. Tentativas de clasificación das variedades dialectais do galego

- Carballo Calero, R. (1969): "Sobre os dialectos do galego", *Grial* 23, pp. 1-15. Reed. como "Modalidades do galego", in *Sobre lingua*, pp. 211-228.
- C[arballo] C[alero], [R.] (1978): "Sobre dialectoloxía do galego", *Grial* 61, pp. 348-353. Reed. como "Sobre dialectologia do galego", in *Problemas*, pp. 121-128.
- Cintra, L. F. Lindley (1964/1971): "Nova proposta de classificação dos dialectos galego-portugueses", *BF* 22, 1/2, pp. 81-116. Reed. in Cintra, L. F. Lindley (1983): *Estudos de Dialectologia Portuguesa*. Lisboa: Sá da Costa, pp. 117-163.
- Fernández Rei, F. (1980): "Áreas lingüísticas do galego actual", in *XVI CILFR*, vol. 2, pp. 485-498.

⁴ Informacións de interese para a dialectoloxía encóntranse tamén en traballos recollidos nos epígrafes 1. Xeneralidades (esp. Álvarez Blanco / Fernández Rei / Xove Ferreiro [1980]) e 3. Gramáticas (esp. Carballo Calero (1966) e Saco Arce (1868)).

- Fernández Rei, F. (1982): "Bloques e áreas lingüísticas do galego moderno", *Grial* 77, pp. 257-296.
- Fernández Rei, F. (1985): "Variedades dialectales del gallego", *RFR* 3, pp. 85-99. Reed. in Juárez Blaquer, A. (ed.) (1988): *Las lenguas románicas españolas tras la Constitución de 1978*. Granada: TAT, pp. 85-99.
- Fernández Rei, F. (1987): "Aplicación da dialectoloxía na aprendizaxe do galego común", *Grial* 96, pp. 131-150.
- Fernández Rei, F. (en publicación): "Galego: Areas lingüísticas", in *LRL*.
- Fernández Rei, F. (en publicación): *Dialectoloxía galega*. Vigo: Xerais.
- García de Diego, V. (1909): "Variantes locales", in García de Diego, V.: *Elementos de gramática histórica gallega (Fonética-Morfología)*. Burgos: Imp. Hijos de S. Rodríguez, pp. 155-158. Ed. facsímil: Anexo 23 de *Verba*. Santiago, 1984.
- Santamarina [Fernández], A. (1982): "Dialectoloxía galega: historia e resultados", in *Coloquio de Tréveris*, pp. 153-187.
- Zamora Vicente, A. (1953): "De geografía dialectal: -ao, -án en gallego", *NRFH* 7, pp. 73-80. Reed. in *Estudios de dialectología*, pp. 27-34.

8.2. Estudios sobre fenómenos e formas con distribución dialectal⁵

8.2.1. Fenómenos fonéticos

- Álvarez Blanco, R. (1988): "Consideracións sobre a metafonía nominal galega", in *HPiel*, pp. 141-157.
- Costas [González], X. H. (1988): "As alteracións do [E] no suroeste galego", *Verba* 15, pp. 385-391.
- Costas González, X. H. (1989): "Despalatalización, palatalización e ceceo no subsistema de sibilantes da fala do Val Miñor", in *XIX CILFR*.
- Fernández González, J. R. (1974): "La inflexión de /A/ = /E/ en el dominio iberorrománico", in *XIV CILFR*, vol. 3, pp. 157-177.
- Fernández González, J. R. (1980): "La 'geada' del Valle de Ancares (León) y la del gallego occidental", in *XVI CILFR*. Non publicado.
- Fernández Rei, F. [1981]: "Geada", in *GEG*, vol. 16, pp. 21-23.
- Fernández Rei, F. [1985]: "Seseo", in *GEG*, vol. 28, pp. 150-153.
- González González, M. (1986): "Subsistemas de sibilantes do galego actual", in *XVIII CILPhR*.
- Mouriño Cajide, X. (1984): *A geada galega: Estado actual da cuestión*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Prieto Alonso, D. (1980): "A geada: variantes fonéticas, distribución xeográfica e interpretación", *O ensino* 2, pp. 39-45.

⁵ Deben consultarse igualmente os estudos de falas que se relacionan no epígrafe 8.4.

- Rivas [Quintas], E. (1976): "La isoglosa *pacio/pazo* en Galicia", *Verba* 3, pp. 357-364.
- Sánchez Rodríguez, M. H. (1986): "Unha suxerencia metodolóxico-didáctica para a recolleita e transcripción de textos orais", *Adaxe* 2, pp. 195-209.
- Santamaría Sande, M. P. (1965/1966): "La geadá en la provincia de Lugo", *BCPMHAL* 8, pp. 71-81.
- Zamora Vicente, A. (1951): "Geografía del seseo gallego", *Filología* 3, pp. 84-95. Reed. in *Estudios de dialectología*, pp. 1-10.
- Zamora Vicente, A. (1952): "La frontera de la geadá", in *HKrüger*, vol. 1, pp. 57-72. Reed. in *Estudios de dialectología*, pp. pp. 11-25. Rec.: J. M. Piel, *RPF* 6 (1953/1955), pp. 360-361.
- Zamora Vicente, A. (1962/1963): "Los grupos *-uit-*, *-oit-* en gallego moderno: Su repartición geográfica", *BF* 21, 1/2, pp. 57-68. Reed. in *Estudios de dialectología*, pp. 35-44.

8.2.2. Morfoloxía

- Álvarez Blanco, R. (1980): *O pronomes persoal en galego*. 2 vols. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago.
- Álvarez Blanco, R. (1983): "O artigo en galego. Morfoloxía", *Verba* 10, pp. 169-182.
- Asaka, T. (1989): "O pronomes persoal do galego na xeo-gramática", *Studia Romanica* 22, pp. 3-9 [Redactado en xaponés].
- Fernández Rei, F. (1978/1979): *O verbo. Contribución á dialectoloxía galega*. 2 vols. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago.
- Fernández Rei, F. (1986): "Conservadurismo e innovación no sistema de desinencias verbais do galego: o perfecto", in *XVIII CILPhR*, vol. 3.
- García [González], C. (1975): "Resultados del sufijo *-ANA* en gallego", *Verba* 2, pp. 151-156.
- Instituto da Lingua Galega (en publicación): *Atlas Lingüístico de Galicia*. Vol. 1: *Morfoloxía verbal*. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza.
- Pérez Pascual, J. I. (1981): *Sobre la -N- intervocálica en gallego*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [esp. o capítulo 3, pp. 34-64].
- Prieto Alonso, D. (1986): "Fonoloxía e morfoloxía das formas dialectais en *-as* e *-ans*", *Grial* 91, pp. 102-106.
- Zamora Vicente, A. (1953): "De geografía dialectal: *-ao*, *-án* en gallego", *NRFH* 7, pp. 73-80. Reed. in *Estudios de dialectología*, pp. 27-34.

8.3. Cartografía

- Atlas Linguarum Europae*. Assen / Maastricht: Van Gorcum, 1983 (vol. 1, 1) / 1986 (vol. 1, 2) / 1989 (vol. 1, 3) [Inclúe 16 puntos situados en territorio gallego].

- Alvar, M. (1974): "Galicia en la cartografía lingüística", *Verba* 1, pp. 54-62. Reed. in *Revista de la Facultad de Humanidades* 3/4 (1973/1974), pp. 113-125. Reed. in Alvar, M. (1975): *Teoría lingüística de las regiones*. Barcelona: Planeta, pp. 31-44.
- Álvarez Blanco, R. (1980): *O pronome persoal en galego*. 2 vols. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago [Inclúe 52 mapas].
- Asaka, T. (1988): "O galego na Xeolingüística", *JFGE* 21 (1988), pp. 41-50 [Redactado en xaponés].
- Boléo, M. de Paiva (1982): "O interese do material do I.L.B. para o estudo dos falares da fronteira galego-portuguesa", in *Coloquio de Tréveris*, pp. 131-151.
- Boléo, M. de Paiva / Carvalho, J. G. Herculano de / Cintra, L. F. Lindley (1957): "Projecto de um atlas lingüístico-etnográfico de Portugal e da Galiza", in *III Colóquio*, vol. 2, pp. 413-417.
- Fernández Rei, F. (1978/1979): *O verbo. Contribución á dialectoloxía galega*. 2 vols. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago [Inclúe 323 mapas].
- González González, M. (1980): *O xugo e o carro. Contribución ó estudio das denominacións dos apeiros de labranza en Galicia*. 3 vols. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago [Inclúe 99 mapas].
- Instituto da Lingua Galega (en publicación): *Atlas Lingüístico de Galicia*. Vol. 1: *Morfoloxía verbal*. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza.
- Navarro Tomás, T. (dir.) (1962): *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*. I. *Fonética*. Madrid: CSIC [Inclúe 52 puntos no territorio lingüístico galego].

8.4. Estudos parciais ou de conxunto de falas galegas⁶

8.4.1. Bloque occidental

- Alonso Pérez, M. C. (1970): *Vocabulario mariñeiro de Escarabote*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Concello de Boiro (A Coruña)].
- Bacelar, M. L. Muñoz (1966): *Cambados, palavras e coisas*. Tese de Licenciatura. Univ. de Lisboa.
- Camafeita Pazos, J. (1979): *Notas léxicas y etnográficas del Ayuntamiento de Salvatierra de Miño*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Sur da provincia de Pontevedra].
- Costas González, X. H. (1986): *Aproximación lingüística á fala de Vincios (Val Miñor)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Concello de Gondomar (Pontevedra)].

⁶ As denominacións de *bloque occidental*, *bloque central* e *bloque oriental* están tiradas dos traballos de F. Fernández Rei citados no epígrafe 8.1.

- Costas [González], X. H. (1988): "As alteracións do [E] no suroeste galego", *Verba* 15, pp. 385-391.
- Costas González, X. H. (1989): "Despalatalización, palatalización e ceceo no subsistema de sibilantes da fala do Val Miñor", in *XIX CILFR* [O Val Miñor esténdese polos concellos de Baiona, Gondomar, Ni-grán e Vigo].
- Durán Sotelo, A. (1961): *Algunos aspectos de la vida en Santa Justa (Morraña)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia de Santa Xusta, concello de Morraña (Pontevedra)].
- Enríquez Salido, M. C. (1971): *El habla de O Grove*. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago.
- Enríquez [Salido], M. C. (1974): *Léxico de O Grove*. Anexo 3 de *Verba*. Santiago. Rec.: M. González González: "Notas encol da publicación de *O léxico de O Grove*", *Grial* 53 (1976), pp. 373-378.
- Enríquez [Salido], M. C. (1976): "Fonética y fonología del gallego de O Grove", *Verba* 3, pp. 127-160.
- Feáns Landeira, M. (1976): *El habla de Castiñeiras*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Aldea e parroquia de Castiñeiras, concello de Ribeira].
- Fernández Rei, F. (1977): "Notas lingüísticas sobre Fefiñáns (Cambados)", in *HCabanillas*, pp. 287-325.
- Fernández Rodríguez, M. (1969): "El habla de Goyán", *CEG* 24, 72, pp. 194-205 [Concello de Tomiño (Pontevedra)].
- García González, C. (1974): *Léxico de la comarca compostelana*. Anexo 1 de *Verba*. Santiago. Rec.: F. Fernández Rei: "Encol da publicación do *Léxico de la comarca compostelana*", *Grial* 46 (1974), pp. 494-498.
- Leis Casanova, I. (1969): *El habla de santa Eulalia de Dumbria*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia do concello de Dumbria (A Coruña)].
- López Facal, S. (1968): *Fala e cousas de Toba*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia do concello de Cee (A Coruña)].
- López Facal, S. (1975), "Notas etno-lingüísticas de Toba (Cee)", *Verba* 2, pp. 237-293.
- Lorenzo Fernández, X. (1934), "As dornas do Porto do Son", *Nós*, 16, 126/127, pp. 109-116 [Concello do Porto do Son (A Coruña)].
- Lorenzo Fernández, J. (1942), "Notas etnográficas de la parroquia de Borneiro", *BCPMO* 13, pp. 183-203 [Parroquia do concello de Cabana (A Coruña)].
- Lorenzo Vázquez, R. (1962): "Estudios etnográfico-lingüísticos sobre La Mahía y aledaños: El molino", *RDTP* 18, 1/2, pp. 200-241 [Amaía é unha comarca natural situada ó oeste de Santiago de Compostela e configurada polos ríos Sar e Sarela].

- Lorenzo Vázquez, R. (1962): "Estudios etnográfico-lingüísticos sobre La Mahía y aledaños. II: El horno. El arado", *RDTP* 18, 3/4, pp. 487-522.
- Lorenzo Vázquez, R. (1962): "Estudios etnográfico-lingüísticos sobre La Mahía y aledaños: Introducción", *CEG* 17, 51, pp. 49-67.
- Lorenzo Vázquez, R. (1963): "Estudios etnográfico-lingüísticos sobre La Mahía y aledaños. II. O xugo", *CEG* 18, 55, pp. 129-147.
- Lorenzo Vázquez, R. (1964): "Estudios etnográfico-lingüísticos sobre La Mahía y aledaños. III. O carro", *CEG* 19, 57, pp. 10-64.
- Lorenzo Vázquez, R. (1969): "Contribución al léxico gallego: Palabras de Amaía y aledaños", *CEG* 24, 72, pp. 172-193.
- Lorenzo Vázquez, R. (1969): "Contribución al léxico gallego (II)", *RDTP* 25, 3/4, pp. 211-250 [O léxico estudiado procede da comarca de Amaía].
- Marín Suárez, M. A. (1978): *O léxico de San Sadurniño de Joianes (Porto do Son)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Valladolid [Concello do Porto do Son (A Coruña)].
- Morandeira Lourés, M. J. (1969): *El habla de Lage*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Pérez Alonso, M. J. (1969): *Vocabulario de Goyán*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Concello de Tomiño (Pontevedra)].
- Pérez Cid, R. (1976): *El habla de Marín*. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago.
- Pousa Ortega, H. (1987): *A fala de Goián. Estudio descriptivo*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Concello de Tomiño (Pontevedra)].
- Schroeder, W. (1937): "Die Fischerboote von Finisterre", *VKR* 10, pp. 157-211.
- Schroeder, W. (1938): "Hausbau en NW-Spanien (Finisterre)", in *Travaux du Premier Congrès International de Folklore (Paris, 1937)*. Tours, pp. 62-78.
- Seco Fernández, R. (1971): *El léxico de Santa Comba*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Vila e concello de Santa Comba (A Coruña)].
- Varela González, F. (1975): *A fala de Santaia*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Traballo realizado entre os concellos de Tordoia e Ordes].
- Vecino Tomás, F. (1970): *El vocabulario de Razo*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia de Razo, municipio de Carballo].

8.4.2. Bloque central

- Álvarez Blanco, M. R. (1974): *Notas lingüísticas y etnográficas de Ramirás*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Concello de Ramirás (Ourense)].

- Andrade Pérez, H. (1970/1971): *Estudio lingüístico del habla popular de Parderrubias (Orense)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Murcia [Aldea e parroquia do concello da Merca (Ourense)].
- Baamonde Traveso, G. (1977): *A fala das parroquias de Arante e Cedofeita*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Concello de Ribadeo (Lugo)].
- Blanco, D. (1973): "Aspectos do galego na comarca de Ortigueira", *Grial* 40, pp. 224-230.
- Blanco Fernández, C. E. (1973): *Notas sobre el léxico de Crecente (A Pastoriza)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia do concello da Pastoriza (Lugo)].
- Blanco Fernández, C. E. (1977): "Los aperos de labranza en Crecente (A Pastoriza)", *Verba* 4, pp. 327-342 [Parroquia do concello da Pastoriza (Lugo)].
- Bravo Criado, X. A. (1984): *A fala do Val do Toxa*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [O Val do Toxa está configurado polo río do mesmo nome, que discorre por terras de Silleda (Pontevedra)].
- Castro Castedo, X. M. (1986): *O galego en Queizán (O Corgo)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia do concello do Corgo (Lugo)].
- Cortiña Vázquez, S. (1974): *Anotaciones sobre el léxico de Gonce (Friol)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Aldea da parroquia de Vilafiz, concello de Friol (Lugo)].
- Couceiro Pérez, J. L. (1967): *Vocabulario de Feás*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia do concello de Aranga (A Coruña)].
- Couceiro Pérez, J. L. (1974): "Notas etno-lingüísticas en torno a la pesca de río en Galicia (río Mandeo)", *Verba* 1, pp. 170-180 [O río Mandeo nace en terras de Sobrado dos Monxes e forma coa súa desembocadura a ría de Betanzos].
- Couceiro Pérez, J. L. (1976): *El habla de Feás*. Anexo 5 de *Verba*. Santiago [Parroquia do concello de Aranga (A Coruña)].
- Díaz Carnero, M. (1971): *El léxico de Castro Caldelas*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Dobarro Paz, J. M. (1974): *Vocabulario de Capela (Cabalar)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Santa María de Cabalar é parroquia do concello da Capela (A Coruña)].
- Felpeto Lagoa, M. (1972): *Vida, fala e costumes de Ares*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Fernández Rei, F. (1974): *Aproximación á vida e á fala mariñeiras de Cariño*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Vila e concello de Cariño (A Coruña)].
- Fraga García, R. (1968): *Vocabulario de Mellid y cercanías*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.

- Fraga García, R. (1975): "Notas etnolingüísticas da Terra de Melide: O pan", *Verba* 2, pp. 225-236.
- Fraiz Barreiro, M. A. (1974): *El léxico de Codeseda*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Aldea e parroquia de Codeseda, concello da Estrada].
- García Rojo, M. D. (1971): *O léxico de Monterroso*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia do concello de Monterroso (Lugo)].
- García de la Torre, J. M. (1962): *Estudio sobre el gallego en Orense. Lengua y cultura del vino en el Ribero*. Tese de Doutoramento. Univ. de Madrid.
- García de la Torre, J. M. (1963): "Estudios sobre el gallego hablado en la provincia de Orense", *RUM* 12, 48, pp. 6-62 e 762-763.
- García de la Torre, J. M. (1981): "Aportaciones léxicas sobre el gallego de Orense", in *Mélanges de Philologie et de Toponomie offerts à Henri Guiter*. Perpignan: Comet, pp. 105-112.
- Gil Suárez, M. C. (1969): *El habla de Vilardevós*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Vilardevós é vila, parroquia e concello da provincia de Ourense].
- González González, M. [1974]: *El habla de Incio*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Concello do Incio (Lugo)].
- Graña Núñez, X. (1983): *Contribución ó estudio da dialectoloxía galega: Begonte (Lugo)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Concello de Begonte (Lugo)].
- Kitamura, K. (1989): "Sobre os caracteres do dialecto ourensán", *Studia Romanica* 22 (1989), pp. 21-30 [Redactado en xaponés].
- López Fernández, J. (1969): *Vocabulario de Novefontes. Contribución a un estudio lingüístico*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia do concello de Touro (A Coruña)].
- López Fernández, J. (1974): "Festas relixiosas e profanas de Novefontes", *Verba* 1, pp. 237-242.
- López Taboada, M. C. (1978): *El habla de la comarca de Sobrado de los Monjes*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Lorenzo Fernández, X. (1929): "Apuntes de geografía lexicográfica galega. Algunhas verbas d'usanza corrente en Lovios (Ourense)", *Nós* 11, 71, pp. 205-206 [Concello de Lobios, na comarca da Limia Baixa (Ourense)].
- Lorenzo Fernández, X. (1934): "Arquivo Etnográfico e Filolóxico de Galicia. Papeletas pra un dicionario", *Nós* 11, 121, pp. 14-16 [Recollidas no concello de Lobeira (Ourense)].
- Lorenzo Fernández, X. (1942/1943): "Das Bauernhaus im unteren Limiabecken (Prov. Orense, Spanien)", *VKR* 15, pp. 276-308.
- Lorenzo Fernández, X. (1948): "Notas lingüísticas gallegas: Limia Baja", *RDTP* 4, pp. 79-93. [A comarca da Limia Baixa está situada ó suroeste da provincia de Ourense].

- Martínez Martínez, M. R. (1970): *El habla de Curtis y sus cercanías*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Vila e concello da provincia da Coruña].
- Montes López, M. (1982): *A fala do Val de Lámara*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Lámara é concello da provincia de Lugo].
- Noriega Varela, A. (1928): *Como falan os brañegos. Locucións, frases, modos adverbiais, unha lería pr'os rapaciños, refráns, cantares i-adiviñanzas*. A Coruña: Nós.
- Palacio Sánchez, J. A. (1974): *Notas sobre el léxico de Ferreira de Pantón (Lugo)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia do concello de Pantón (Lugo)].
- Paz González, M. A. (1973): *El habla de Xunqueira de Ambía*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Xunqueira de Ambía é vila, parroquia e concello da provincia de Ourense].
- Pena Seijas, X. (1970): *Vida e fala de Guitiriz (Negradas)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Negradas é lugar e parroquia do concello de Guitiriz (Lugo)].
- Pérez Froiz, M. I. (1972): *El léxico de Santa María de Oirós*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia do concello de Vila de Cruces].
- Porto Dapena, J. A. (1971): *El gallego de la comarca de Ferrol*. 2 vols. Tese de Doutoramento. Univ. Complutense, Madrid. Rec.: RUC 21 (1976), pp. 99-101. O vol. 1 publicado como *El gallego hablado en la comarca ferrolana*. Anexo 9 de *Verba*. Santiago, 1977.
- Prado Fernández, M. (1971): *Vocabulario de Ferreira del Valle de Oro*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Ferreira do Valadouro é parroquia do concello do Valadouro (Lugo)].
- Quiroga Díaz, X. C. (1986): *Toponimia e caracterización lingüística da parroquia de Vilasante*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia do concello do Saviñao (Lugo)].
- Regueira Fernández, X. L. (1989): *A fala do Norte da Terra Cha: Estudio descriptivo*. Tese de Doutoramento. Microficha. Santiago: Universidade [Concello de Vilalba, e puntos dos concellos de Abadín, Cospeito e Xermade (Lugo)].
- Ríos Panisse, M. C. (1968): *Vida mariñeira de Sada. Contribución pra un estudio lingüístico*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago. Publicada como "Vida mariñeira de Sada", *Verba* 1 (1974), pp. 181-232.
- Rivas [Quintas], E. (1985): *A Limia*. Ourense: Deputación [esp. pp. 581-621].
- Rodríguez Gandoy, E. (1971): *El léxico del ayuntamiento de Guntín (Lugo)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Sánchez Rodríguez, M. H. [1984]: *A fala da parroquia de Seteventos*. 2 vols. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia do concello do Saviñao (Lugo)].

- Sánchez Sánchez, A. (1971): *El léxico de Montederramo*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Vila e concello da provincia de Ourense].
- Santos, M. J. de Moura (1962-1968): "Os falares fronteiriços de Trás-os-Montes", *RPF* 12, 2 (1962/1963), pp. 509-565; 13 (1964/1965), pp. 65-261; 14 (1966/1968), pp. 213-214. Separata: Coimbra, 1967. Recs.: W. Giese, *ZRPh* 85 (1969), pp. 310-313; P. Gardette, *RLiR* 33 (1969), p. 179; J. Pérez Vidal, *RDTP* 26 (1970), pp. 213-215; B. Pottier, *BSLP* 65 (1970), p. 103; H. Kröll, *ASNS* 206 (1969/1970), pp. 295-298; M. Metzeltin, *VR* 37 (1978), pp. 378-379 [Inclúe información de numerosos puntos do Sur de Ourense].
- Schneider, H.-K. (1938): "Studien zum Galizischen des Limiabeckens (Orense - Spanien)", *VKR* 11, pp. 69-145, 193-281. Rec.: W. Hering, *ZRPh* 62 (1942), p. 204 [A comarca da Limia está situada no sur da provincia de Ourense].
- Taboada Cid, M. (1976): "El arado radial en el sur de la Provincia de Ourense", *BAu* 6, pp. 285-304.
- Taboada Cid, M. (1976): *El habla del valle de Verín*. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago. Publicada como Anexo 15 de *Verba*. Santiago, 1979.
- Taboada Cid, M. (1979): "Afinidades lingüísticas galego-portuguesas na fronteira de Ourense (I): notas fonético-morfolóxicas sobre as nasais", *Senara* 1, pp. 107-125.
- Vasconcellos, J. Leite de (1902): "Linguagens fronteiriças de Hespanha e Portugal", *RLu* 7, 133-145. Reed. in *Opúsculos*, pp. 593-613 [Inclúe noticia da fala de Lobios (Ourense)].
- Vasconcellos, J. Leite de (1929): "Linguagem de Ferreiros" in *Opúsculos*, pp. 666-669 [Concello de Entrimo (Ourense)].
- Vázquez Fernández, M. I. (1971): *El habla y léxico de Pereiramá (Lugo)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Aldea e parroquia do concello de Castroverde (Lugo)].
- Vázquez Somoza, X. L. (1986): *O galego en Zolle (Guntín)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Aldea de Zolle, concello de Guntín (Lugo)].
- Vilariño Seco, J. (1972): *El léxico de San Braulio de Caaveiro*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Parroquia do concello coruñés da Capela].
- Villagarcía, A. (1948): "Vocabulario gallego de Moura (Nogueira de Ramuín, Orense)", *CEG* 3, 11, pp. 426-430 [Moura é parroquia do concello ourensán de Nogueira de Ramuín].

8.4.3. Bloque oriental

- Acevedo y Huelves, B. / Fernández y Fernández, M. (1932): *Vocabulario del bable de occidente*. Madrid: Centro de Estudios Históricos [Vocabulario recollido principalmente nos concellos de Boal e El Franco, así como noutros puntos do occidente de Asturias, algúns deles de fala galega].
- Acosta García, M. de (1970): *El habla de Piedrafita*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago.
- Alonso, D. (1957): "Notas gallego-asturianas de los tres Oscos", *Archivum* 7, pp. 5-12. Reed. como "Ganado vacuno en San Martín de Oscos", in *Obras Completas*, pp. 523-533.
- Alonso, D. (1969): "Narraciones orales gallego-asturianas", *CEG* 24, pp. 140-153. Reed. e ampliado como "Narraciones orales gallego-asturianas. San Martín de Oscos", in *Obras completas*, pp. 502-521 [Transcripción de textos orais].
- Alonso, D. (1976): "Narraciones orales en el gallego-asturiano de los Oscos. Relatos, fórmulas curativas y ensalmos de Carmen de Freixe (San Martín de Oscos)", in *HAlarcos*, vol. 1, pp. 31-40 [Transcripción de textos orais].
- Alonso, D. / García Yebra, V. (1957): "El gallego-leonés de Ancares y su interés para la dialectología gallego-portuguesa", in *III Colóquio*, vol. 1, pp. 309-339. Reed., con modificacións, in *CEG* 16, 48 (1961), pp. 43-79; Reed. in *Obras completas*, pp. 315-357.
- Álvarez Blanco, J. C. (1983): *El habla del concejo de Illano (Margen occidental del río Navia)*. Tese de Licenciatura. Univ. de Oviedo.
- Catalán Menéndez-Pidal, D. (1956/1957): "El asturiano occidental: Examen sincrónico y explicación diacrónica de sus fronteras fonológicas", *RPh* 10, pp. 71-92; 11, pp. 120-158 [esp. "El límite con el gallego", pp. 85-92].
- Cortés y Vázquez, L. L. (1954): *El dialecto galaico-portugués hablado en Lubián (Zamora)*. *Toponimia, textos y vocabulario*. Salamanca: Universidad. Recs.: D. Catalán, *RPh* 9 (1956), pp. 367-370; A. Badia i Margarit, *Estudis Romànics* 4 (1953/1954), pp. 310-312.
- Ebeling, W. (1932): "Die landwirtschaftliche Geräte im Osten der Provinz Lugo (Spanien). Sach- und wortkundliche Untersuchungen", *VKR* 5, pp. 50-151. Rec.: V. Risco, *Nós* 15, 112 (1933), p. 72.
- Fernández González, J. R. (1978): *Etnografía del Valle de Ancares. Estudio lingüístico según el método "Palabras y Cosas"*. Anexo 10 de *Verba*. Santiago.
- Fernández González, J. R. (1980): "La 'geada' del Valle de Ancares (León) y la del gallego occidental", in *XVI CILFR*. Non publicado.
- Fernández González, J. R. (1981): *El habla de Ancares (León)*. *Estudio fonético, morfosintáctico y léxico*. Oviedo: Universidad.

- Fernández Rei, F. (1985): "Textos do galego exterior: Piantón (A Veiga - Oviedo), Paradaseca do Bierzo (León) e Lubián (Zamora). Caracterización lingüística", in *HGalmés*, vol. 1, pp. 171-197.
- G[arcía] G[arcía], J. (1970): "Gallego-asturiano", in *Gran Enciclopedia Asturiana*, vol. 7. Gijón: Silverio Cañada, p. 146.
- García García, J. (1983): *El habla de el Franco (Una variante lingüística del occidente de Asturias)*. Mieres del Camino: Instituto Bernaldo de Quirós.
- García Suárez, A. (1950): "Contribución al léxico del asturiano occidental", *RDTP* 6, 2, pp. 264-300 [Inclúe vocabulario de Mohías e Coaña, ó oeste do río Navia, así como doutras localidades ó leste do río].
- González Fernández, M. I. (1972): *Vocabulario de El Valle de Burón*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [O Val de Burón encóntrase no leste da provincia de Lugo].
- Gutiérrez Tuñón, M. (1975): *Leonés, gallego y castellano en la zona de Villafranca del Bierzo*. Tese de Doutoramento. Univ. de Oviedo.
- Gutiérrez Tuñón, M. (1980): "La frontera entre el leonés y el gallego en el Bierzo (León)", in *XVI CILFR*, vol. 2, pp. 517-521.
- Gutiérrez Tuñón, M. (1982): "Apuntes dialectales sobre el Bierzo", *RDTP* 37, pp. 129-136.
- Hernández, A. (1978): "Algunas características del habla de As Figueiras", in *Estudios y trabayos del Seminariu de Llingua Asturiana*. Uvieu: Universidá, pp. 121-128 [As Figueiras encóntrase no occidente de Asturias, preto da fronteira administrativa de Galicia].
- Krüger, F. (1923): *El dialecto de San Ciprián de Sanabria*, Anexo 4 da *RFE*. Madrid.
- Krüger, F. (1923): "Vocablos y cosas de Sanabria", *RFE* 10, pp. 153-156.
- Krüger, F. (1925): "Mezcla de dialectos", in *HPidal*, vol. 2, pp. 121-166.
- Krüger, F. (1925): *Die Gegenstandskultur Sanabrias und seiner Nachbargebiete. Ein Beitrag zur spanischen und portugiesischen Volkskunde*. Hamburg: L. Friederichsen & Co.
- Krüger, F. (1954): "Los perfectos en -ar en los dialectos de Sanabria y de sus zonas colindantes", *RFE* 38, pp. 45-82.
- Krüger, F. (1965): "Aportes a la fonética dialectal de Sanabria y de sus zonas colindantes", *RFE* 48, pp. 251-282. Rec.: M. J. de Moura Santos, *RPF* 15 (1969/1971), pp. 318-319.
- Krüger, F. (1965): "Los adverbios 'lejos' y 'luego' en perspectiva dialectal (con dos mapas lingüísticos)", in *Homenaje dedicado al Dr. Rodolfo Oroz*. Santiago de Chile, pp. 251-283.
- Kundert, H. (1962): "Romancerillo sanabrés", *RDTP* 18, pp. 37-124 [Estudio lingüístico, pp. 43-73].

- Lanza, F. (1933): "Falan os de Ribadeo (Notas folklóricas e leisico-gráficas recollidas n-ista vila)", *Nós* 15, 114, pp. 146-154; 116, pp. 169-172; 118, pp. 207-211.
- Meilán, A. (1978): "Manifestaciones culturales en As Figueiras y su contorno", in *Estudios y trabayos del Seminariu de Llingua Asturiana*, Uvieu: Universidá, pp. 93-98 [As Figueiras encóntrase no occidente de Asturias, preto da fronteira administrativa con Galicia].
- Muñiz, C. (1978): *El habla del Valledor. Estudio descriptivo del gallego asturiano de Allande (Asturias - España)*. Amsterdam: Acadesmische Pers. Rec.: J. García García: "A propósito del gallego asturiano de Allande", *Archivum* 27/28 (1977/1978), pp. 549-554. [Estudios realizados en localidades situadas ó leste do río Navia].
- Otero [Álvarez], A. (1977): *Vocabulario de San Jorge de Piquín*. Anexo 8 de *Verba*. Santiago [Aldea e parroquia do concello de Ribeira de Piquín (Lugo)].
- Pérez de Castro, J. L. (1955-1968): "Contribución al vocabulario del bable occidental", *RDTP* 11, 1/2 (1955), pp. 119-144; 24, 1/2 (1968), pp. 57-64 [Vocabulario do territorio asturiano de fala galega, esp. das Figueiras].
- Prieto, M. (1951): "Notas folklóricas de la Sierra Seca (La Gudiña. Orense)", *DL*, 4ª serie, 3/4, pp. 129-153.
- Prieto Rodríguez, L. (1973): "Notas en col da fala vianesa", *BAu* 3, pp. 97-121 [Concello de Viana do Bolo (Ourense)].
- Rodríguez Castellano, L. (1948): "Aportación al estudio de la geografía dialectal: La palatalización de la *l* inicial en zona de habla gallega", *BIEA* 2, pp. 113-134. Reed. como "Palatalización de la *L* inicial en la Asturias de habla gallega", *Verba* 2 (1975), pp. 137-150.
- Rodríguez Lago, M. C. (1974): *Léxico dialectal y costumbres de Porto*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago. [Concello de Porto (Zamora)].
- Roux, M. (1979): *Quelques aspects de la tradition orale galicienne. La paroisse du Cebreiro*. 2 vols. Tese de Licenciatura. Univ. de Nantes [Parroquia do concello de Pedrafita do Cebreiro].
- Roux, M. (1982): *Fala o fistor e faise o día. Algúns aspectos da tradición oral galega na parroquia do Cebreiro*. Sada: O Castro [Transcripción de textos orais].
- Santamarina Fernández, A. (1967): *Vocabulario del Valle de Suarna*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [O Val de Suarna encóntrase no leste da provincia de Lugo].
- Santamarina [Fernández], A. (1973): *El habla del Valle del Suarna*. Tese de Doutoramento. Univ. de Santiago. Rec.: s. a., *Grial* 42 (1973), pp. 514.

- Santamarina [Fernández], A. (1975): "Testos e noticia da fala de Negueira (Lugo)", *Verba* 2, pp. 307-323 [Localidade e concello de Negueira de Muñiz, no límite oriental da provincia de Lugo].
- Santos, M. J. de Moura (1962-1968): "Os falares fronteiriços de Trás-os-Montes", *RPF* 12, 2 (1962/1963), pp. 509-565; 13 (1964/1965), pp. 65-261; 14 (1966/1968), pp. 213-214. Separata: Coimbra, 1967. Recs.: W. Giese, *ZRPh* 85 (1969), pp. 310-313; P. Gardette, *RLiR* 33 (1969), p. 179; J. Pérez Vidal, *RDTP* 26 (1970), pp. 213-215; B. Pottier, *BSLP* 65 (1970), p. 103; H. Kröll, *ASNS* 206 (1969/1970), pp. 295-298; M. Metzeltin, *VR* 37 (1978), pp. 378-379 [Inclúe información de numerosos puntos do Sur de Ourense].
- Taboada Cid, M. (1971): *Vocabulario y notas etnográficas de la Mezquita*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Localidade e concello da Mezquita (Ourense)].
- Taboada Cid, M. (1978): "Algunos aspectos de la vida material y espiritual de A Mezquita", *BAu* 8, pp. 107-166.
- Vasconcellos, J. Leite de (1902): "Linguagens fronteiriças de Hespanha e Portugal", *RLu* 7, 133-145. Reed. in *Opúsculos*, pp. 593-613 [Inclúe noticia da fala de Hermisende (Zamora)].
- Vasconcellos, J. Leite de (1935): "Linguagens fronteiriças: 1. Hermisende", *RLu* 33, pp. 307-308 [Hermisende está na provincia de Zamora, preto de Galicia].
- Vázquez Santamarina, M. E. (1971): *El habla de la Gudiña*. Tese de Licenciatura. Univ. de Santiago [Concello da Gudiña (Ourense)].

ABREVIATURAS BIBLIOGRÁFICAS

A. Actas, anais, congresos e colectáneas

- Asambleas*: Real Academia Galega (1967): *Primera y segunda Asambleas Lusitano-Gallegas (1955/1961)*. Actas y comunicaciones. Madrid: Real Academia Gallega / Editora Nacional.
- XIV CILFR*: *Atti del XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza (Napoli, 1974)*. 5 vols. Napoli / Amsterdam: G. Macchiaroli / J. Benjamins, 1976-1981.
- XVI CILFR*: *Actes. XVI Congrès International de Linguística i Filologia Romàniques (Palma de Mallorca, 1980)*. 2 vols. Palma de Mallorca: Moll, 1982 / 1985.
- XVIII CILPhR*: Kremer, D. (ed.) (1988-): *Actes du XVIII Congrès International de Linguistique et de Philologies Romanes (Univ. de Trier, 1986)*. 7 vols. Tübingen: Max Niemeyer, 1988 (vols. 5, 6) / 1989 (vols. 4, 7) / En publicación (vols. 1-3).

- XIX CILFR: Lorenzo Vázquez, R. (ed.) (en publicación): *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas* (Santiago, 1989). Santiago: Fundación Barrié de la Maza.
- I CILG-PG: *Actas do I Congresso Internacional da Língua Galego-Portuguesa na Galiza* (Ourense, 1984). Ourense: AGAL, 1986.
- Coloquio de Tréveris: Lorenzo [Vázquez], R. / Kremer, D. (eds.) (1982): *Tradição, actualidade e futuro do galego. Actas do coloquio de Tréveris*. Santiago: Xunta de Galicia.
- III Colóquio: *Actas Colóquio Internacional de Estudos Luso-Brasileiros* (Lisboa, 1957). 2 vols. Lisboa, 1959 / 1960.
- Estudios de dialectología: Zamora Vicente, A. (1986): *Estudios de dialectología hispánica*. Anexo 25 de *Verba*. Univ. de Santiago.
- GEG: *Gran Enciclopedia Gallega*. 30 vols. Santiago de Compostela / Gijón: Silverio Cañada.
- HALarcos: *Estudios ofrecidos a Emilio Alarcos Llorach (con motivo de sus XXV años de docencia en la Univ. de Oviedo)*. 5 vols. Oviedo: Universidad, 1977-1983.
- HCabanillas: *Homenaxe a Cabanillas no centenario do seu nacemento*. Santiago: Universidade, 1977.
- HGalmés: *Homenaje a Alvaro Galmés de Fuentes*. Oviedo / Madrid: Univ. de Oviedo / Gredos, 1985.
- HKrüger: *Homenaje a Fritz Krüger*. 2 vols. Mendoza: Univ. Nacional de Cuyo, 1952 / 1954.
- HPedrayo: *Homaxe a Ramón Otero Pedrayo no LXX aniversario do seu nacemento*. Vigo: Galaxia, 1958.
- HPidal: *Homenaje ofrecido a Menéndez Pidal. Miscelánea de Estudios Lingüísticos, Literarios e Históricos*. Madrid: Hernando, 1925.
- HPiel: Kremer, D. (ed.): *Homenagem a Joseph M. Piel por ocasião do seu 85º aniversário*. Tübingen: Instituto da Cultura e Língua Portuguesa / Consello da Cultura Galega, 1988.
- HSchneider: *Filología y didáctica hispánica. Homenaje al Profesor Hans-Karl Schneider*. Hamburg: Helmut Buske, 1975.
- LRL: Holtus, G. / Metzeltin, M. / Schmitt, Ch. (eds.) (en publicación): *Lexikon der Romanistischen Linguistik*. Vol. 6. Tübingen: Max Niemeyer.
- Obras Completas: Alonso, D. (1972): *Obras Completas*. Vol. 1: *Estudios lingüísticos peninsulares*. Madrid: Gredos.
- Opúsculos: Vasconcellos, J. Leite de (1929): *Opúsculos*. Vol. 4: *Filologia*, 2. Coimbra: Universidade.
- Porvir: *O porvir da lingua galega*. Lugo: Círculo de las Artes, 1968.
- Problemas: Carballo Calero, R. (1981): *Problemas da lingua galega*. Sá da Costa: Lisboa.
- Sobre lingua: Carballo Calero, R. (1971): *Sobre lingua e literatura galega*. Vigo: Galaxia.

B. Revistas e publicacións periódicas

- Adaxe. Revista da Escola Universitaria de Santiago.* A partir do vol. 2, *Revista de Estudos e Experiencias educativas.* Santiago, 1984-.
- Agália. Revista da Associação Galega da Língua.* Ourense, 1985-.
- AIL: Anales del Instituto de Lingüística.* Univ. Nacional de Cuyo. Mendoza.
- Alfa.* Departamento de Letras da Faculdade de Filosofia, Ciências e Letras, Marília. A partir do vol. 24 (1980), subtitulada *Revista de Lingüística* e ed. pola Univ. Estadual Paulista. São Paulo, 1962-.
- Archivum. Revista de la Facultad de Filosofía y Letras.* Univ. de Oviedo, 1951-.
- Arquivos: Arquivos do Seminario de Estudos Galegos.* Santiago de Compostela, 1927-.
- ASNS: Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen.* Georg Westermann. Braunschweig. A partir do vol. 216 (1979), ed. por Erich Schmidt. Berlin.
- BAu: Boletín Auriense. Arqueología, Historia, Etnografía.* Museo Arqueológico Provincial. Ourense, 1971-.
- BCPMHAL: Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo.* Lugo, 1941-.
- BCPMO: Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos de Orense.* Ourense, 1898-1960.
- BF: Boletín de Filología.* Centro de Estudos Filológicos. A partir do vol. 25 (1976/1979), ed. polo Instituto Nacional de Investigação Científica - Centro de Linguística da Univ. de Lisboa. Lisboa, 1932-.
- BIEA: Boletín del Instituto de Estudios Asturianos.* Oviedo.
- BRAG: Boletín de la Real Academia Gallega.* A Coruña, 1906-.
- BSLP: Bulletin de la Société de Linguistique de Paris.* Masson. Paris.
- Bulletin des Études Portugaises et de l'Institut Français au Portugal.* Coimbra. A partir do vol. 33/34 (1972/1973), *Bulletin des Études Portugaises et Brésiliennes.* Lisboa / Paris.
- BHi: Bulletin Hispanique. Annales de la Faculté des Lettres de Bordeaux.* Bordeaux, 1899-.
- CEG: Cuadernos de Estudios Gallegos.* Instituto de Estudos Galegos "Padre Sarmiento" - CSIC. Santiago.
- Compostela. Revista de Galicia.* A. Finisterre. México.
- Compostellanum. Revista trimestral de la Archidiócesis de Santiago de Compostela.* Santiago.
- DL: Douro Litoral. Boletim da Comissão Provincial de Etnografia e História.* Porto.
- Educación en Galicia. Revista Mensual.* Santiago, 1988-.

- Ensino (O)*. Revista galega de socio-pedagogía e socio lingüística. Santiago, 1980-. A partir de 1984, *Revista galaico-portuguesa de sócio-pedagogía e sócio-lingüística*. Braga / Vila Real / Pontevedra / Ourense.
- Estudios Gallegos*. Revista quincenal de lenguaje, finanzas, turismo. Aurelio Ribalta. Madrid.
- Estudios Lingüísticos Hispánicos*. Círculo de Estudios Lingüísticos Hispánicos. Tokyo.
- Estudis Romànics*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- Filología*. Instituto de Filología y Literatuas Hispánicas de la Facultad de Filosofía y Letras. Buenos Aires.
- Finisterre*. Revista de Galicia. Pontevedra.
- Galicia*. Revista del Centro Gallego. Buenos Aires.
- Galicia*. Revista Regional. De Ciencias, Letras, Artes, Folk-lore, etc. Andrés Martínez Salazar. A Coruña, 1887-1893.
- Grial*. Revista Galega de Cultura. Galaxia. Vigo, 1963-.
- Ínsula*. Revista Bibliográfica de Ciencias y Letras. Madrid.
- JFGE: Journal of the Faculty of General Education*. Azabu Univ. Sagamihara.
- Langues Néo-latines (Les)*. Paris.
- LH: Lingüística Hispánica*. Osaka, 1980-.
- Lingua*. International Review of General Linguistics. North-Holland. Amsterdam, 1948-.
- Luso-Brazilian Review*. Madison (Wi).
- Marges (Els)*. Revista de Llengua i Literatura. Barcelona, 1974-.
- Mitteilungen: Mitteilungen des deutsch-sudamerikanischen und iberischen Instituts*. Köln.
- MNL: Modern Language Notes*. The John Hopkins Press. Baltimore, 1886-.
- Modern Philology*. Chicago, 1957-.
- Nós*. Boletín Mensual da Cultura Galega. Sociedade "Nós". Ourense, 1920-1936.
- NRFH: Nueva Revista de Filología Hispánica*. Centro de Estudios Lingüísticos y Literarios. El Colegio de México-Facultad de Humanidades. Univ. Central de Venezuela. México / Caracas, 1947-.
- PSA: Papeles de Son Armadans*. Revista Mensual. Madrid / Palma de Mallorca, 1956-1979.
- RDTP: Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*. CSIC. Madrid, 1945-.
- REL: Revista Española de Lingüística*. Órgano de la Sociedad Española de Lingüística. Gredos. Madrid, 1971-.
- Revista de la Facultad de Humanidades*. Río Piedras.
- Revue Hispanique*. Paris / New York, 1894-1933.
- RFE: Revista de Filología Española*. Instituto Miguel de Cervantes. Madrid, 1914-.

- RFR: *Revista de Filología Románica*. Facultad de Filología de la Univ. Complutense de Madrid. Madrid, 1983-.
- RHiM: *Revista Hispánica Moderna*. New York.
- RLiR: *Revue de Linguistique Romane*. Société de Linguistique Romane. Strasbourg.
- RLu: *Revista Lusitana*. *Arquivo de Estudos Filológicos e Etnográficos relativos a Portugal*. Porto / Lisboa, 1887-1943. A partir de 1981, Nova série, *Arquivo de Estudos Filológicos e Etnológicos relativos a Portugal*. Centro de Estudos Geográficos - Faculdade de Letras de Lisboa. Lisboa.
- RPF: *Revista Portuguesa de Filologia*. Instituto de Estudos Românicos - Faculdade de Letras. Coimbra, 1947-.
- RPh: *Romance Philology*. Univ. of California. Berkeley / Los Angeles, 1947-.
- RUC: *Revista de la Universidad Complutense*. Madrid.
- RUM: *Revista de la Universidad de Madrid*. Madrid, 1869-.
- Santiago. *Revista literaria*. Santiago.
- Senara. *Revista de Filoloxía*. Colexio Universitario de Vigo. Vigo, 1979-.
- Studia Romanica. Societas Japonica Studiorum Romanicorum.
- Verba. *Anuario Galego de Filoloxía*. Univ. de Santiago. Santiago, 1974-.
- Villagarcía. *Xornal de Carril*. Carril.
- VKR: *Volkstum und Kultur der Romanen*. *Sprache, Dichtung, Sitte*. Seminar für romanische Sprachen und Kultur an der Hamburgischen Universität. Hamburg.
- VR: *Vox Romanica*. *Anales Helvetici explorandis Linguis Romanicis destinati*. Francke. Bern, 1936-.

X. M. Asorey / X. Torres Romar / A. Castro / X. L. Gallego (1989): *Diccionario temático e ilustrado de Apicultura. Vocabulario castelán-galego*. Santiago: CEDAGA. 82 pp.

O Centro de experimentación e divulgación apícola de Galicia (CEDAGA) acaba de editar esta pequena obra, que ofrece unha ampla mostra do vocabulario galego relacionado coa apicultura.

Un breve prólogo de X. M. Asorey, coordinador técnico da publicación, e unha introducción de X. Torres Romar, responsable do traballo lingüístico, preséntannos-lo libro como unha contribución á fixación da terminoloxía necesaria relativa á vida das abellas e ó seu coidado, pretendendo "dar a coñece-los termos apícolas, fixalos na nosa lingua, definilos e traducilos" (p. 6).

Na primeira parte (pp. 7-62) séguese unha ordenación temática, abordando unha grande variedade de cuestións, como a morfoloxía e anatomía das abellas, as súas enfermidades, a colmea, a produción do mel e a súa explotación polo home, etc. Nestas páxinas preséntase como entrada o termo galego (cos seus sinónimos), seguido da definición ou das palabras equivalentes en castelán. Este vocabulario galego-castelán vai acompañado de numerosas ilustracións de A. Castro Ferreiro. Ó cabo desta parte inclúense ademais tres debuxos a toda plana de exemplares de flora melífera, debidos a X. L. Gallego.

A segunda parte do libro (pp. 65-82) está ocupada polo "Vocabulario apícola castelán-galego", no que se elabora un listado alfabético dos termos casteláns da apicultura seguidos do seu equivalente galego.

Trátase, en resumo, dunha obra concebida para informar ós apicultores e ós amigos das abellas dos termos galegos máis usuais referidos a ese ámbito, así como dunha introducción ó mundo das abellas para os leigos nesa materia. Pero sobre todo constitúe unha valiosa contribución á estandarización e á normalización do galego.

Para que a nosa lingua acade o grao de desenvolvemento que lle corresponde, precísase un bo número de obras especializadas que posibiliten o seu emprego en tódolos ámbitos do coñecemento e da vida da nosa sociedade, cada día máis complexa e máis diversa. De aí a importancia de traballos que, coma este, establezan e definan os vocábulos galegos dun campo determinado a partir do coñecemento cabal da realidade lingüística de Galicia e con criterio purista.

X. L. REGUEIRA

Desde 1987 a editorial Niemeyer vén publicando este anuario temático, que se presenta como un foro internacional de sociolingüística europea. A organización editorial de cada número corre por conta de coñecidos especialistas europeos, e conta con colaboradores de tódolos puntos do continente.

As linguas da publicación son o alemán, o inglés e mailo francés, e tanto o subtítulo da revista coma o título de cada volume figuran nos tres idiomas.

O volume 1 (1987) foi dedicado ás principais correntes da sociolingüística actual, e tivo como editor a Peter H. Nelde, sociolingüista do Centre de Recherche sur le Plurilinguisme de Bruxelas.

No ano 1988 apareceu o segundo volume, editado por U. Ammon, K. J. Mattheier e P. H. Nelde, sobre a estandarización das linguas europeas. Nel encóntranse algunhas colaboracións de importancia, entre as que destaca o artigo de Harald Haarmann "Algemeine Strukturen europäischer Standardsprachenentwicklung" (pp. 10-51), onde se estudian os procesos de estandarización en Europa desde unha perspectiva comparativa e histórica.

O último número publicado, correspondente ó ano 1989, volve estar editado por Ulrich Ammon, Klaus Mattheier e Peter H. Nelde, e pretende ofrecer un panorama representativo de toda Europa dos problemas escolares derivados do emprego dos dialectos, baixo o título: *Dialekt und Schule in den europäischen Ländern / Dialect and School in the European Countries / Dialecte et École dans les Pays Européens*.

Co obxecto de que as informacións achegadas permitisen establecer comparacións entre a situación nos diversos países, os editores enviaronlles ós colaboradores da revista un cuestionario cunha serie de preguntas ás que debían dar resposta, referidas á identificación dos dialectos, ó seu grao de uso, á consideración de que gozan na sociedade, a súa presenza na escola, ás dificultades de tipo didáctico ou sociolingüístico a que dá lugar a súa coexistencia coa lingua estándar, etc.

A estas cuestións tentan responde-los dezaseis artigos de que consta este número (9 en inglés, 5 en alemán e 2 en francés), que dan conta da situación noutros tantos países: Bélxica, República Federal Alemana, Dinamarca, República Democrática Alemana, Finlandia, Gran Bretaña, Irlanda, Países Baixos, Noruega, Austria, Portugal, Romanía, Suíza, España, Suecia e Iugoslavia.

Nótanse en falta as colaboracións correspondentes a países como Francia, a URSS ou Italia, entre outros, que permitirían ter unha visión máis completa da situación en todo o continente. Pero, como os mesmos editores advirten (p. VII / IX / XI), a ausencia deses traballos permitiu incluír algunhas 'digresións', como a situación lingüística das familias dos emigrantes retornados en Portugal, ou o tratamento das linguas minoritarias en España.

Efectivamente, o traballo correspondente ó estado español, "Languages and Dialects in the Educational System of Spain" de Miquel Siguán (pp. 128-142), rompe parcialmente co esquema proposto polos editores ó dedica-la maior parte do espazo a estudar a situación nas comunidades catalana, vasca e galega. O ensaio de Siguán adopta como

punto de partida a visión de España como un país plurilingüe, e pasa a describi-la situación das comunidades que teñen unha lingua propia cooficial co castelán.

Tras presenta-la situación do catalán e do vasco no ensino, o autor ocúpase do galego ("Galician in Teaching", p. 135). Despois de aclarar que a súa situación legal é semellante á das outras dúas linguas minoritarias, considera que o galego está aparentemente nunha posición máis favorable có vasco e mailo catalán, e "a súa implantación no ensino debería xa que logo ser doada". O autor constata que o galego non ten os inconvenientes do euskera nin existiu en Galicia unha inmigración masiva de castelanfalantes, como sucedeu en Cataluña, que a porcentaxe de falantes que teñen a lingua autóctona como primeira lingua e a daqueles que poden falala é superior ás que se encontran en Cataluña e no País Vasco; pero a pesar diso o galego ten unha presenza bastante modesta na educación.

Para M. Siguán, as dúas razóns que explican esta aparente contradicción son: a) a relación de diglosia aguda que se produce entre galego e castelán (asociación de galego con pobreza e subdesenvolvemento, mentres que o castelán se asocia a cultura, á administración e a prestixio social), que non foi superada por un proceso de normalización aínda pouco desenvolvido; b) o escaso interese mostrado polo goberno galego por promove-la lingua. Como consecuencia, a educación básica de tódolos escolares de Galicia segue a ser en castelán, sendo insignificante o número dos alumnos que reciben a maior parte das materias en galego.

Na segunda parte do traballo, expón brevemente a situación das variedades dialectais en relación co ensino escolar no territorio de fala castelá, para a continuación trata-la situación das variedades do catalán e mailos problemas da unificación da lingua vasca.

Polo que respecta ó galego, o autor céntrase na cuestión da fixación normativa ("The Problem of Norms in Galician", pp. 140-141), e introdúcenos na cuestión observando que, dado que as variedades do galego están menos distanciadas cáas do catalán ou as do vasco e non afectan ás súas características esenciais, non deberían presentarse problemas para chegar a unha norma común; pero a situación é xustamente a contraria.

Ante a codificación necesaria para que a nosa lingua poida asumir tódalas funcións da vida pública, Siguán distingue dúas posturas: a primeira defende que o portugués e o galego, a pesar de teren unha orixe común, son hoxe dúas linguas diferentes, a resultas da súa evolución independente, e polo tanto o galego debe ter normas propias; a segunda postura considera que, a pesar das diferencias, o galego e o portugués son a mesma lingua; deste xeito, o galego moderno é un dialecto do portugués, e polo tanto debe asumir-las normas portuguesas. Ademais, advirte que as diferencias entre as dúas posturas non son puramente científicas, senón de orde extralingüística.

Aínda que non aprecia demasiadas diferencias entre as dúas posturas, considera que a distancia fonolóxica entre galego e portugués fai difícil a adaptación da ortografía portuguesa para o galego: "The separate evolution of the two languages has produced a very marked phonological differentiation, and Portuguese spelling logically corresponds to its own phonology, and is difficult to adapt to Galician" (p. 141). A ortografía, que só é o aspecto externo do sistema lingüístico, convértese en símbolo dunha controversia que chegou ás escolas. E, conclúe Siguán, esta controversia non fixo máis ca prexudica-la normalización do galego: "the controversy has obviously not contributed to raising the prestige of Galician among the public" (p. 141).

En resume, aínda que nesta exposición non encontramos moitos elementos novos, M. Siguán fai unha síntese atinada dos principais problemas que afectan á normalización do galego, especialmente no ámbito escolar, mantendo en todo momento un ton obxectivo e rigoroso. Precisamente o aspecto máis interesante deste traballo consiste en que a situación do galego está vista desde o exterior, e en que contamos coa posibilidade de confrontala coa situación do vasco e do catalán. Desta comparación saltan á vista tanto as grandes posibilidades de desenvolvemento que o galego presenta a priori no ámbito educativo, coma as graves insuficiencias da súa instalación nese medio.

Este terceiro número de *Sociolinguística* péchase, tras unhas páxinas de revista de libros, cunha bibliografía de sociolingüística dos países europeos correspondente ó ano 1987 (pp. 176-219). Lamentablemente, a bibliografía referida ó galego (que aparece entre a portuguesa) é moi incompleta e non reflexa a riqueza e a calidade dos estudos que se publicaron sobre a nosa lingua nese ano. É igualmente pobre a lista dos títulos sobre sociolingüística do resto do estado español.

En consecuencia, polo que levamos visto nos tres primeiros volumes, *Sociolinguística* constitúe unha publicación de primeira importancia para coñecer-la situación lingüística de Europa e para aborda-lo estudio dos problemas de orde sociolingüística que se producen na Europa plurilingüe onde as linguas subalternas, coma o galego, terán que gaña-lo futuro.

X. L. REGUEIRA

Revista de Llengua i Dret nº 12, xullo de 1989. Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya.

Desde o ano 1983 -o nº 1 é do mes de xuño- a Escola d'Administració Pública de Catalunya publica a "Revista de Llengua i Dret", baixo a dirección de Carles Duarte i Montserrat -destacado estudioso do tema da linguaxe administrativa, durante moito tempo xefe da Sección de Lingua Catalana e Linguaxe Administrativa da Escola e hoxe xefe do Servizo de Asesoramento Lingüístico da Generalitat- e cun Consello de Redacción composto de coñecidos e mesmo eminentes lingüistas e profesionais do dereito.

Como se di na presentación desta publicación, a intención da Escola foi a de proporcionarlle un novo instrumento á lingua catalana que coadxuvase a conseguirla súa normalización e prestixio, a través da fixación dunha metodoloxía rigorosa na materia e da creación dun cadro de especialistas cunha formación sólida. A revista, que acolle traballos doutros ámbitos do Estado español -incluída, claro está, Galicia- e mais do internacional, trata temas fundamentalmente relativos ó uso da lingua no marco da Administración e no ámbito xurídico, desde catro puntos de vista: a) o estritamente lingüístico ou estrutural (temas de vocabulario, fraseoloxía, etc.); b) o da historia da lingua (edición de textos administrativos e xurídicos, estudio das diversas fases da historia do vocabulario administrativo, etc.); c) o sociolingüístico (traballos sobre linguas en contacto, sobre rexistros lingüísticos, etc., sempre

de todas maneiras vinculados ó uso da lingua na Administración); e d) o xurídico (o marco legal da documentación administrativa e do uso oficial das linguas).

A periodicidade da publicación é semestral e só se veu rota no ano 88, no que unicamente apareceu un número, o 11, correspondente a xullo.

As seccións fixas de que se compón a revista son catro:

1) Estudos, que recolle artigos de ensaio, de análise, de aportación de novos materiais sobre puntos concretos, etc.

No número 5 (de xuño de 1985) esta sección subdivídese xa en: a) A linguaxe administrativa e xurídica; e b) O réxime xurídico. E a partir do número 6 (de decembro de 1985) engádeselle outra nova subdivisión, que perdurará cando menos ata o número 11 (xullo de 1988): c) A planificación lingüística.

2) Información, onde aparecen artigos de presentación e comentario de institucións, cursos, coloquios, etc., relacionados coa linguaxe administrativa.

3) Lexislación e xurisprudencia, que recolle noticias ou reproducións dos textos legais que regulan o feito multilingüe e das sentencias que os interpretan e sinalan o seu alcance e a súa significación.

4) Recensións, onde se fai a presentación e crítica de publicacións destacadas no campo da linguaxe administrativa.

Como particularidades dalgúns números, inclúense ó seu comenzo, antes das habituais seccións, as comunicacións e os relatorios dalgún simposio organizado pola Escola d'Administració. Así, nos números 8, 11 e 12 aparecen os que tiveron lugar con ocasión da celebración respectivamente da "II Táboa redonda para técnicos de planificación lingüística", das "Xornadas sobre técnicas e métodos de estudo da linguaxe administrativa" e do "Simposio sobre criterios de avaliación lingüística no proceso de selección de funcionarios". Tamén neste sentido algún outro número inclúe traballos e análises relativos a algún aspecto importante; é o caso do número 3, que dedica varias aportacións sobre a Lei de normalización lingüística en Cataluña, e do número 8, que recolle un par de artigos sobre a Carta europea das linguas rexionais e minoritarias.

Outra novidade formal é a que presenta o número 11 da revista, continuada no 12, consistente na inclusión de extractos dos artigos publicados na sección de estudos (dos artigos en catalán, en castelán e inglés; dos artigos en castelán, en catalán e inglés; e dos artigos en inglés, en catalán e castelán; no número 12, ademais, os artigos en francés e en italiano extractáanse en catalán e en inglés).

No número 5 da revista inclúese un índice alfabético de autores e artigos publicados nos números 1-5. Así se fai tamén no número 10 respecto dos números 6-10.

No que respecta xa ó número 12 en concreto, recolle previamente -como xa se dixo- os relatorios do "Simposio sobre criterios de avaliación lingüística no proceso de selección de funcionarios", que se desenvolveu en Barcelona na sede da Escola d'Administració:

-Xabier Aizpuru Telleria. Determinación de los perfiles lingüísticos de los puestos de trabajo y criterios de evaluación lingüística en la selección de personal.

-Carles Duarte i Montserrat e Joan Ramon Solé i Durany. La situació actual a Catalunya.

-Robert Comet i Codina. Criteris d'avaluació lingüística en el procés de selecció de funcionaris. El cas de Suïssa.

-Claude Wilwerth. La situation actuelle en Belgique.

-Paolo Carrozza. La situazione attuale in Italia.

-Jesús Prieto. El conocimiento de las lenguas propias de las Comunidades autónomas y extranjeras como requisito de capacidad de los funcionarios de la Administración del Estado.

A través destas aportacións pásase revista á situación dos perfís e das esixencias lingüísticas no acceso e desenvolvemento da función pública en determinados países e estados. Por outra parte, e como en moitos outros terreos e niveis, resulta sintomática a non aparición ou participación dalgún representante galego, precisamente nunha das cuestións básicas no proceso de normalización lingüística no ámbito das administracións públicas.

Xa dentro das seccións habituais da revista, no epígrafe dos estudos, recóllense os seguintes :

-Toni Mollà. Sobre política lingüística municipal.

O autor, desde un punto de vista teórico ou doutrinal, analiza, tras distinguir entre política e planificación lingüísticas, dun lado, e entre política e planificación institucional e cívica, doutro, estas dúas vías de acción desde o ámbito municipal, que considera o máis próximo ó cidadán.

-Leopoldo Tolivar Alas. Normalización lingüística y estatuto asturiano.

Céntrase este traballo en analizar "a virtualidade normalizadora do vixente Estatuto de autonomía para Asturias (...), así como nas posibilidades que, sempre dentro do marco da Constitución española, poderían utilizarse para satisfacer-la pretensión de lle dar ó asturiano o tratamento que en cada momento demande realmente a sociedade asturiana" (p. 172); revísanse os preceptos legais aplicables e os posibles ámbitos de actuación: Administración e entidades, medios de comunicación e publicacións oficiais, ensino, toponimia..., e postúlase o seu desenvolvemento a través dunha lei de normalización.

-Jordi Bañeres. Aproximació a la història social de la codificació de l'eslovè.

Tras expoñe-los aspectos que o autor considera determinantes no proceso de elaboración de códigos ou normas lingüísticas (filolóxicos, económicos, nacionais, culturais, literarios e persoais), faise unha breve historia da normativización do esloveno, cos seus distintos períodos ou épocas, desde os precedentes do século XIV ata os nosos días.

Hai que dicir que neste número da revista só se inclúen estes tres estudos, co que o epígrafe resulta moi escaso en comparanza con números anteriores.

Na sección de información, inclúense as seguintes colaboracións:

* Hai un erro que invalida o índice temático desta parte, que correctamente debería ser este: p. 159 -Toni Mollà: "Sobre política lingüística municipal"; p. 171 -Leopoldo Tolivar Alas: "Normalización lingüística y estatuto asturiano"; e p. 187 -Jordi Bañeres: "Aproximació a la història social de la codificació de l'eslovè".

-De Joan Ramon Solé i Durany, sobre dúas sentencias do Tribunal Supremo de Canadá acerca da lingua na rotulación e noutras actividades comerciais.

-De José Machado Plazas, sobre o uso do catalán no etiquetado de produtos comercializados en Cataluña e sobre a Resolución do Tribunal Constitucional do 19 de abril de 1988 neste sentido.

-De Joan Ramon Solé i Durany, sobre o Congreso de planificación lingüística na Administración pública celebrado en Donostia en novembro de 1988.

-De Carles Duarte i Montserrat, sobre o Curso de dereito lingüístico de Cataluña dentro dos cursos de doutoramento da Universidade de Barcelona nos cursos académicos de 1987-1988 e 1988-1989.

Na sección de lexislación e xurisprudencia, e no subepígrafe de crónica lexislativa, distintos autores repasan as principais disposicións legais referentes ó emprego da lingua nos distintos ámbitos de uso, en Cataluña e no conxunto do Estado -Galicia, de novo, nin aparece- e mesmo a nivel internacional -concretamente, unha resolución do Parlamento europeo-. No outro subepígrafe, o de xurisprudencia, Antoni Milian i Massana presenta a Sentencia 123/1988, do 23 de xuño, do Tribunal Constitucional, que declara inconstitucionais diversos preceptos da Lei de normalización lingüística das illas Baleares.

Na sección de recensións, dáse unha sucinta visión das seguintes publicacións:

-De Anxo Teixeiro Piñeiro, O Parlamento de Galicia, Vigo, Ir Indo Edicións, 1988 (a cargo de Jaume Vernet i Llobet).

-De Jacques Maurais, Politique et aménagement linguistique, Gouvernement du Québec, Conseil de la Langue Française, 1987 (a cargo de Emili Boix i Fuster).

-De Josep M. Mas i Solench, Jutjats de pau, 4 vols., Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1988 (a cargo de Carles Duarte i Montserrat).

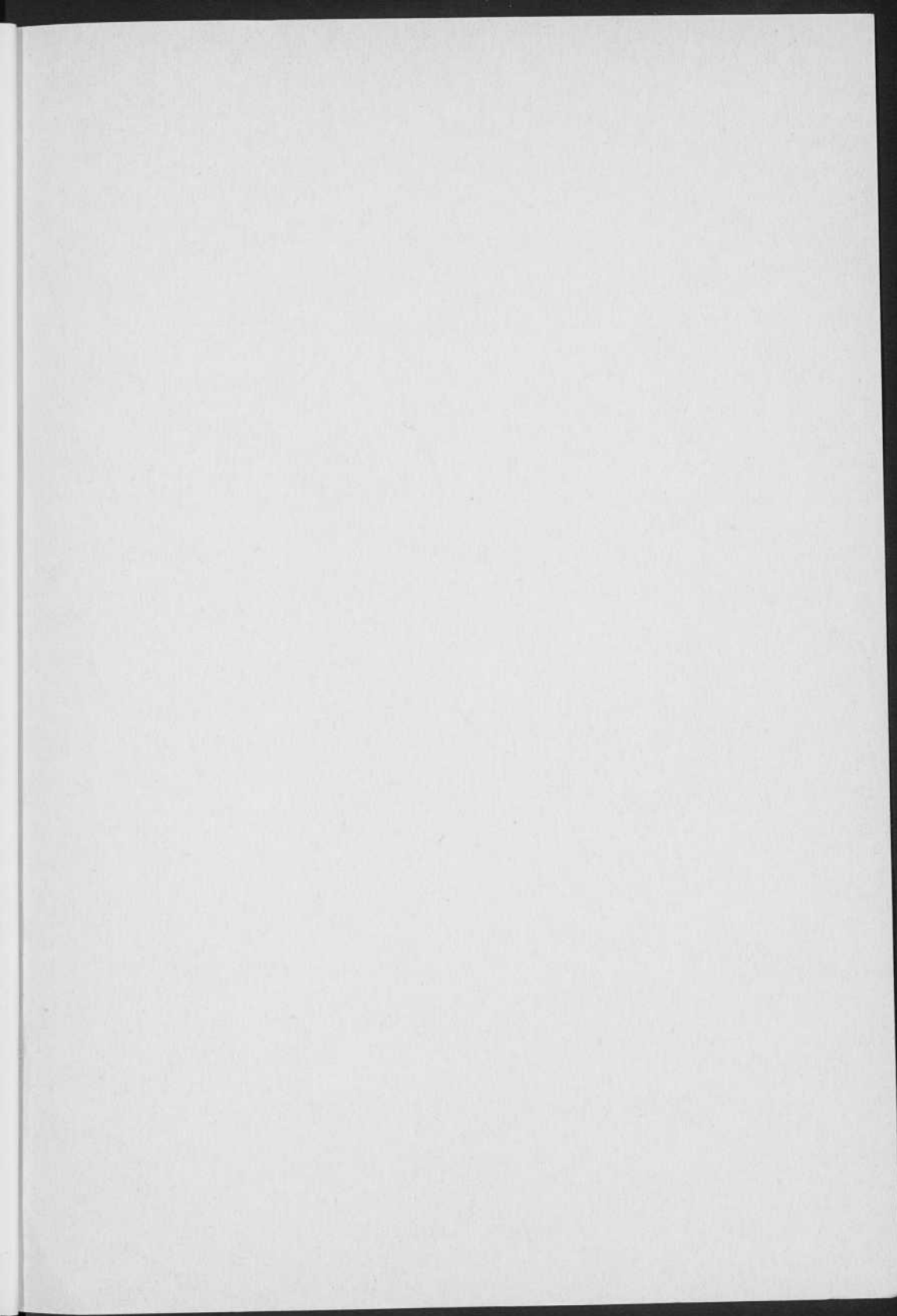
-De M. Dolors Urgell i Xambó e Carola Duran i Tort, Vocabulari econòmic-administratiu, Barcelona, Departament d'Economia i Finances de la Generalitat de Catalunya, 1988 (a cargo de Carles Duarte i Montserrat).

Como nota final, hai que destaca-lo gran valor de conxunto da "Revista de Llengua i Dret", que cumpre perfectisimamente os seus obxectivos básicos e que para nós debía de ser cando menos unha guía de actuación para incorporar certos sectores ó proceso de normalización e de difusión das iniciativas e traballos que se desenvolvan no ámbito da lingua e da Administración en xeral.

O feito de que no ano 88 só aparecese un número da revista ou de que este número 12 resulte algo xusto en extensión no capítulo de estudos non empece en absoluto para considerar esta publicación como modélica.

CARLOS DIAZ ABRAIRA

THE
JOURNAL
OF
THE
ROYAL
ANTHROPOLOGICAL
INSTITUTE
OF GREAT
BRITAIN
AND
IRELAND
VOLUME
LXXV
PART I
1905
PUBLISHED BY THE
INSTITUTE
21, BEDFORD SQUARE, LONDON, W.C.1
PRINTED BY
HARRISON AND SONS, ST. MARTIN'S LANE, LONDON, W.C.2

CONTIDO

- 7 C. GARCÍA
Xornadas e xeiras
- 11 A. I. BOULLÓN AGRELO/F. R. TATO PLAZA
Tres propostas terminolóxicas para o léxico xurídico-administrativo a partir de fontes medievais
- 17 A. CARBALLO MARTÍNEZ/B. DOSIL LÓPEZ
Apuntamentos para un léxico da banca
- 41 C. DÍAZ ABRAIRA
Modelo de ficha lexicográfica. Dous exemplos: "Turno" e "Apremio"
- 47 X. GARCÍA CANCELA
Algunhas consideracións sobre o galego como lingua da administración
- 57 C. HERMIDA
Contribución á caracterización sociolingüística da segunda metade do século XIX
- 79 X. TORRES ROMAR
O status lingüístico nas denominacións de orixe específicas dos produtos agroalimentarios galegos
- 93 M. PÉREZ PEREIRA
A lingua da escola: Reflexións sobre a política lingüística no ensino dende a psicolingüística evolutiva
- 111 EQUIPO DE LINGUA GALEGA
Novas propostas na didáctica da lingua
- 119 B. SILVA VALDIVIA
Lingua galega e lingua española: Unha interacción pedagoxicamente necesaria
- 125 N. ARZA ARZA/D. VEIGA MARTÍNEZ
Algunhas notas sobre o material didáctico para o ensino en galego
- 131 H. MONTEAGUDO ROMERO/M. PUGA MORUXA/
X. A. FERNÁNDEZ SALGADO
Consideracións básicas para a renovación dos métodos de aprendizaxe do galego
- 145 S. RIVEIRO COSTA
Nota sobre o vocabulario inédito galego-castelán de X. M. Pintos
- 155 X. RIVAS CID
Confusión entre as grafías b/v no galego
- 161 X. C. SOUSA FERNÁNDEZ
"Galician G". Un artigo esquecido de E. H. Tuttle
- 165 X. L. REGUEIRA FERNÁNDEZ/X. B. ARIAS FREIXEDO/
A. I. BOULLÓN AGRELO/F. A. CIDRÁS ESCÁNEO/
E. GONZÁLEZ SEOANE/R. MARIÑO PAZ/
X. RIVEIRO COSTA/F. R. TATO PLAZA
Bibliografía de lingüística galega

Cadernos de lingua